

Bu sayımızda da bilim ve sanat zenginliği:
Adrian Adkinson,
İbrahim Akyürek,
Dr. Erdal Atabek,
Tufan Aydın, Mazlum Beyhan,
Semih Bilgen, Korkut Boratav,
Aziz Çalışlar, Nezih Danyal,
Ferruh Doğan, Işık Doğan,
Yusuf Eradam, Hüray-Caner Fidaner,
Mehmet Semih Gemalmaz, Haluk Gerger,
Oğuz Gürel, Ali Kaş, Dr. Ali Nesin, Tahsin Saraç,
Ahmet Seçkin, Arif Sevinç, Sargut Şölçün,
Tunç Tayanç, Şahin Yenişchirlioğlu,
Ayşegül Yüksel.

GÜN'ü
okuyor musunuz?

ŞİMDİ BÜTÜN BAYİLERDE.

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN
Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNEÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
MAHMUT T. ÖNGÖREN

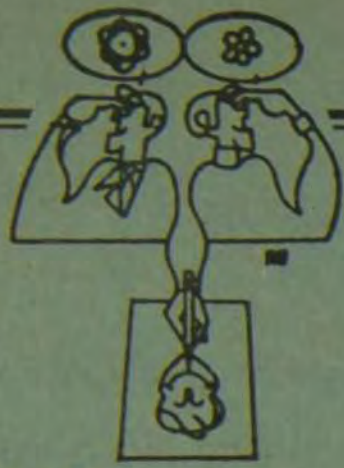
TÜSTAV

Yazışma adresi: Sümer Sokak 36/1-A Kızılay-
ANKARA Tel: 230 59 45 Posta Çeki No: 12526-1
• İzmir Temsilcisi: **Haluk DÖLENEKEN** • İsveç
Temsilcisi: **Gürhan UÇKAN** Box: 38045 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: **Duran TAŞ-
TAN** Alemannen Str. 1 404 Neuss • İsviçre Tem-
silcisi: **Hasan DEMİRCAN** Postfach 56 5614
Sarmenstorf • İngiltere Temsilcisi: **Mustafa YAŞA-
CAN** 11 Nevill Rd. N 16/London • Kıbrıs Temsilci-
si: **Sevgül ULUDAĞ** 19 Necmi Alkiran Sk.
Lefkoşe/Kıbrıs • Dizi: **Yeşim**, Tel: 117 57 52 • Say-
fa Düzeni: **Erdal TAŞKESEN** Tel: 230 58 52 •
Film: **Arzu Ötset** Tel: 229 76 92 • Baskı: **Daily
News Ofset Tesisleri** • Dağıtım: **Hür Dağıtım** Tel:
511 91 10 (10 Hat) Abone: Yıllık 8000 - Altı Aylık
3500 - TL Avrupa Yıllık 40 DM - ABD (Uçakla) 30
Dolar. Avustralya 35 Avustralya Doları.

Baskı Tarihi: 30.12.1987

İŞKENCEDEKİ SORUMLULUĞUMUZ	
Bilim ve Sanat	4
I. İNSAN HAKLARI KURULTAYI BİLDİRGESİ	6
1987 TÜRKİYESİ'NDE İNSAN HAKLARI	
Mehmet Semih Gemalmaz	8
İŞKENCENİN İLAÇLISI...	
Tufan Aydın	10
KÜLTÜRSÜZLEŞME ÖRGÜTLENMEYLE YENİLECEKTİR	
Dr. Erdal Atabek	12
WASHINGTON DORUĞU: İKİNCİ SOĞUK SAVAŞ GERİLİYOR MU?	
Haluk Gerger	14
SEÇİM ÜZERİNE GÖZLEMLER	
Işık Doğan	16
BU NE BİÇİM SEÇİM	
Dr. Ali Nesin	18
"ORTA DİREK" DIYE DIYE...	
Tunç Tayanç	20
ESKİMİŞ BİR YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE YENİ SORULAR	
Korkut Boratav	23
ŞU YEŞİLLER HAREKETİ...	
Adrian Adkinson	28
SUE COE: KARALAR İÇİNDEKİ İNSAN ONURU	
Yusuf Eradam	30
HABERİN VAR MI TAŞ DUVAR?	
Arif Sevinç/B.S.	33
"TÜRKİYE'NİN DOSTLARI" ULUSLARARASI KONGRESİ	
PARIS'DE TOPLANDI	34
TARİH-EDEBİYAT-POLİTİKA	
Sargut Şölcün	35
BASIN, TELEVİZYON VE BİLGİSAYAR	
Semih Bilgen	38
HE-MAN'IN GERÇEK GÜCÜ KİMİN	
Ali Kaş	40
VIDEO VE BİZ	
Şakir Akhan	44
YUHANNA'NIN KEŞFİNDEN ÇAĞDAŞ APOKALİPTİK	
ÇİLGİNLİKLERE	
Mazlum Beyhan	45
PERESTROİKA, DEMOKRATİKLEŞME, GLASNOST VE SANAT	
Aziz Çalışlar	48
AZİZ NESİN	
Tahsin Saraç	51
DOĞU BERLİN TİYATROSUNDA TEKNOLOJİ-SANAT İŞBİRLİĞİ	
Ayşegül Yüksel	52
PLATOON	
Şahin Yenişehirlioğlu	54
KUŞAKLAR DA YANAR...	
Dr. Hüray-Caner Fidaner	55
HALİKARNAS BALIKÇISI'NIN SON ESERİ YA DA	
BİR KİTABIN SERÜVENİ	
Ahmet Seçkin	56
DAYANIŞMA ÇİÇEK AÇIYOR	
İbrahim Akyürek	57
BU DA BİZİM ZAM PAKETİMİZ	
Bilim ve Sanat	58

ÇİZGİLERİYLE: Nezh Danyal, Ferruh Doğan, Oğuz Gürel
BU SAYIMIZDA AYRICA: Mehmet Aksoy, Seyyit Bozdoğan, Sue Coe
ve Arif Sevinç'in bazı eserlerinin fotoğraflarını bulacaksınız.

İşkencedeki Sorumluluğumuz...

BİLİM ve SANAT

İşkence uygulamaları kamuoyunun gözleri önünde, apaçık, pervasızca sürüp gidiyor. Bunca pervasızlığın işkencecinin ve yakın amirlerinin inisiyatiflerini kullanmalarından kaynaklandığını düşünmek, en hafif deyişle, safdillik olur.

Bunca pervasızlığın ardında "yukarı"dan yakılan bir "yeşil ışık", ondan da öte bir "emirler yumağı" olmalı. Ama yine de "bunca pervasızlığı" ne sadece "yukarıdan yakılan yeşil ışık"la ne de sadece "yukarı"dan gelen emirle açıklayabilmek mümkün. "Bunca pervasızlık"ta işkence uygulamalarına karşı yeterince duyarlılık ve tepki göstermeyen kamuoyunun da, tek tek kişilerin de bir payı ve sorumluluğu olmalı. Bu noktada sözü İlhan Selçuk'a bırakıyoruz: Çünkü Sayın Selçuk, 15 Aralık 1987 tarihli Cumhuriyet'teki Pencere'sinde "Hamamböceği" başlıklı makalesiyle söylenebilecek olanı söyledi. Biz yineliyoruz ve bu makale yeni yılda hep masamızın üstünde olsun diyoruz; "hamamböceği" olmamak için kendimize batıracağımız "çuvaldız" gözümüzün önünde durmalı.

HAMAMBÖCEĞİ

Franz Kafka'nın dillere destan "Değişim"i nasıl başlar? Romanın kahramanı Gregor Samsa bir sabah yatağında sırt üstü uyanır, kendisini hamamböceği olarak bulur; sonra yüzü koyun dönmek ister; uğraşır, çabalar...

İnsan her sabah aynı biçimde uyanmaz; değişim uykuda sürmektedir; uyanıncaya dek unutulacak rüyalar görülmektedir; dokular eskimekte, gözenekler kurumakta, saçlar ve tırnaklar uzamaktadır; bilinçaltı dürtüleri karanlıkta kıpırdamaktadır. Sabah gözlerini açan kişinin ruhsal durumu uykusuna bağlıdır.

Kaç günden beri sabahları suçluymuşum gibi açıyorum gözlerimi? Yatakta doğrulurken Gregor Sam-

sa'yı anımsıyorum; hamamböceği olmadığımı bana anımsatan duygu, yüreğimdeki suçluluk bilincidir.

★

Hamamböcekleri çoğalıyor.

Ne pis böcektir hamamböceği; bir kez ortalığı sardı mı, başa çıkmak çok güçtür.

Yaşadığımız toplumda çoğu kişi artık sabah hamamböceği olarak uyanıyor. Bakmayın hamamböceği olarak uyanan yaratığın yataktan fırlayıp kalkmasına, kendisini sokaklara vurmasına, işine gücüne gitmesine, insan gibi konuşup ellerini kollarını sallamasına, gülmesine kızmasına; onun ruhu hamamböceğine dönüşmüştür; pis karnı ortaya çıkmıştır; iğrenç yaratığa dönüşmüştür, karanlıktan hoşlanan, ışıktan kaçan, bulaştığı yere kötü kokusu sinen, başı göğsünün altında bir yer böceğidir o...

★

Bir süreden beri sabahları suçluluk duygusuyla açıyorum gözlerimi; gazeteleri elime alıyorum, okuyorum. Ne o? TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi) yöneticileri Nihat Sargin ile Haydar Kutlu'ya işkence yapmışlar. 12 Eylül'den sonra Batı Avrupa ülkelerine kaçan ve demokrat yönetimlere sığınan bu iki komünist 16 Kasım'da Türkiye'ye döndüler. Daha uçaktan inerken gözaltına alındılar, gözleri bağlandı. Başkentte bir yere götürüldüler. Neresi orası? Gazetelerin yazdığına göre "aynalı oda" imiş. Başkent öyle bir yer ki emniyette öksürsen İçişleri Bakanlığı'nda duyulur; İçişleri Bakanlığı'nda hapsirsan Başbakanlık'tan "çok yaşa" sesi gelir; ve Türkiye 29 Kasım seçimlerine gitmektedir. Başbakan Özal ekrana çıkıp demokrasiden söz açmaktadır. Başbakanın emri altındaki emniyette TBKP yöneticilerine işkence edilmektedir; adamların hayaları burulmaktadır; "komünistleri konuşturmak için" çağdaş teknoloji kullanılmakta, ilaçlı iğneler yapılmaktadır; cinsel organlarına elektrik verilmektedir; bedenlerinin duyarlı bölgelerine basınçlı soğuk su sıkıldıktan sonra, bu insanlar kollarından tavana asılmaktadır.

Başbakanlığının burnunun dibinde işkenceciler insanların cinsel organlarına elektrik verirken Başbakan Özal renkli televizyona çıkarak ülkede elektrik üretiminin arttığını ve çağ atladığımızı söyleyebilmekte; seçimi kazandıktan sonra göz ameliyatı için Amerika'ya uçmaktadır.

John Briem

Başbakanın uçağı Esenboğa'dan havalanırken başkentte işkencehanesinde TBKP'nin iki yöneticisi kollarından tavana asılı sallanmaktadır.

★

İnsanın böyle bir ülkede sabahleyin suçluluk duygusuyla uyanması doğal değil midir?

İyi ki suçluluk duygusuyla uyanıyorum. Yoksa ben de hamamböceğine dönüşeceğim; ışıktan korkan, karanlıktan hoşlanan iğrenç bir hamamböceğine. İnsan kılığında bir yer böceğine...

İnsanın insanlaşması işkenceye karşı çıkmasıyla doğru orantılıdır. Bir ülke ki başkentinde Başbakanlı-

ğın burnunun dibinde işkence tezgâhi kurulabilir; orada, değil siyasal demokrasideñ, insanlıktan bile söz açarken özür dilemek gerekmez mi?

Sevgili okurlarım, siz siz olun, hamamböceğine dönüşmekten kaçınınız! Çünkü yaşamın tadı ve kişinin mutluluğu insanlaşmakla eşanlamlıdır; demokrasi insanların rejimidir, hamamböceklerinin çoğaldığı yerde demokrasi gerçekleşemez.

İlhan SELÇUK

1988'in hamamböceklerinden arınmış bir Türkiye ve dünya için adımlar yılı olması ümit ve dilediyle, sevgiyle... dostlukla...

İnsan Hakları Derneği

I. İnsan Hakları Kurultayı Bildirgesi

İnsan Hakları Derneğince 12-13 Aralık günlerinde Ankara'da düzenlenen "I. İnsan Hakları Kurultayı" demokrat kamuoyunda geniş ilgi uyandırdı. Bu ilginin, dile getirilen talepleri hayata geçirme noktasında desteğe, desteğin ortak çabaya dönüştürülmesi kendini çağdaş sayan her kişi ve kuruluşun yeni yıl gündeminin başında yer almalı, diye düşünüyoruz. Kurultay sonunda kabul edilen geniş kapsamlı bildirge böylesi bir ortak çabanın zemin ve hedefini oluşturabilir.

Bilgiryeyi bu amaçla bütünüyle yayınlıyoruz.

B.S.

İnsan Hakları Derneği'nce 12-13 Aralık 1987 tarihinde düzenlenen I. İnsan Hakları Kurultayı, uluslararası belgelerde yer alan insan haklarının eksiksiz yaşama geçirilmesini ve ayrıca ülkemizin içinde bulunduğumuz koşullarında güncellik kazanmış olan sorunları dile getiren aşağıdaki bildirgeyi, gereği için yetkililerin ve kamuoyunun dikkatine sunmayı kabul etmiştir.

1. Uluslararası işbirliği, karşılıklı anlayış, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, her ulusa varlık hakkı tanıma ve toprak bütünlüğüne saygı ilkelerine dayalı olan barış ve güvenlik içinde yaşama, tüm dünya da halkları gibi halkımızın başta gelen hakkıdır.
2. Türkiye'nin çağdaş gelişmeler doğrultusunda uluslararası topluma katılması, insanlığın üstün amaç ve ilkelerini dile getiren hak ve özgürlükleri güvenceye bağlayan uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri benimsemesi ve gereklerine özenle uyması koşuluna bağlıdır. Bu alandaki uluslararası denetimin, ülkelerin içişlerine karışmama ilkesine aykırı olmadığı açıktır.
3. Yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığının korunması ve güvence altına alınması, devletin başta gelen görevidir. Bunun için, dışta barış, içte can güvenliği sağlanmalı, gü-

venlik gerekçesiyle başvuru olan eylemlerine son verilmeli ve yaşam hakkına aykırı düşen ve insan saygılığıyla bağdaşmayan ölüm cezası kaldırılmalıdır.

4. Ülkemizde bir sorgulama yöntemi olarak uygulanan işkence, insan yaşamına ve onuruna karşı en ağır bir saldırı ve bir insanlık suçudur. Herkes, her koşulda bu insanlık dışı uygulamadan korunmalı, işkence suçu mutlaka ve en ağır biçimde cezalandırılmalıdır. İşkence yasağını denetimle bağlayan uluslararası sözleşmeler zaman yitirilmeden imzalanmalı ve onaylanmalıdır.
5. Ülkemizde yakın geçmişte yaşanan olağanüstü koşulların ürünü olarak tutuklu ve hükümlülerin sayısı, yığınsal boyutlara ulaşmıştır. Her şeyden önce bunalımlı toplum koşullarının ve olağanüstü yargılama ve uygulamaların sonucu olan ve kamu vicdanını yaralayan bu tabloya son vermek üzere, ivedilikle ve ayırım gözetilmeksizin bir genel af çıkarılmalıdır.
6. Halkımızın olağan rejime dönüşen olağanüstü yönetim yöntemlerinin son bulduğu ve her türlü soruna olağan hukuk düzeni ve sivil toplum koşulları içinde çözüm bulunduğu kararlı ve sürekli bir özgürlükçü rejime hakkı vardır.
7. Düşünce ve kanı özgürlüğünü kısı-

sıtlayan, anlatım özgürlüğüne engeller koyan antidemokratik uygulamalara son verilmeli, her türlü düşünceye özgürce anlatım hakkı tanınırken, düşünce suç olmaktan çıkarılarak yasalar bu yönde değiştirilmelidir.

8. Örgütlenme, çağdaş demokrasiye işlerlik kazandırmak ve hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesini sağlamak açısından vazgeçilmez bir haktır. Siyasal, ekonomik, toplumsal ve mesleki örgütlenmelerin önünde varolan tüm engeller ivedilikle kaldırılmalıdır. Örgütlenme hakkının, özüne uygun ve etkin biçimde kullanılması sağlanmalıdır.
9. Kalkınma, demokrasi, ve özgürlük pahasına olamaz. Halkımızın kendi yarattığı değerlerden hakça bir pay almaya hakkı vardır. Bunun gerçekleşmesi için gerçek demokrasi önündeki tüm engellerin kaldırılması ve toplumsal yaşamın her alanında demokratik ve katılımcı yönetim hakkının tanınması gereklidir.
10. Ülkemizde kişi özgürlüğü ve güvenliğinin sağlanması, öteki hak ve özgürlüklerin güvencelerinden biridir. Bu özgürlüğün sağlanması için, yakalama ve tutuklamanın bir güvenlik önlemi olmaktan çıkılarak doğrudan bir cezalandırma dönüşmesi ve gözaltı süresinin her türlü makul ölçünün sınırlarını aşacak biçimde uzatılması önlenmelidir. Bunun için tutuklu ve hükümlülere davranışta ve cezaevi koşullarında uluslararası standart kurallar uygulanmalıdır.
11. Anayasal haklardan olan özel yaşamın gizliliği ve konut dokunulmazlığının sık sık çiğnenmesine ve suç kanıtı sayılarak kitap ve benzeri özel eşyaya el konulmasına son verilmelidir.
12. Son yıllarda giderek yaygınlaşan bir uygulamayla, sakıncalı sayılan kişi ve kuruluşların haberleşme özgürlüğünün çiğnenmesi, özellikle gizli dinleme uygulamalarına

son verilmelidir.

13. Kişi özgürlükleri içinde önemli bir yeri olan yerleşme ve yer değiştirme özgürlüğüne güvenlik gerekçeleriyle konulan kısıtlamalar ve aykırı önlemler kaldırılmalı, özellikle zorunlu yerleştirme niteliği taşıyan uygulamalar sona ermelidir.
14. Uluslararası belgelerde açıkça tanınmış bir hak olan yurtdışına çıkma hak ve özgürlüğü, keyfi ve cezalandırıcı kısıtlamalara uğramaktan kurtarılmalı, suç koşuşturması ve işkence tehdidi ile yurtdışında yaşamak zorunda bırakılan yurttaşlarımızın güvenli geri dönüşleri sağlanmalıdır.
15. Din ve vicdan özgürlüğü, her türlü inanç için her hangi bir ayırım gözetilmeksizin sağlanmalıdır. Laik düşünce ve toplum üzerinde, ağırlığı giderek artan baskılar kaldırılmalıdır. Bunun için, gerek genel eğitime zorla yerleştirilen din eğitimi, gerek devletin resmi yayın organlarının dinsel içerikli yoğun propagandası, gerekse özel din okulları ve besleyici kaynakları ile vicdan özgürlüğüne yönelik ciddi tehditler kaldırılmalıdır.
16. Çeşitli vesilelerle kişiler hakkında güvenlik soruşturması ve fişleme yoluna gidilmesi ve bu hukuk dışı uygulamaya dayanarak kimi hakların kısıtlanması önlenmelidir.
17. Basın özgürlüğünü kısıtlayan dolaylı ve dolaysız sansür kaldırılmalı ve girdi maliyetlerindeki sorumsuz ve sınırsız artışlarla basın varlığından ya da özgürlüğünden yoksun bırakan ekonomik ve yönetsel baskılar son bulmalıdır. Çeşitli gerekçelerle, kitap, dergi toplama, dağıtımını engelleme gibi yöntemlerle düşünceyi yayma özgürlüğüne olan baskılar kaldırılmalı ve kitap maliyetini sürekli arttırıcı önlemlerle okurluğu caydırıcı politikaya son verilerek herkese kültürel gelişme hakkı tanınmalıdır. TRT ve kamu elindeki basın yayın ve iletişim araçlarının, tek yanlı, çağdaş amaçlarla belli kesimlerin ve ideolojilerin güdümünde kullanılması önlenmeli, çağdaşlığın ve tüm toplumun sözcüsü olması sağlanmalıdır.
18. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, bu hakkın fiilen kullanılmasını önleyen yasal ve yönetsel engel-

I. İnsan Hakları Kurultayı'nda sunulan Bildiriler / Bildiriyi Sunanlar / Tartışmacılar

- İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler / Muzaffer Sencer / Rona Aybay - Mümtaz Soysal
- Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Türk Hukukuna Etkileri / Rona Aybay / Fazıl Sağlam - Muzaffer Sencer
- Geri Kalmış Ülkelerde ve Türkiye'de İnsan Haklarının Durumu ve İhtalleri / Gencay Şaylan / Muzaffer I. Erdost - Mehmet Tandoğan.
- Demokrasi - Barış - İnsan Hakları İlişkisi / Mahmut Dikerdem / Haluk Gerger - Gencay Şaylan
- Düşünce, Anlatım ve Örgütlenme Hak ve Özgürlüğü / Bahri Savcı / Halit Çelenk - Cem Eroğul.
- Ekonomik ve Toplumsal Haklar / Mesut Gülmez / Sadun Aren - Alpaslan Işıklı
- 1982 Anayasası, Diğer Yasa ve Düzenlemeler Önünde İnsan Hakları
- Kurultayda ayrıca "ölüm cezası" konusunda bir açık oturum yer aldı. Nevzat Helvacı'nın yönettiği oturuma konuşmacı olarak Nusret Fişek, Mahir Can Ilıcak, Veli Devecioğlu ve Nevzat Toroslu katıldı.

lemelerden kurtarılmalıdır.

19. Hak ve özgürlükleri çiğnenen herkese, yetkili mercilerce yargı önünde hak arama olanağı etkin biçimde sağlanmalı ve tüm iç ve dış yargı yollarına başvurma hakkı tanınmalıdır. Temel bir hukuk kuralının çiğnenerek sanıklara suçlu gibi davranılmasına son verilmeli, kendisine bir suç yüklenen herkesin açık ve adil yargılanmak, kısıtsız savunma hakkı zedelenmemelidir. Yargılama süresinin doğrudan bir ceza uygulaması niteliği alacak biçimde uzaması önlenmelidir. Savunma hakkının doğal gereği olarak yasal savunucudan yararlanma hakkını sınırlayan sanıkların soruşturmanın her aşamasında avukatlarıyla serbestçe görüşmelerine konan engeller kaldırılmalıdır. Savunma yardımının suça ortaklık gibi anlaşılması na son verilmeli, avukatlara savunma görevlerini yaparken uygulanan baskılara son verilerek tam bir güvence sağlanmalıdır.
20. Hukukun temel kuralları olan cezanın geriye yürümezliği ve suçun kişisel olduğu kurallarına uyan bir yasal düzen kurularak korunmalı, işlendiği sırada suç sayılmayan eylemleri daha sonra suç sayarak sanığın yakınlarını da cezalandıran anlayış ve uygulamalara son verilmelidir.
21. Olağanüstü yönetimlerin olağan rejime dönüştüğü ülkemizde yargının bağımsızlık ve yansızlığının sağlanması için olağanüstü yargı yerleri ve yetkilerine son verilmelidir.
22. Cezaevlerindeki uygulamaları da kapsayacak biçimde yönetimde keyfi cezalandırmalara son verilmeli ve her türlü disiplin cezası için yargı yolu açık olmalıdır.
23. Olağanüstü yönetimlerde kendile-

rine bir suç yüklenmeksizin haklarından yoksun bırakılan ya da görevlerinden alınanların tazminatlarıyla birlikte yeniden haklarını kazanmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

24. T.C. yurttaşlığı hakkı güvenceye bağlanarak siyasal kararlarla yurttaşlığı yitirilmesi önlenmeli ve bu yöntemle yurttaşlık hakkını yitirmiş olanların bu hakları geri verilmelidir.
25. Yurttaşlar arasında her türlü ayrımcılığa son verilerek herkesin yurttaşlık haklarından eşit olarak yararlanması güvenceye bağlanmalıdır.
26. Siyasal haklar ve bu arada seçilme hakkı, toplumun her kesimine etkin güvencelerle tanınmalıdır.
27. Eğitim ve öğrenim hakkından herkesin eşit yararlanmasını sağlamak üzere özellikle yüksek öğrenim belli kesimlerin ayrıcalığı olmaktan çıkarılmalı ve eğitim, insanımızı çağına ve topluma yabancılaştırıcı niteliğinden arındırılmalıdır.
28. Halkımızın sağlık ve çevre koruyucu önlemlere öncelik tanıyan bir politikayla her türlü sağlık hizmetlerinden ücretsiz ve eşit olarak yararlanması sağlanmalıdır.
29. Yoksulluktan arınmış olmak bir insan hakkıdır. Herkesin çalışma hakkını yaşama geçirmek üzere işsizliğe son verilmeli ve herkese insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi için adil ve yeterli bir ücret sağlanmalıdır.
30. Çocuklar, gençler ve kadınlar uluslararası belgelerde tanınan haklara kavuşturulmalıdır. Sosyal güvenlik hakkı çalışanların her kesimine sağlanmalı ve çalışanların bu haktan gerçekten yararlanacağı bir düzene bağlanmalı ve sosyal güvenlik sistemleri arasındaki ayrımlar kaldırılmalıdır. □

1987 Türkiye'sinde İnsan Hakları

Mehmet Semih Gemalmaz

Türkiye özelinde 1987 yılı İnsan Hakları dosyası kapsamlı sorunlar içermektedir. Türk demokratik yaşamı 12 Eylül ile kesilmişti. Bu müdahalede, toplumsal yıldırımın (terörün) hukuk rejimi içerisinde önlenememesi meşruiyet gerekçesi yapıldı. Askeri yönetim sonrasının sivil siyasal erkleri 12 Eylül rejimi ile bütünleştirdi. Bu olgu, ya 1982 Anayasası sonrası askeri yönetimin doğrudan biçimlendirmesi ya da daha yakın tarihlerde ise askeri yönetim sırasında Türk toplum düzenine verilen otoriter-totaliter, politiko-juridik yapı aracılığı ile dolaylı biçimde gerçekleşti. Bu nedenle, 1987 Türkiye'sinde olağanüstü rejim, son seçimlere, referanduma ve anayasa değişikliklerine karşın, olağan rejim içerisinde yerleştirilmiş olan dokusunu korumuştur.

Siyasal erk ile yürütmenin cumhurbaşkanı kanadı arasında süregelen, sivil ve güvenlik işlerinin ayrı ellerden yürütülmesi/gözetilmesi esasına dayalı fiili görev ayrımı, hem ordunun görece depolitizasyonu hem de parlamentoda ezici üstünlüğe sahip bir hükümetin beklentileri ile cumhurbaşkanlığı makamının "korkuluk" olmadığını vurgulayan bakış açısı arasındaki olası çatışma birlikte ele alındığında, bunların, kamuoyunda bir güven bunalımına yol açabileceği, böylesi bir potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Bu nokta, kitlelerin depolitizasyonunu kırarak, onların siyasal gelişmelere duyarlılığını ve ilgisini canlı tutacaktır.

Siyasal muhalefet, rejimi, sivilleştirme azmini kanıtlayamamıştır. Geçiş sürecinin kurumlarına, seçim propagandasında bile, kökten karşı çıkışını ortaya koyamamıştır. Yepyeni bir anayasa gereğinden söz edememiştir. Bir gerçek olarak, bu seçim sistemi ile seçime katılmanın sorumluluğunu yüklenmek durumunda kalmıştır.

Resmi siyasal alternatifin tutuklu-

ğu, Türkiye'nin "İnsan Haklarına dayalı" (saygılıdan öte) bir devlet anlayışına geçişin başlıca engelidir. Ve Türkiye'nin yakın geleceği, 1987 deneyiminin ışığında görüldüğü kadarı ile, mecliste çoğunluk sultasına dayalı sivil bir olağanüstü rejim uygulaması olacaktır. Batının Türkiye'deki son gelişmelere alışık tutması da, kendi çifte standartlı bakış açısının göstergesi olduğu gibi, Türkiye gerçeğinin İnsan Hakları standartlarına uyumsuzluğunu ortadan kaldırmaz.

KİŞİ BÜTÜNLÜĞÜNE SAYGI

İşkence uygulamaları 1987'nin de gündeminde kalmıştır. Resmi çevrelerin, geçen yıllarda özellikle izlenen, olayları istisna ya ç'a sistemiz gösterme siyasaları açıkça iflas etmiştir.

Adalet Bakanının açıklamalarına göre, son yedi yılda cezaevlerinde 1244 kişi ölmüştür. Buralardan 74'ü intihar etmiş, 23'ü cezaevinde çıkan olaylarda ölmüştür resmi açıklamaya göre. Aynı açıklama, 1 kişinin kötü muamele sonucu öldüğünü, olayla ilgili 8 görevlinin de hapis cezasına çarptırıldığını içermektedir. Buna göre 1147 kişi, yeni icat edilen bir ölüm

biçimi olan "normal ölüm"le yaşamlarını yitirmişlerdir.⁽¹⁾ Bu resmi açıklamanın ne denli gerçeği karşıladığı bir yana (yine bu yıl, İnsan Hakları Derneğinin konuyla ilgili kapsamlı bir listesi basında yer aldı), kendi içerisindeki mantıksal tutarsızlıkları ya da itirafları dikkati çekicidir. Af Örgütü'nün 1987'de yayınlanan 1986 yılı raporu, sadece siyasal tutuklu olarak 15500 rakamını vermiştir.⁽²⁾

Bu veriler karşısında Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nin İşkencenin Önlenmesine İlişkin Sözleşmeyi imzalamaya bile yanaşmaması anlaşılır olmaktadır.

Ancak asıl tehlike, insanlık dışı ceza, kötü muamele biçiminde beliren uygulamaların sıradanlaşma eğilimini göstermesi ve resmi çevrelerin bunu sıradan göstermek için yoğun kampanya açmalarıdır. Önceki yıllardan, askeri yönetim evresinden bile farklı olarak, artık kötü muameleyi istisnai olay biçiminde göstermek çabasından da vazgeçilerek, basına, üst düzey emniyet görevlilerince, işkencecilerin "iyiniyetle çalıştıkları ve bu görevi yaparken işkence yapacağına veya kötü muamele yapacağına diye yapmadıkları; sorgunun getirdiği hava içerisinde diyelim ki hata yaptıkları" biçiminde açıklamalar yapılmıştır.⁽³⁾

Olayları sıradanlaştırmak kampanyasını, kamu vicdanını köreltme sürecini kırmaya çalışan tutuklu yakınları, İnsan Hakları Derneği ve diğer kamu örgütleri sistemli baskıya uğramışlardır. 50 yılda 415 ölüm cezası infazının uygulandığı Türkiye'de (bunların 28'i, 12/Eylül/1980-6/Aralık/1984 arasındadır), 1987 yılı sonunda 159 kişinin yazgısı Meclisin elindedir. Mecliste çoğunluğu elinde tutan parti başkanı, af yasası çıkarmayı düşünmediklerini açıklamıştır. Güneydoğu olayları nedeniyle 1987'de "Mecliste bekleyen idamları geçiriveririz" yollu açıklamayı da aynı kişi yapmıştır. İç ve dış siyasal ortam karşısına kitlesele infazların

güçlüğü ortadadır ama, açıklamaya egemen olan mantığa bel bağlamak da olanaklı değildir.

Yurtdışından Türkiye'ye dönen bazı siyasi göçmenler için hoşnutluk duyulacağına "niye geliyorlar" sorusu sorulmuş ve mahkemeye çıkarılmadan yargıyı etkileyecek kamouyu oluşturmaları ile karşılaşmışlardır.

Sözün özü, 1987 Türkiye'sinde işkence, kötü muamele, vb. bir rejim sorunu olarak gündemdedir.

MEDENİ VE SİYASAL HAKLAR

Düşünceyi açıklama, Anayasanın özel ve genel sınırlamaları ve devleti kutsayan ideolojisi, buna koşut çağdışı mevzuat ile 1987'de de riskli bir uğraştır. Örnek olsun, ölüm cezasına mesleğinin gereği olarak karşı çıkanlar hakkındaki davalar sürmektedir. Demokratik haklara ilişkin toplantılara katılanlar gözaltına alınmıştır. Bir yeşil alanın betonlaşmaması için imza toplayanlar bile bu uygulamalarla karşılaşmışlardır.

Kültür yaşamı üzerinde sansür en

Arif Sevinç, "Tek Kişilik Hücre"

ilkel biçimi ile surmektedir. Bilimsel ve edebi yapıtlar poşete girmişti; yazarlar ve yayıncılar mahkeme kapılarından kurtulamamıştır. Bir ara Danıştay kararları ile oynamasına izin verilen filmlerin kazandığı popülerite benzeri, niteliksiz yayınların da bu ilkel sansür nedeniyle reklamı yapılır olmuştur. Çok ciddi bir düzeylesizleşme kültür yaşamını sarmalamıştır.

Laik devletle din eğitimini zorunlu kılan uygulama sürmüş, tarikatçılık palazlanmıştır. Özellikle ilk ve ortaöğretimde, öğrencilere karşı kabagüç uygulaması örnekleri basına yansımıştır. Yüksek öğrenimde, öğrenci dernekleri üzerindeki baskılar sürmektedir.

Seyahat özgürlüğü önündeki pasaport verilmemesi engeli istikrarını korumaktadır. Siyasal hakların kullanılması, örnek olsun seçime katılmamanın yatırıma bağlanması gibi, parasal zorlamalarla çerçevelenmiştir.

Keyfi yönetim anlayışı palazlanmıştır. Örneğin, hukuk dışı bir idari tasarruf ile binlerce kitabı imha edilen bir yayıncının açtığı davada, idare savun-

masını, mahkeme kararı olmasa da idarenin bu yetkisi bulunduğu biçiminde ifade edilen antidemokratik bir anlayışa çekinmezce dayanabilmiştir.

Siyasal hakların kullanımı önünde çok ciddi sorunlar içeren yasal düzenlemeler, devletten önce İnsan Haklarının koruyucusu olması gereken yüksek mahkemece, iptale konu olmamıştır.

Bu bağlamda da sorunlar istesini uzatmak olasıdır 1987 Türkiye'sinde.

BEKLENEN GELİŞMELER

Klasik haklar alanında yapılan sınırlı bir gözlem bile uzun bir İnsan Hakları ihlalleri listesine yol açmaktadır. Bu açmazı aşmanın zorlukları ortadadır, ama olabirliliği de umutlanma nedenidir. Şu gerekçelerle:

1987 Türkiye'sinde, toplam muhalefet oylarının sergilediği gibi, 12 Eylül'ün meşruiyet silahı yıldırımın bastırılması gerekçesi artık çökmüştür. Mevcut siyasal erk, giderek daha açık ve sakinmasız biçimde telcelci sermaye ile bütünleşmekte ve uluslararası işbölümü gereklerine uygun olarak ulusal ekonomiyi uluslararası sermayeye entegre etmektedir. Bu oluşum, kaçınılmazlıkla, ekonomik sıkıntıları yoğunlaşan geniş halk yığınlarını yeni sorgulamalara iteleyecektir. "Kalkınmanın ya da Batı ile bütünleşmenin bedelini ödemek gerek" biçimindeki yoğun iletişim bombardımanına karşın, toplumsal muhalefetin dinamiği doğrudan bu bütünleşmenin içinde yatmaktadır.

Siyasal erk ile yürütmenin cumhurbaşkanı kanadı arasında süregelen, sivil ve güvenlik işlerinin ayrı ellerden yürütülmesi/gözetilmesi esasına dayalı fiili görev ayrımı, hem ordunun görece depolitizasyonu hem de parlamentoda ezici üstünlüğe sahip bir hükümetin beklentileri ile cumhurbaşkanlığı makamının "korkuluk" olmadığını vurgulayan bakış açısı arasındaki olası çatışma birlikte ele alındığında, bunların, kamuoyunda bir güven bunalımına yol açabileceği, böylesi bir potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Bu nokta, kitlelerin depolitizasyonunu kırarak, onların siyasal gelişmelere duyarlılığını ve ilgisini canlı tutacaktır. □

(1) Milliyet, 17/Ağustos/1987, S. 14280, sayfa: 1 ve 7 Burada Adalet Bakanının açıklamaları yer almıştır.

(2) Cumhuriyet, 30/Eylül/1987, S: 22664, sayfa: 18

(3) Cumhuriyet, 16/Haziran/1987, S. 22561: 1 ve 15

İşkencenin İlaçlısı...

Tufan Aydın

13 Aralık 1987 günlü gazetelerde Ankara Merkez Cezaevi'nde tutuklu bulunan TBKP yöneticileri Nabi Yağcı ve Nihat Sargin'in, kendilerine gözaltında işkence yapıldığına ilişkin Cumhuriyet Savcılığı'na verdikleri dilekçenin metni yer alıyor; yurdumuzda neredeyse "kanıksanmış" işkence türleri sıralandıktan sonra, şimdiye dek pek duyulmamış bir tür işkenceden söz ediliyordu: "... İlaç verdiler. Sorgulamaların öncesinde verdikleri gibi elektrik işkencesinin ardından verildi. İşkenceden sonra otururken sol bacağıma bir iğne batırıldığını duydum. Bir süre sonra içime bir sıcaklık yayılmaya başladı. Bana ilaç verdiniz dedim, birisi ayak parmaklarının ucuna bastı. Duyuyordum, ama ayaklarımı çekemiyordum. Bu arada sorgulama sürüyordu. Bir süre sonra konuşamaz hale geldim. 'Götürün, ama uyutmayın' dediler. Artık iyice kendimde değildim. Sandalyede ne kadar oturduğumu bilmiyorum. Bir süre sonra uyuşukluk hali geçti. Bilincim açıldı. Kendime geldim..." Nabi Yağcı'nın bu ifadesinin yanı sıra, Nihat Sargin'de, "... Devamlı uykusuzluktan mecalim kalmadığı sırada, bacağımdan bir iğne yapılarak, irade ve direncim tümüyle kırılmak istendi." diyerek, ilaçlı işkencenin kendisine de yapıldığını anlatıyordu.

Bu ifadeleri okuduktan sonra, belleğimi zorlamaya başladım. Neydi bu ilaçlı işkence, ülkemizde daha önce uygulanmış mıydı? Eski yayınları karıştırmaya başladım. Evet, bu ilk değildi. 12 Mart döneminde tutuklanan Dr. Memduh Eren'e de, tıpkı meslektaşları Nihat Sargin'a yapılan ilaçlı işkence uygulandı: "... Dördüncü gün ihlamur vermeye başladılar. Bol ihlamur bir süre devam etti. Birgün akşamüstü karımı getirdiler. Anadan doğma soyup ırzına geçtiler. Ertesi gün, yine bol ihlamur, ardından anem geldi. Onunda ırzına geçtiler. Orada uyanır gibi oldum. Annem on iki yıl önce ölmüştü. Gördüklerimin

hallüsinasyon olduğunu farkettim. İhlamurun içinde LSD türünden Mescaline adında bir ilaç verdiklerini ve onun etkisiyle hayal gördüğümü yakaladım. İhlamuru içmememin bir yolunu bulunca, hallüsinasyonlar kesildi... Mescaline'i özellikle tifo basılı ve verem mikrobu ile veriyorlardı. Nedeni şu: Ateş yüksek olunca, ilacın etkisi artıyor. Eğer ailede akıl hastası varsa, yani yapı olarak eğilimliyseniz, sizde de kalıcı bir akıl hastalığı başlıyor. Nitekim o günlerde köşkte sorgulamaları yapılan kişilerin bir bölümü ruh sağlığını yitirdi. Ben de verem mikrobunun ciğerlerimde açtığı iki yara yüzünden uzunca bir süre tedavi oldum..." Bunları anlatıyordu, Memduh Eren. Yine 12 Mart'ta uzun süre tutuklu kalarak, işkence gören Talat Turhan ise, bu işkence yönteminin özelliklerini şöyle anlatıyordu: "Bizim polis okulu ders kitaplarına bakalım. Bir tanesi 1963 yılında E.K. adında biri tarafından yazılmış. Bu kitaplar Narko Öğrenim Sistemleriyle sorgulama yöntemlerini içeriyor ki, bizim kanunlarımızda böyle bir şey yok. Narko Öğrenim Sistemiyle sorgulamaya ilişkin olarak, memleketin yüksek menfaatleri gerektiriyorsa, bu tip ilaçlar kullanılabilir, diyorlar. Bu ilaçların adları da verilmiş. Belli başlısı, Psikopilamin denilen bir ilaç. Esir saydıkları karşı tarafı bertaraf etmek için her şeyi mübah sayıyorlar. CIA'nın en son geliştirdiği Baskilin diye bir ilaç. Bu ilacın kurbanları üzerinde ömür boyu süren etkileri var."

Bu işkence biçimi, elbette ki yeni değil. II. Dünya Savaşı sırasında, Almanların toplama kamplarında ve Japonların Mançurya'da yaptıkları uygulamalar hala hafızalardan çıkmış değil. Ayrıca, ABD'nin "büyük katkıları ile", devlet terörü yöntemlerinin evrenselleşmesi sonucu, dünyanın bir ucundaki uygulama, anında dünyanın bir başka ülkesinde yürürlüğe giriyor. "Terör/işkence yöntemlerinin uluslararasılaşması"nda, bu konuda "eğitim" yapan merkezlerin önemi

Şiddet uygulayarak alınamayan ya da yeterli görülmemeyen bilgilerin daha fazlasının alınması için; belirli hastalıklarda sadece ve sadece insanlara yardımcı olmak, onların acılarını dindirmek için kullanılan ilaçlardan yararlanmak bilimi kötüye kullanmanın en çarpıcı örneği olsa gerek.

büyük. Biri ABD'de Fort-Bragg'da, diğeri Panama'da Fort-Sherman'da bulunan iki "okul"un yanı sıra, Napoli'deki NATO Savunma Koleji'nin de bu alandaki "bilimsel" gelişmelerin merkezi olduğu iddia ediliyor. Bunların dışında, bilmediğimiz daha birçok merkez olabilir.

Bu merkezlerde yetişen, "deneyimli personel", öğrendikleri "bilimsel" verileri ülkelerinde uygulamak ve öğretmek üzere, görevlendiriliyorlar. Burada, bu uygulamalardan Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına yansımış birkaç örneğini vermek istiyorum. Tanzanya'da bir hastanede psikiyatri şefi olan, Dr. Samuel Nkulila güvenlik güçlerinin talebi üzerine, tutuklu iki erkek ve bir kadını Methedrine (Amphetamine) adlı bir ilacı enjeksiyon yolu ile yapıyor. İlacın yapılmasından birkaç saat sonra, tutuklulardan biri ölüyor. Ve otopsi raporuna, ölüm nedeni olarak, şiddetli açlık yazılıyor, daha sonra rapor kayboluyor. Olayın ortaya çıkması üzerine, bu doktor, ilaçları, işkencenin etkisini daha az hissetsinler diye tutuklulara uyguladığını söylüyor ve tutukluların sorgulamayı yapanlarla daha kolay "iletişim" sağlamalarına yardımcı olduğunu belirterek kendini savunuyor.⁽¹⁾ Bir başka örnek, Irak'tan. 1980'de Irak'tan İngiltere'ye göç eden iki siyasi göçmenden biri ölünce, otopsi yapılıyor. Sonuç: Thalium zehirlenmesi. Diğerinde de, zehirlenme belirtileri görülüyor. Kusma, ishal, kol ve bacaklarda kuvvet azlığı, vb. Daha sonra, olay ortaya çıkarıldığında, tutuklulara hergün portakal suyu içinde thalium verildiği saptanıyor.⁽²⁾ Batı demokrasisinin merkezi sayılan İsveç'te siyasi gösteri yaptıkları gerekçesi ile sınır dışı edilen 24 Şillili göçmen, ülkelerine gönderilmek üzere

uçtağa bindiriliyorlar. (19.3.1982) Yalnız, uçtağa bindirilmeden önce, daha saldırgan gördükleri 5 göçmene, bir hemşire tarafından 2,5 mg'lık Haloperidol yapılıyor. Ayrıca, uçuş sırasında da, her biri 0,5 mg. Haloperidol içeren çaylar içiriliyor. Bu işlemin gerekçesi sorulduğunda, uygulayanlar amaçlarının bu kişilerin "sakinleşmesi" olduğunu belirtiyorlar⁽³⁾.

İŞKENCEDE KULLANILAN İLAÇLAR

Bu konuda yapılan bir araştırmada, 6 Latin Amerika ve Orta Amerika ülkesinde uygulanan ilaç işkencelerinde kullanılan ilaçlar şu başlıklarla verilmişti: 1) Barbituratlar (uyku ilaçları) ve uyuşturucular, 2) LSD ve benzeri ilaçlar, 3) Apomorphine, 4) Tahriş edici kimyasal maddeler, 5) Cyclophosphamide, 6) Adele felç edici ilaçlar (curare gibi)⁽⁴⁾

Bu ilaçların etkilerini öğrenmek için Adli Tıp, Psikiyatri ve Farmakoloji kitaplarını karıştırmaya başladım. Yukarıda tartışılan olgu ile ilişkisi olmadığını sandığım ilaçların özelliklerini kısa geçmek istiyorum. Örneğin, thalium şiddetli çarpıntı, bacaklarda his azalması, mide, barsak ağrılarında ölüm kadar türlü değişiklikler yapacak güçte bir madde. Haloperidol ise, anti-psikotik ya da nöroleptik denilen ilaçlar arasında sayılan, genellikle şizofreni ve akut psikozlarda kullanılan, motor faaliyetleri azaltan, beceri isteyen işlerde başarıyı azaltan, pasifleştirici etkisi olan bir ilaç. Uyku ilaçları konusunda sanırım fazla açıklamaya gerek yok. Apomorphine, beyin depresyonu, aşırı neşe hali, titreme, ajitasyon, yaşlılarda tansiyon düşmesi yapan ve genellikle zehirlenme tedavilerinde kullanılan bir ilaç. Cyclophosphamide ise ilginçtir ki, kanser tedavisinde oldukça başarılı bir şekilde kullanılan, ama her kanser ilacı gibi yan etkileri fazla olan bir ilaç. Curare vb. ise adelerde kasılmalar yapan, giderek solunumu zorlaştırıcı etkisi olan ilaçlar. Geriye kalıyor LSD ve benzeri ilaçlar, süphelerin yoğunlaştığı, Psikodisleptik veya psikozomimetik ilaçlar adı verilen bu ilaçların en önemlileri bir Meksika kaktüsünden elde edilen (peyotl) Mescaline, bir çavdar mahmuzundan elde edilen LSD ve Psylocybe Mexicana adlı mantardan elde edilen Psilocybe ve

Psilocybine'dir. Bu ilaçların etkileri oldukça değişik, ancak burada en önemlilerini sıralayacağım: Tüm duyu- ların şiddetlenmesi, unutulmuş anıların canlanması, telkin edilebilme artışı, sıkıntı hissi, mekan ve zaman kavramlarının altüst olması, geçmiş duyguların ve algıların canlanıp, "şimdiye" karışması, hezeyanlar, mantık bozukluğu, derealizasyon, zamanın çok yavaşlaması, dünyadan kopma, vb. Öz olarak söylenecek şu; kişiye bu ilacı vermekle zaman ve mekan kavramında bozukluklar yaratarak, geçmiş yaşantıların ve frenlenmiş anıların rahatça boşaltılmasına yardımcı olunur. Şiddet uygulayarak alınamayan ya da yeterli görülmemeyen bilgilerin daha fazlasının alınması için; belirli hastalıklarda sadece ve sadece insanlara yardımcı olmak, onların acılarını dindirmek için kullanılan ilaçlardan yararlanmak bilimi kötüye kullanmanın en çarpıcı örneği olsa gerek.^(4,5,6,7,8)

Yağcı ve Sargin'in olayında yukarıda sıraladığımız ilaçlardan ister biri ya da birkaçı isterse bunların dışında bir ilaç kullanılmış olsun, olay son derece çarpıcıdır. Genel olarak amacı sorgulama yapılan kişinin moralini bozmak, onu çökertmek, arkadaşlarına ve inançlarına olan güvenini sarsmak, korkutmak, bilgi almak olan işkencede, ilaç uygulaması niteliksel bir farklılıktır. Her şeyden önce insanların işkence sürecinde az yada çok varolan, işkenceye direnen güçlerini, iradelerini bütünüyle yok ediyor bu ilaçlar. İz bırakmaması -adli muayene açısından- bir başka önemli özellik. İnsan kişiliğini bozucu etkisi, özellikle uzun dönemde, hiç de seyrek değil. Yalnız, bütün bunların dışında çok daha önemli bir yanı var ilaçla işkencenin: İşkenceye, doğrudan tıbbin, bilimin karıştırılması. Yani, bu işkencenin en büyük özelliği, bir tıp mensubu, bir hekim olmadan bu işkencenin uygulanamayacağı gerçeği. Günümüzde, tıbbin işkenceye girişini "mazur" gösterecek makaleler yazılacak kadar, olay alenilemiştir. Bir tıp dergisinde, bir "bilim adamı" şunu yazabilmektedir: "... İşkence ölümle yol açmamalıdır. Gereksiz psikolojik ve fiziksel sonuçlara neden olmayacak şekilde, uygun ve en ileri tıbbi tekniklerle yapılmalıdır. Sadece, bilginin elde edilebilmesi için gereken, minimal düzeyde ağrı vermelidir. ... (İşkencede kullanılacak) teknolojinin düzeyi, fiziksel rahatsızlık veya fiziksel yan etkiler olmaksızın, yalnızca ağrı

verilerek, beyinin belirli merkezlerini uyurabilecek şekilde olmalıdır."⁽⁹⁾

İLAÇLI İŞKENCE VE TIP AHLAKI

İlaçlı işkencenin önlenmesi, hukuksal mekanizmaların yanı sıra,⁽¹⁰⁾ tıp ahlakı açısından da önemlidir. Gerçi, bu bilgiler çeşitli tıp kitaplarından elde edilebilir, ancak uygulamada bir sağlık personeli bulunma olasılığı yüksektir. Dolayısı ile, işkencecilerin yanı sıra, bu sürece katılan sağlık personelinin de cezalandırılması, teşhir edilmesi şarttır. Bu konuda tıp meslek kuruluşlarına büyük görev düşmektedir. "Tıp fakültesi mezunu işkencecileri" teşhir etmek, onların görevidir. Ama sormak istiyoruz, şimdiye kadar ismi işkenceye karışmış sağlık personeli için, hekimler için neler yapılmıştır? İşte yayın organları: Gün (23) Yeni Gündem (6/86, 32/86, 16/86), Nokta (43/85), 2000'e Doğru (52), Bilim ve Sanat (74). Bu ve daha sayamadığım dergilerde ve kitaplarda adı geçen işkenceye karışmış hekimlere ne gibi işlemler yapılmıştır? Ceza ve teşhirin yanı sıra, sağlıkla ilgili eğitim veren kuruluşlarda, insan hakları ve tıp ahlakı konusunda daha duyarlı insanlar yetiştirilmesi için ne gibi girişimlerde bulunulmuştur?

Sorun, doğal ki sadece sağlık personeli ile ilgili değil. Bir devlet politikası olarak, işkence uygulamaya başladı mı, her türlü "yol", "mubah" sayılır. İlaçlı ya da ilaçsız, hangisi ile hedefe daha kolay ulaşılabaksa, o tercih edilir. Gelişmeyi, çağdaşlaşmayı sadece teknolojik gelişmelerden ibaret gören kafalar, elbette ki, insanı ve insana olan saygıyı göz önüne almak istememektedirler. Dolayısıyla, uygulama kendi mantıkları içinde tutarlıdır: İşkencede bile en son teknikleri kullanarak çağ atlamak... □

(1) Wagner, G. and Rasmussen, O.V. "Torturers", The Danish Medical Journal, March, 1983.
(2) British Medical Association. The Torture Report, BMA 1986.
(3) Bendfeldt-Zachrisson, F. "State (Political) Torture: Some General, Psychological, And Particular Aspects", JHServices, Vol. 15, No. 2, 1985.
(4) Aisan, S. Modern Teşhis İlaç ve Tedavi (1. Cilt), Beta yay., İst., 1985.
(5) Aisan, S. Modern Teşhis İlaç ve Tedavi (2. Cilt), Beta yay., İst., 1986.
(6) Aboğlu, C. ve Aleksanyan, V. Teşhisten Tedaviye (7. baskı), İst., 1975.
(7) Adasal, R. Modern Normal ve Medikal Psikoloji, AÜTF yay., No. 279, 1973.
(8) HÜTF Psikiyatri Ders Notları, 1975.
(9) Jones, G.E. "On the permissibility of torture" J. Med Ethics 6: 11-15, 1980.
(10) Aydın, T. "İşkencede Hekimlerin Sorumluluğu", Bilim ve Sanat, 74, 1987.

Kültürsüzleşme Örgütlenmeyle Yenilecektir

Seyyit, Bozdoğan, "On Plan - Arka Plan", 1987, Yağlıboya, 185 x 150

Dr. Erdal Atabek

“Bilgisayar”
İngilizce”
“Telekomünikasyon”

80’li yıllarda toplumumuzun uygarlığa hayranlığının sembelleri bu sözcüklerdir.

Güç bu sözcüklerde, para bu sözcüklerde, gelişme bu sözcüklerde.

50’li yıllarda Missouri’yle başlayan bir kültür çizgisinin gelişmesidir bu.

Missuri, bir Amerikan uçak gemisiydi. Türkiye’ye gelişi olay olmuştu. Çocuğuna Missouri adını koyan Türk ailesi bu hayranlığın doruğunu yansıtıyordu.

Henüz çocuğuna “kompüter” adını koyan bir ailemiz yok. Ama, dilimize yerleşen “süper” sözcüğü, belki bir çocuğumuzun adı olabilir.

Konuşma dilimiz, kültürel gelişmemizi yansıtmaz mı?

Çevremize bakalım, kaç dil konuşuyoruz?

Mahallemizde başka dil, kentin alanında başka dil.

Mahallede “kahve” yaşamaktadır, alandaysa “Café”.

Biraz kenarda “lokanta” vardır, ortaya çıkınca “restaurant”.

Mahalledeki “berber”, ana caddede “kuaför” olur.

“Az şekerli kahve”den “Neskafe”ye geçmekteyiz.

“Bursa ipeklisi” antikadır, “Lee Cooper” gencimizin özlemi.

Kültürel gelişme mi, kültürel yozlaşma mı?

Kapitalizmin kültürüdür bu.

Ekonomisiyle gelmiştir, politikasıyla gelmiştir, sinemasıyla gelmiştir, içkisiyle gelmiştir, müziğiyle gelmiştir, diliyle gelmiştir.

Gelişmektedir, yayılmaktadır, etkilemektedir.

Geçenlerde baktım, Kadıköy’de “Mc Donalds” ikinci kafeteryayı açmış. İlk Taksim’de açılmıştı. “Hamburger”’ler, “Cheeseburger”’ler, pleksiglas çeşit listeleri. İçersı tıklım tıklım.

Sultanahmet’te bizim “Halk Kebapçısı Selim” vardır. Oraya gitmenin aramızdaki adı “Selim”de bir köfte yemek’tir. 1920’lerde başlamış Selim bu işe. Biz Tıp öğrencisiyken Bayazıt’tan gider, “köfte, salata” yedik, bir lira verir çıkardık. Geçenlerde Selim’e gittiğimde bunu anlattım. Genç birisi, Selim’in yeğeniymiş, ilgilendi, notlar aldı. Selim’in şubesi yokmuş. Halk kebabçısı.

“Mc Donalds”ın Kadıköyde açılan yerini görünce, “Mc Donalds iki, Selim bir” dedim. İkisi de köfteci. Ama, biri denizleri aşır buraya geliyor, öbürü Sultanahmet’ten karşıya geçmiyor.

Neden şaşalım, birisi uluslararası şirket, öbürü yerel kebabçı.

Köfteden hamburgera sıçrayan toplumu yaşıyoruz.

Yoksa toplumumuz “yerel kültür”den, “ulusal kültür” aşamasına ulaşmadan “evrensel” kültüre mi atlıyor?

Yoksa, “çağ atlamak” diyenler bunu mu söylüyor?

Belki çağımızda böyle mucizeler de oluyordur.

İyi de, “kot pantolon” kültürüne evet diyenler neden “nükleer silâhlara hayır” kültürünü görmezden geliyor?

Neden “Mc Donalds kültürü”ne evet de, kitap okuma isteğine “dur bakalım, okuduğun nedir?”

Neden “rock müziği”ne hay hay da, dernek kurmaya “gel bakalım buraya?”

Kapitalist kültürün arabeski de bu olmalı.

Bilgisayar mı? İngilizce mi? Telekomünikasyon mu? Başımızın tacı. İnsan hakları mı? Özgürlükler mi? Örgütlenme mi? Tu kaka.

Alaturka kurnazlığın İngilizcası bu.

Başında başörtüsü, ayağında kot pantolon, önünde bilgisayar.

Bu, ne kültürel gelişme, ne kültür değişimi.

Bu, olsa olsa temel niteliği “dekültürasyon” olan bir kaos.

Kültürsüzleşme.

Osmanlıdan gelen kültür tıkanı, bu gerçek.

İthal edilen kapitalist kültür yama, bu da gerçeğin diğer yanı.

“Ne olmalı?”dan söz açmıyoruz, bu başka bir alan, biz “ne oluyor?”a bakmaya çalışıyoruz.

Anadolu kültürlerin yerleştiği, gelip geçtiği, izler bıraktığı, izler kazandığı bir yer değil miydi? Evet, böyleydi.

Halkımız, binlerce yıllık kültürlerin birikimini yaşayan, onları damıtıp, onları sürdüren, onları değiştiren halk değil mi?

Halkımızı böyle sürü gibi görmek, onlara çobanlık etmek hevesleri nereden geliyor?

Yoksa halkımızda gizli bir “geri zekâlilik” mi var?

Bu suskunluk, bu ilgisizlik, bu katımsızlık bundan mı?

İnsan zaman zaman bunları da düşünüyor.

Oysa, hiçbiri değil.

Halkımız onurlu, ağırbaşlı, düşünceli, barışçı bir halktır.

Ama, halkımız şaşırtılıyor, güvensizliğe düşürülüyor, yalnızlaştırılıyor.

İnsanın temel gereksinmesi “güvenlik”tir.

Açlığa karşı “güvenlik”, sokakta kalmaya karşı “güvenlik”, yaşlılığa karşı “güvenlik”, hastalığa karşı “gü-

venlik”, ele güne muhtaç olmaya karşı “güvenlik”.

Kapitalizm, insanın bu güvenlik gereksinmesini karşılamıyor, onu korkutuyor, kaygılara karşı toplumsal güven vermiyor, insana tek güvenlik olarak “kendi paçasını kurtarmak” yolunu gösteriyor.

İnsanımızın korkusu budur.

İnsanımızın kimseye güvenemesinin nedeni budur.

Geleneksel güvenlik, aileydi. Bugün de budur.

İnsanımız başı sıkışınca nereye gider? Ailesine.

Kapitalizm aileyi de dağıtmaktadır.

Kentler, pahalılık, geçim darlığı, aileyi bireylere bölmekte, kendi içinde çatışmalara sürüklemektedir.

Artık her birey, kendi başının çaresine bakmakla karşı karşıyadır.

Kültürsüzleşmenin temel kaynağı güvensizlik yaratan ekonomik sistemdir.

Çağın değişimine ayak uyduramamanın temel nedeni budur.

Güvensizlik kuşunun anasıdır.

Kuşku çekingenliğe yol açar.

Bilinmezden korku, insanı duraklatan, gelecekte ürküten derin bir kaygı.

İnsana kendi çevresine güvenlik çemberi koyduran da bu kaygıdır.

İnsanımız suskunsa -ki suskundur-, insanımız çekinirse -ki öyledir-, insanımız daralmışsa -ki daralmıştır- nedeni budur: güvensizlik

Güvensizliğin çözümü örgütlenmedir.

Örgütlenmek, canlıların özelliği.

Varoluşları, üretimleri, çoğalmaları, büyümeleri örgütlenmelerine bağlı.

Hayvan örgütlenmelerine bakalım.

Arılar, karıncalar, yaban atları, filler.

İnsan bedeni hücrelerin örgütlenmesi demek değil mi?

(Biyolojiyle sosyoloji birbirine nice yakın)

İnsanın örgütlenmesi de gereksinmelerin karşılığı değil mi?

Mahalle kahvesi bir örgütlenme tipi değil mi? Birahaneler, futbol takımı taraftarlığı, hemşerilik hep değişik örgütlenmeler değil mi?

Bütün örgütlenmeler, özünde güven arayışından kaynaklanıyor.

Ama, “bilinçli örgütlenme”, geleceği belirleme amacına yönelik örgütlenmedir.

“Bilinçli örgütlenme”, geleceği “neden” ve “nasıl” belirleyeceğini bi-

lererek yapılan örgütlenmedir.

Geleceği neden ve nasıl belirleyeceğini bilmek, bu bilgiyi uygulamaya geçirmek kısaca “politika” dediğimiz eylem değil mi?

“Politik örgütlenme”yi, mahalle kahvesinden, birahaneden, futbol takımı taraftarlığından, hemşerilikten ayıran da bu değil mi?

Onun için de, insanı politikadan, yâni, geleceği neden ve nasıl değiştireceğini bilmek, bu bilgisini uygulamak hakından soyutlanmak, toplumu “sürüleştirmek”tir.

Elbette, topluma çobanlık etmek için onu sürüleştirmek zorunludur.

Sürünün de kültürü var. İncelenmiş midir, bilmiyorum, ama var.

Hiç bir canlı topluluğu yoktur ki, örgütlenmesin, kültürü olmasın.

Örgütlenmenin de, kültürün de temel ekonomik. Yaşama uğraşı. Yaşamak, çoğalmak, üremek, varolmak.

Örgütün de, kültürün de amacı bu.

Yerel kültürümüz bundan yaşıyor.

Mahalle kahvesi, aşevi, berber, hemşerilik bundan etkin. Güvenliğimizin dar çemberi bu.

Ama, dünya kültürünün dışında yaşamıyoruz.

Dünya kültürü, televizyonla, gazetelerle, dergilerle yanımızda, yöremizde dolaşıyor, evimize giriyor, kahvemize geliyor, berberimize ulaşıyor.

Dünya kültürü sınır falan tanımıyor.

Reagan’la Gorbaçov el sıkışıyor.

Mc Donald’s hamburgeriyle Sovyetler Birliği’nin doğal gazı burada buluşuyor.

Biz, dünyanın hem içindeyiz, hem dışında.

Eski güvencelerimiz elimizden kayıp gidiyor.

Yeni güvencelere biz ulaşamıyoruz.

Cebimizdeki para eriyor.

“Dövize endeksli tahvil” ilânlarına bakıyoruz.

Dünya değişiyor, tamâm. Biz, nasıl değişeceğimizi bilemiyoruz.

Nasıl değişmeli, dünyaya nasıl ayak uydurmalı?

Bizden geçti artık, bari çocuklarımız bir şeyler yapsın.

Bilgisayar öğrensin. İngilizce öğrensin. Telekomünikasyon öğrensin. Marketing öğrensin. Seyyar satıcılığı bırıksın da pazarlamacı olsun bari.

Şaşkınlığımız burada. Çaresizliğimiz. Güvensizliğimiz.

Eskimek. Geçmiş özlemi. Kendini

küflenmiş duymak. Küçülmek.

Çocuklarımız bari kendini kurtarsın.

Hayata ezilmek bu. Örgütsüzlük. Kültürsüzlük.

Mahalle kahveleri kapanıyor. Cafélerde yabancıyız.

Hani Almanya’da büyüüp buraya gelen çocuklarımız var ya, uyum sağlayamıyoruz.

Biz de onlar gibiyiz. Biz kendi memleketimize uyum sağlayamıyoruz.

Kim, bize neden yaşadığımızı anlatacak?

Kim, bize ne aradığımızı anlatacak?

Kim, bize yaşamının heyecanını verecek?

“Bütün bunları sen yapacaksın” diyorlar, ama nasıl yapacağımızı bilmiyoruz ki?

Ben de biliyorum kendi kabuğuna çekilmenin yaşamak olmadığını. Ben de biliyorum eve sığınmanın, kahveye sığınmanın çare olmadığını. Nasıl çıkayım buralardan? Neye güvenip çıkayım buralardan? Kime güvenip çıkayım buralardan.

“Kendine güven de çık” demek kolay. Kendime güvenim mi kaldı benim?

Ne bilgisayar biliyorum, ne İngilizce, ne telekomünikasyon.

Bunları bilemezsen, mahalle kahvesinden çıkamazsın ki.

Son zamanlarda kafam iyice karıştı. İyisi nedir, kötüsü nedir ayıramıyorum.

“Çağ atlıyoruz” diyorlar ya, galiba çağ atlarken bacaklarım kırıldı.

Belki de lâfın özü budur.

Bir yazı böyle bitebilir, ama insan böyle bitmez.

İnsanı insan yapan bilincidir. Bilinç de, geleceği neden ve nasıl olduğunu bilerek değiştirme istenci (iradesi).

Bu kültürsüzleştirme sürecine karşı çıkmak onun için zorunlu.

Karşı çıkış, örgütlenmedir, politik örgütlenme.

İnsana güvence verecek, evrensel kültürü verecek politik örgütlenme.

Sabır gerekecektir, sıkıntılara göğüs germek gerekecektir.

Ama, insanımızı yalnızlığından, korkularından kurtarmanın yolu budur. İnsanımızı sürüleştirmekten kurtarmanın yolu budur.

İnsan olmanın başka yolu yok ki. □

WASHINGTON DORUĞU: İkinci Soğuk Savaş Geriliyor mu?

Haluk Gerger

Doruk toplantıları yada üst düzey yöneticilerin sıkça biraraya gelmeleri ile uluslararası ilişkilerde işbirliği/çatışma dozu arasında doğrudan bir bağın varlığı önemli ve çözülmemiş bir kuramsal tartışmadır. Doğu-Batı ilişkilerinin tarihine bakıldığında, arada doğrudan bir bağın bulunduğu savının doğrulandığı izlenimi doğabilir. Gerçekten de, iki blok ve esas olarak da Sovyetler Birliği ile ABD ilişkilerin-

maktadırlar.

Böylesi yüzeysel bir genellemeyi yeterli bulmayanlar ise, ikili bir çözümleme yapmak zorundadırlar. Bunun için de ilk olarak, Washington doruğunun ikinci soğuk savaşın geriletilmesi yada çatışmacı ilişkilerin belli bir düzeyde tutulabilmesi açılarından ne gibi somut sonuçlar doğurduğunun araştırılması, ikinci olarak da, ilişkileri etkileyen kimi nesnel unsurların üzerinde durulması gerekmektedir.

yani stratejik füzelerde, "taktik" nükleer silahlarda, konvansiyonel güçlerde ve uzay silahlarında, silahsızlanma süreci yeni bir ivme kazanmıştır ve gerekli politik ortam yaratılmıştır. İki liderin Moskova'da 1988 yılında yeniden biraraya geleceklerinin açıklanması, iyimser beklentiler için zeminin varlığını göstermektedir.

Bununla birlikte, ikinci soğuk savaşın asıl itici gücünü oluşturan silahlanma yarışından artık vazgeçildiğini söylemek de henüz mümkün değildir. ABD'de MX ve Tridentlerin üretilmesine, "Yıldız Savaşları" programına, bir nükleer savaşta kullanılmak üzere askeri iletişim sistemlerinin modernizasyonuna hızla devam edilmektedir. NATO'nun nükleer sistemlerde ve konvansiyonel alanda yeni bir silahlanmanın eşiğinde olduğu da bilinmektedir. Ayrıca, Afganistan, Körfez ve Ortadoğu gibi bölgesel sorunlarda henüz bir yakınlaşmanın söz konusu olmadığı da açıktır. Dolayısıyla, iyimser beklentileri dengeleyen olguların varlığı da yadsınmaz.

Bu durumda, ikinci soğuk savaşın tırmanmasının önündeki engeller üzerinde durmak ve bunların kalıcı güçlerini irdelemek gerekli olmaktadır.

"YENİDEN YAPILANMA" SÜRECİNİN ETKİLERİ

İkinci soğuk savaşın geriletilmesi çabalarında en önemli etmenlerin başında Sovyetler Birliği'ndeki "yeniden yapılanma" sürecinin geldiği kuşkusuzdur. Ayrıntılara girmeden denilebilir ki, söz konusu süreç, Sovyet dış politikasına olağanüstü bir esneklik ve güvenilirlik kazandırmış, dünya kamuoyunu son derecede etkileyerek Reagan yönetimi üzerinde güçlü bir baskı oluşturmuştur. Örneğin, füzeler antlaşmasının doğrudan bu unsurların ağırlığıyla Reagan'a imzalatılabildiği düşüncesi bir abartma sayılmamalıdır. Ancak burada bir çelişki söz etmek gerekmektedir.

Halklar böyle bir dünya özleyiyor....

Sovyetler Birliği'ndeki yeni süreç bir yandan soğuk savaşın geriletilmesine katkıda bulunurken, bir yandan da bu gerilemeden beslenmek durumunda. Bu iki süreç arasındaki karşılıklı bağımlılık yada doğrusal ilişki, dolayısıyla tersine de çalışabilir, yani uluslararası ilişkilerde gerginlik ve silahlanma yarışının tırmanması, "yeniden yapılanma" sürecini de aksatabilir, onun uluslararası konjunktürü olumlu yönde etkilemesini engelleyebilir. Bu durumda, soğuk savaşın geriletilmesinde tek unsurun yeterli olamayacağı ortadadır ve başka faktörlerin varlığı kuşkusuz gerekmektedir.

KAPİTALİST DÜNYADA İÇ İLİŞKİLER YUMAĞI

ABD'nin her alandaki gücünü giderik yitirmesi, soğuk savaşın geriletmesinde anlamlı olabilir. Bu noktada gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ilişkilerin soğuk savaş-yumuşama yada silahlanma-silahsızlanma gelişmelerine nasıl etki yapabileceğinin üzerinde durulmalıdır. ABD, birinci soğuk savaş, kapitalist dünya içinde politik, ekonomik, askeri, teknolojik ve kültürel hegemonyasını kurma yönünde başarılı biçimde kullanabilmişti. 1970'lerden bu yana ABD öteki kapitalist ülkeler karşısında sürekli bir gerileme sürecine girmiştir. Kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin ve pazar kavgasının hemen her alanında eski gücünü ve avantajlarını yitirmekte olan ABD, bu durumda ikili bir etki altında kalmaktadır. ABD, bir yandan, yumuşama ve silahsızlanma sürecinden yararlanan Batılı ülkelerin soğuk savaşın geriletilmesi yada en azından belirli bir düzeyde tutulması yönündeki baskılarına maruz kalmaktadır ve bu ülkeleri yönlendirmekte eskiden olduğu kadar etkili olamamaktadır. Öte yandan ise, gerginlik ortamı içinde, kapitalist ra-

kiplerini silahlanma harcamalarını arttırmaya zorlayarak, onlara Doğu blokuna karşı ticari boykotlar dayatarak, askeri koruyucu gücünü kullanarak siyasal ve ekonomik ödümler talep ederek, hegemonyasını güçlendirmek ve sürdürmek olanağını da aramayı gerekli görebilmektedir. Bir başka deyişle, soğuk savaşın gerginlik ortamı ve çatışmacı ilişkileri, "dış düşman" korkutmacasıyla, Batı dünyası içinde iç disiplini sağlamakta, ABD'ne blok önderi olarak önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu durumda da, ikinci soğuk savaş da ABD için öteki kapitalist rakiplerine yeniden üstünlük kurmanın bir aracı olarak yararlı olabilmektedir. Nitekim, birçok Batılı gözlemci, ABD'nin ikinci soğuk savaşta da, öteki kapitalist ülkelerle rekabette ve pazar kavgasında kendi hegemonyasını yeniden kurmanın bir aracı olarak körüklendiğini ileri sürmektedir. Sonuç olarak, kapitalizm içi ilişkiler ve yapısal durum, soğuk savaş-yumuşama, silahlanma-silahsızlanma süreçlerinde her iki yönde de etkili olabilecek öğeleri içermektedir.

ABD'DE ÇELİŞKİLER

Benzer çelişkili bir durum Amerikan ekonomisi açısından da geçerlidir. ABD'nin dış ticaret açığı 150 milyar doları aşarken, 400 milyar dolara ulaşan dış borçların faizlerinin ödenmesi dahi artık önemli bir sorun olmaktadır. Uzun süreler % 5 dolaylarında seyreden askeri harcamaların ulusal gelire oranı, izlenen çatışmacı dış politika nedeniyle % 7'lere tırmanma eğilimi göstermekte ve ekonomiyi sarsmaktadır. Dolayısıyla, soğuk savaş ABD'ne öteki kapitalist rakiplerine karşı avantajlar sağlıyor olsa da, bunun gereği olan silahlanma yarışını Amerikan ekonomisini zayıflatarak tam tersi bir sonuç doğurmaktadır. Silahlanma yarışını içeride yoksul

kesimlerden tekellere bir kaynak transferini de gerçekleştirilmenin aracı olmaktadır ama aynı zamanda enflasyonist baskılara, bütçe açıklarına, sivil yatırımların azalmasına, kamu harcamalarının kısılmasına, işsizliğe ve benzeri olumsuzluklara da neden olmaktadır. Ayrıca, kamuoyunda nükleer silahlara, silahlanma yarışına ve izlenen çatışmacı politikalara karşı önemli tepkiler de oluşmakta ama bir yandan da "yeni sağ"ın gücü de etkinliğini koruyabilmektedir. Görülüyor ki, soğuk savaş-yumuşama, silahlanma-silahsızlanma açılarından çelişkili etkiler burada da yine birarada bulunmaktadır.

UMUT

İkinci soğuk savaşın geriletilmesine yada aksine tırmanmasına neden olabilecek çok çeşitli başka unsurlar da günümüz dünyasının çelişkiler dolu yapısının bağrında birarada bulunmaktadır ve dolayısıyla da bu konuda kesin, net tahminlerde bulunabilmek pek kolay değildir. Son olarak, ayrıntılara girmeden şu söylenebilir: Birinci soğuk savaşın aksine, ABD artık dünyanın tek güçlü ülkesi değildir, dolayısıyla da görüşme masasına oturama lüksünden yoksundur. İkinci olarak, kapitalist dünyadaki hegemonyası da artık mutlak olmayan ABD, müttefiklerinin, müzakere ve silahsızlanma sürecini sürdürmesi yolundaki telkin ve isteklerini kolayca reddedecek durumda değildir. Üçüncü olarak da, dünya kamuoyunun baskısı ve barış hareketinin kamuoyuna ivme kazandırma gücü son derecede etkilidir. Nihayet, ikinci soğuk savaşın içinde olduğu teknolojik çerçevenin yarattığı tahribat gücü, sınırsız bir tırmanışın bedelini ödenemeyecek ölçüde ağırlaştırmaktadır. Tüm bu nedenlerle de, taraflar arasında diyalog yolunun tıkanması ve diplomasi aracının yadsınması artık kolay değildir. Bu durumda, üst düzey temasların ve doruk toplantılarının sürmesi, bunun da soğuk savaşın geriletilmesinde bir katalizator rolü oynaması gerçekçi bir beklenti olarak ortaya çıkmaktadır. Gelecek, çelişkiler, tehlikeler ve umutla doludur. Washington doruğu, risklerin azaltılmasında ve umudun artmasında önemli bir işlev görmüştür ve Moskova doruğunun yolunu açmıştır. İkinci soğuk savaş koşullarında bu, azımsanamayacak bir başarıdır. □

de çatışma ve gerginliğin en üst düzeyde olduğu soğuk savaş yıllarında, örneğin 1946-53 arasında, doruk toplantıları bir yana, alt düzeydeki diplomatik temaslar dahi önemli ölçüde kesilmişti. Buna karşılık, yumuşama sürecinin geliştiği 1970'li yılların ilk yarısında, Nixon-Brejnev ve Gromiko-Kissinger arasındaki buluşmalar çok sık tekrarlanır olmuştu ve her doruk sonrasında çok sayıda işbirliği anlaşması imzalanmıştı.

Bu tarihsel verilerin genelleştirilmesinden hareketle, bugün birçok gözlemci Cenevre-Reykjavik-Washington-Moskova (1988) doruk toplantıları zincirine işaret ederek, ABD ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir yumuşama sürecine girilmesi, yada en azından son on yıldaki ikinci soğuk savaşın gerilemeye başlaması olasılığı üzerinde dur-

Washington doruğu, ilk olarak, nükleer silahlar alanında tarihsel anlamı olan bir antlaşmayla sonuçlanmıştır. Tarihte ilk kez, belirli bir nükleer sistem(menzilleri 500 ile 5000 km. arasında olan füzeler) karşılıklı rıza ile imha edilmektedir. Üstelik, şimdiye kadarki silahsızlanma görüşmelerinin önündeki en büyük engellerden biri de bu antlaşmayla birlikte ortadan kaldırılmış görünmektedir; taraflar kapsamlı bir "yerinde denetim" mekanizması üzerinde görüş birliğine vararak bu darboğazı aşmışlardır.

Füzeler antlaşması gerçi yeryüzündeki nükleer silahların sadece % 4'ü gibi küçük bir yüzdesinin imhasını engellemektedir ama unutmamak gerekir ki, bu oran dünyayı yok edecek bir tahrip gücüne de eşittir. Asıl önemli olan ise, şimdi artık öteki alanlarda da,

Seçim Üzerine Gözlemler

Işık Doğan

RAHAT BİR İKTİDAR?

29 Kasım erken genel seçimi; ANAP'a mecliste büyük bir çoğunlukla "rahat bir iktidar" olanağı sağlayarak sonuçlandı. 1983'deki seçime oranla oy kaybetmesine karşın, geçerli oyların yüzde 36,3'ünü alan ANAP, seçim sisteminin yardımıyla 292 milletvekilliği kazandı. Çoğunluk sisteminin uygulandığı 1960 öncesinde DP'nin kazandığı milletvekilliği yüzdesinin aldığı oy yüzdesine oranı 1,5-1,6 dolayında kalırken, son seçimde bu oranın ANAP için 1,8'e yükseldiği görülüyor. Oysa bu oran SHP için 0,9, DYP içinse 0,7 dolayında. Buna karşılık, 4.730.900 seçmenin oylarının milletvekilliğine dönüşmediği, seçmenlerin yaklaşık yüzde 20'sinin mecliste temsil edilmediği görülüyor. Dar bölgeye, barajlara ve kontenjana dayalı seçim sisteminin kimin yararına olduğu ve toplumun siyasal tercihlerini nasıl saptırdığı bu sayılarda çok açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Burada, seçim sisteminin böyle işleyeceğinin daha başından belli olduğunu, bu aşamada bunu gündeme getirmenin yararının olmadığını ileri sürmek anlamlı değil. Çünkü, toplumun beşte birini temsil eden siyasal akımlar meclis dışında bırakıldığı, meclise girebilenler de toplumsal güçleri oranında temsil edilemedikleri ve muhalefeti meclis dışına taşıma eğilimi güçlenebileceği

Toplumun beşte birini temsil eden siyasal akımlar meclis dışında bırakıldığı, meclise girebilenler de toplumsal güçleri oranında temsil edilemedikleri ve muhalefeti meclis dışına taşıma eğilimi güçlenebileceği için, ortaya çıkan siyasal tablo istikrarsızlığın tohumlarını da içinde taşıyor. Üstelik, yürürlükteki seçim sisteminin siyasal istikrarsızlığa engel olmak amacıyla ortaya konduğu gözönünde bulundurulduğunda, ne denli büyük bir çelişki ile karşı karşıya olduğumuz daha iyi anlaşılabilir.

için, ortaya çıkan siyasal tablo istikrarsızlığın tohumlarını da içinde taşıyor. Üstelik, yürürlükteki seçim sisteminin siyasal istikrarsızlığa engel olmak amacıyla ortaya konduğu gözönünde bulundurulduğunda, ne denli büyük bir çelişki ile karşı karşıya olduğumuz daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle, ANAP'a "rahat iktidar" olanağı sağlamayı amaçlayan seçim sisteminin amacının çok ötesine gittiği ve ortaya çıkan tablonun iktidarın işini güçleştireceği söylenebilir. Toplumun yaklaşık üçte birini temsil eden bir iktidarın, meclisteki çoğunluğu ne olursa olsun, demokrasiyi geliştirme mücadelesinin giderek güçlendiği günümüz Türkiye'sinde büyük güçlüklerle karşılaşması kaçınılmazdır.

GERİLEYEN ANAP

Seçimin oy dağılımı haritası incelendiğinde, referandum sonuçları ile büyük bir paralellik olduğu göze, çarpıyor, "hayır" oylarının çoğunlukla olduğu bölgelerde ANAP'ın öteki partilere açık bir üstünlük sağladığı görülüyor. Nitekim, "hayır" oylarının çok yüksek olduğu İç Anadolu bölgesi bu seçimde ANAP için bir "oy deposu" niteliği kazandı. ANAP'ın 1983 seçimine göre oy oranını artırdığı illerin önemli bölümü bu bölgede yer alıyor (Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nev-

şehir, Niğde, Kayseri). Bu yörelerdeki durum, RP'nin kendisinden beklenen sonucu almamasıyla birlikte ele alındığında, dinsel kesimlerin henüz ANAP'tan kopmamış olduğunu gösteriyor. ANAP'ın Muş, Adıyaman, Bitlis, Urfa gibi illerdeki oy oranını artırmış olması ise bu yörelerdeki aşiret ilişkilerinden yararlanmış olmasına bağlanabilir. Buna karşılık, Muğla, Antalya, İçel gibi gelişmenin hızlı olduğu illerle, İstanbul, Zonguldak, Kocaeli gibi işçilerin yoğun olduğu illerde ve solun güçlü olduğu yörelerde ANAP'ın oy oranının azaldığı görülüyor. Seçimlere "çağ atlayan Türkiye" sloganıyla katılan ANAP'ın toplumun değişime en kapalı kesimlerinden görece olarak daha fazla oy alması, ANAP kurmaylarının üzerinde dikkatle durmaları ve irdemeleri gereken bir olguyu oluşturuyor.

GELİŞEN "SOL"

İstanbul ve Ankara'da bağımsız sosyalist adayların oylarının çok düşük düzeyde kalması, sosyalistlerin bu seçimde oylarını SHP'ye ve daha küçük bir oranda DSP'ye verdiklerini gösteriyor. SHP + DSP oylarını "sol oylar" olarak niteleyecek olursak, bunların genellikle kapitalistleşmenin ileri olduğu ve işçilerin yoğun olarak bulunduğu İstanbul, Kocaeli, İzmir, Zonguldak, İçel, Adana, Gaziantep, Hatay, Ankara gibi illerde ve solun geleneksel olarak güçlü olduğu Trakya, Artvin, Tunceli, Kars gibi yörelerde odaklandığı görülüyor. Öte yanda, hemen hemen tüm Batıda sol oylarda bir artış gözleniyor. Diyarbakır, Siirt, Mardin, Van ve Ağrı gibi illerdeki sol oyların artması, bir ölçüde, buralarda giderek artan baskıya bağlanabilir. Öte yanda, gelişmenin hızlı olduğu Antalya gibi illerde de sol oylarda bir artış olduğu göze çarpıyor. 29 Kasım seçimi sonuçları, solun 1980 sonrasın-

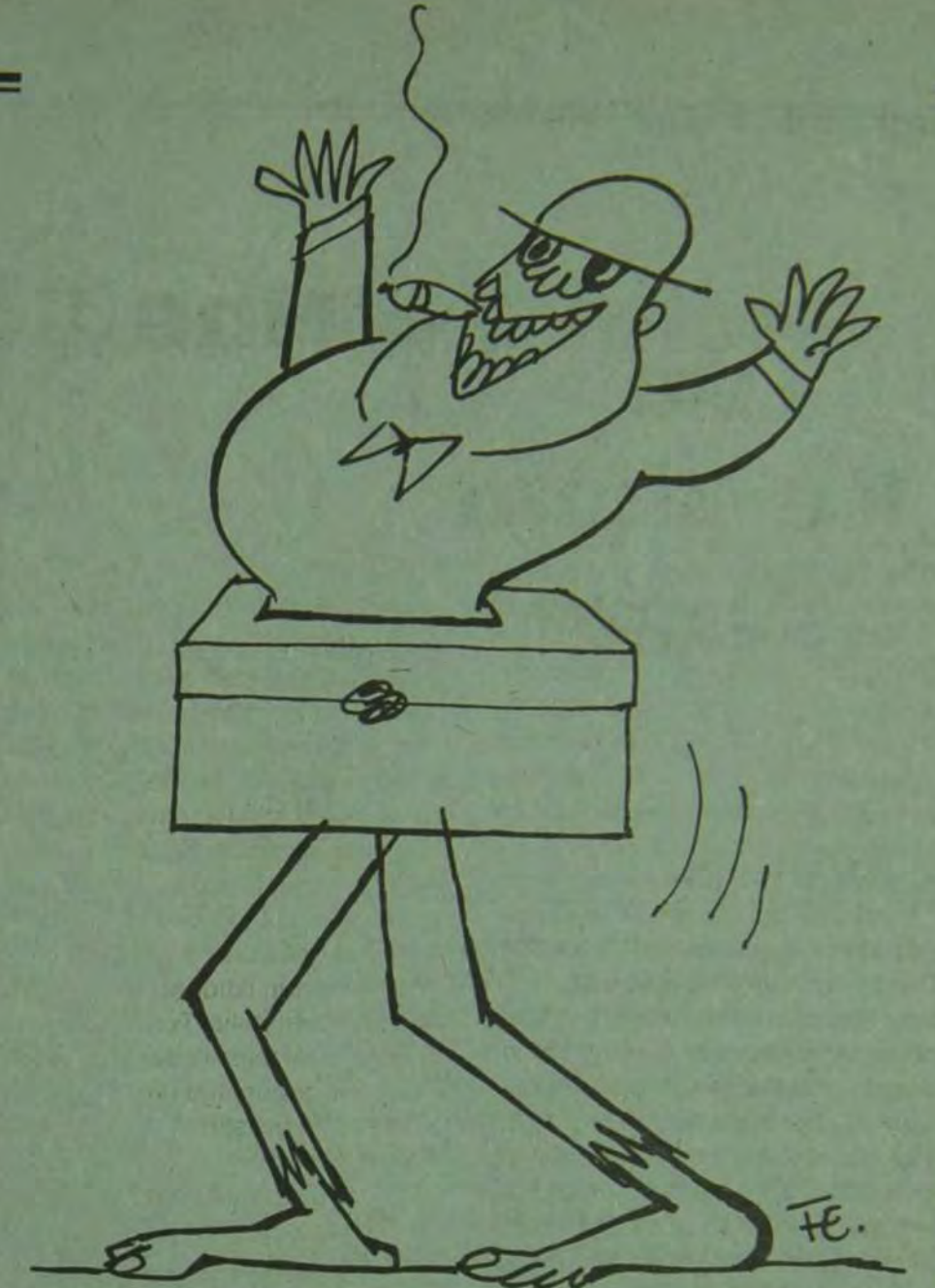
da büyük kentlerde ANAP'a kaptırdığı üstünlüğü yeniden ele geçirmede önemli yol aldığı gösteriyor. Bazı gözlemcilerin değindiği gibi, bu durum önümüzdeki yerel yönetim seçimlerinin önemini daha da artırıyor.

"Sol" açısından önemli bir olgu, seçime katılan DSP'nin barajı aşmaması nedeniyle, bu partiye oy veren 2 milyonu aşkın seçmenin tercihlerinin meclise yansımamış olmasıdır. Bu partinin seçime katılmaması durumunda söz konusu 2 milyonu aşkın oyun SHP'ye gideceği varsayıldığında, bu partinin milletvekili sayısının 180'e yükseleceği, buna karşılık ANAP'ın 64, DYP'nin ise 17 milletvekilliği kaybedeceği hesaplanıyor. Böyle bir hesaplama, bugünkü siyasal tablonun oluşmasında DSP'nin oynadığı rolü ortaya koyuyor. Söz konusu iki parti arasında önemli bir ideolojik farklılık olmadığı ve bu ayrışmada Ecevit'in kişisel tutkuları önemli bir rol oynadığı için DSP sol oyları bölerek ANAP'ı bu kadar büyük bir çoğunlukla iktidara getirmekle suçlandı. Ecevit'in seçimin hemen sonrasında başkanlıktan ayrılması bu suçlamayı güçlendirici bir etken oldu.

DYP ve ÖTEKİ PARTİLER

DYP erken seçimden, kentlerdeki önemi çok azalmış, önemli ölçüde kırsal kesimlerden oy alan bir parti olarak çıktı. Bu durum, ANAP'tan yöneltilen katılma çağrılarını ve DYP'nin gelecek seçimlere kadar çözülmüden varlığını koruyabileceği konusundaki kuşkuyla beraberinde getirdi. Oy dağılımının ayrıntılı bir çözümlenmesi için elde yeterli veri bulunmamasıyla birlikte, DYP'nin özellikle kırsal alanda bir tabanının olduğu ve Demirel'in etkili ve zaman zaman sert bir muhalefet politikasıyla çözülmeyi önleyebileceği ileri sürülebilir. Ancak, bu açıdan ANAP'ın kırsal alanlarla ilgili politikalarının ve DYP içindeki çatışmaların da önemli bir rol oynayacağı söylenebilir. Ama, en azından kısa dönemde böyle bir çözümlenme beklememek gerekir.

Genel olarak, kendinden beklene- ni vermemiş olmakla birlikte, RP'nin eski MSP tabanından oy aldığı gözleniyor. Dinci kesimlerin henüz ANAP'tan kopmamış olmaları ve bu kesimler içinde birden çok güç odağının bulunması, bu partinin barajı aşmamasının en önemli nedeni olarak ortaya

Ferruh Doğan

çıkıyor. MÇP'nin ise, genellikle 1977'de MHP'nin güçlü olduğu yörelerden oy aldığı, Gaziantep, Adana ve Elazığ'da ise gerilediği görülüyor, Maraş ve Sivas'da ANAP oylarının gerilemiş olması bir ölçüde, MHP kökenli oyların MÇP'ye dönmüş olmasına bağlanabilir.

SİYASAL GÜNDEM

Özal iktidarını önümüzdeki günlerde bekleyen güç sorunların başında ekonomi geliyor. Uzunca bir süredir hazırlanan ve seçim nedeniyle uygulanması ertelenen "ekonomik istikrar önlemleri" çok yakın bir gelecekte gündemin birinci sırasında yer alacak. Toplumun yalnızca üçte birinin desteğine sahip olan bir iktidarın toplumun farklı kesimlerinin istemlerini bağdaştırmadaki başarısı, geleceğini belirleyecek en önemli etken olarak görülüyor. Bu açıdan, işçilerin ekonomik ve demokratik mücadelesi belirleyici bir etken olarak ortaya çıkacak. Üstelik, Özal bu kez askeri yönetimin

desteğinden de yoksun ve mecliste çetin bir muhalefetle karşılaşacağı benziyor. Ayrıca, AET'ye tam üyelik başvurusu demokrasinin geliştirilmesi yönünde belirli adımları zorunlu kıldığı için iktidar, meclisteki çoğunluğuna dayanarak anti-demokratik uygulama ve baskıları artırma konusunda da belirli sınırlamalarla karşı karşıya. Yerel seçimlerin yaklaşmakta olması Özal iktidarının durumunu daha da güçleştiriyor. Tüm bu güçlüklerle karşın, iktidar 1982 Anayasası'nı değiştirerek parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçme tasarisından vazgeçmişe benzemiyor. Bu, önümüzdeki dönemde gündemdeki en önemli konulardan biri olacak. Demokrasi yanlısı güçlerin toplumun demokratikleşmesi yolundaki mücadelelerinde, iktidarın geleceğe ilişkin tasarılarını ve bunları uygulamaya koymada karşı karşıya olduğu güçlükleri hesaba katmaları ve gerçekçi bir biçimde değerlendirmeleri, ülkemizde demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi açısından büyük önem taşıyor. □

Bu Ne Biçim Seçim

Nezih Danyal

Dr. Ali Nesin

Bu Pazar çalışma masama oturmamaya karar verdim. Ne matematik ne başka bişey... Güzel bir kahvaltı hazırladım kendime. Sonra çayımı alıp koltuğuma yerleştim. Bacaklarımı iskemleye uzattım. Çayım da sıcacık... Ama o da ne? İskemlenin üstünde eski bir Matematik Dergisi duruyor. İçinde matematikle gerçek yaşam arası eğlenceli yazılar olur sık sık. Kendi kendime verdiğim sözü unuttu verdim birden. Başladım dergiyi karıştırmaya. Bir yazı dikkatimi çekti; "Sıralamalı Seçimin Paradoksları". Peter Fishburn ve Steven Brams adlı iki matematikçi yazmış yazıyı. Yazıyı okudukça ilgim arttı. Koltuğumdan kalkıp masama oturmak zorunda kaldım.

Thomas Hare adında bir İngiliz 1860'larda güzel bir seçim sistemi bulmuş. Demek ki İngilizler o zamanlar bir yandan sömürüp öbür yandan Demokrasi üzerine araştırmalar yapıyorlarmış. Hare'in seçim sistemini bir örnek ile anlatalım. Diyelim 3 aday var: Ayşe Hanım, Bülent Bey ve Cevdet Efendi. Her seçmen seçim kartına adayların adlarını beğenisine göre sıralar. İlk sıraya en çok sevdiği adayın adını, son sıraya hiç istemediği adayın adını, orta sıraya ise üçüncü adayın adını yazar. Örneğin Bay ve Bayan X'in en beğendikleri aday Ayşe Hanımdı. Bülent Beyi de seviyorlardı ama Ayşe Hanım kadar değil. Cevdet Efendiyi ise hiç tutmuyorlardı. Yani oy pusulalarına

- 1) Ayşe Hanım
- 2) Bülent Bey
- 3) Cevdet Efendi

diye yazacaklardı. Seçim kurulu kolaylık olsun diye seçmenlerin oy pusulalarına adayların adlarının baş harfini yazmalarını istemişti. Dolayısıyla Bay ve Bayan X oy pusulalarına ABC (Ayşe-Bülent-Cevdet) yazacaklardı.

Seçim kanununa göre oyların yüzde ellisinden fazlasında birinci sırada gözükene aday seçimi kazanacaktı. Eğer hiç bir aday çoğunluğun (yani halkın % 50'sinden fazlasının) birinci seçimi olamamışsa, o zaman en az birinci sırada yer alan aday elenir ve geriye kalan iki adayın birbirine göre olan sıralanmasına bakılır: hangisi daha fazla oyda öbürüne göre daha iyi sıralanmışsa o aday seçimi kazanır. (Birazdan bir örnek vereceğiz ve seçim sistemi daha iyi anlaşılacak). Bu sistem bugün hâlâ İrlanda'da,

Avusturalya'da ve Güney Afrika'da kullanılıyor.

Bay ve Bayan X'in arabaları su kaynattığından seçim sandığına gidemediler ve oylarını da bu seçimde kullanamadılar.

Ertesi gün gazetelerde Bülent Beyin seçimi kazandığı yazıyordu. Bay ve Bayan X, Cevdet Efendinin seçimi kaybetmesine sevinmişlerdi ama, Ayşe Hanımın kazanamamasına da üzülmuşlerdi. Belki de arabaları su kaynatmasaydı iki ABC oyuyla Ayşe Hanım seçimi kazanabilirdi. Bayan X gazeteyi okumaya devam etti: 1608 kişi oy kullanmış, hiç bir aday 804 oy ya da fazlasında birinci sırada yer almamış, dolayısıyla en az birinci sırada gösterilen Ayşe Hanım seçimden elenmiş. 1608 seçmenin 917'si Bülent Beyi Cevdet Efendiye, geri kalan 691 seçmen ise Cevdet Efendiyi Bülent Beye yeğlemiş. Böylece Bülent Bey seçimi kazanmış. Gazetede oylamanın ayrıntıları da vardı (çizelge1).

Bayan X, elinde kalem kâğıt, Tablo 1'e bakıp hesaplamış:

$$417 + 82 = 499 \text{ kişi Ayşe Hanımı birinci sırada göstermiş.}$$

$$143 + 357 = 500 \text{ kişi Bülent Beyi birinci göstermiş.}$$

$$285 + 324 = 609 \text{ kişi Cevdet Efendiyi birinci göstermiş.}$$

Hiç bir aday 804 oy barajını aşamadığından en az birinci sırada gösterilen Ayşe Hanım elenmiş; Geriye kalan iki adayın birbirine göre olan sıralanmasına bakılır:

Bülent Beyi Cevdet Efendiden üstün görenler (yani oylarında B'yi C'den önce yazanlar):

ABC oyu kullanan 417 seçmen
BAC oyu kullanan 143 seçmen
BCA oyu kullanan 357 seçmen

Toplam 917 seçmen

Cevdet Efendiyi Bülent Beyden önce sıralayanlar:

ACB oyu kullanan 82 seçmen
CAB oyu kullanan 285 seçmen
CBA oyu kullanan 324 seçmen

Toplam 691 seçmen.

Seçim kurulu böylece Bülent Beyi seçimin galibi olarak duyurmuş.

Ancak Bayan X'in içine bir şüphe düşmüş. Eğer kocası ve kendisi oy kullanabilselerdi, iki ABC oyuyla Ayşe Hanımı birinci sırada gösterenlerin sayısı 499'dan 501'e çıkacaktı ve Ayşe Hanım değil 500 oy alan Bülent Bey elenecekti. Belki de o zaman Ayşe Hanım seçimi kazanabilecekti. Bayan X varsayımsal oy dağılımını hesaplamış çizelge 1'deki sayılara iki ABC oyu daha ekleyerek çizelge 2'yi çizmiş. Bu varsayımsal oylamada Bülent Bey elenecek ve Ayşe Hanımla Cevdet Efendi karşılaştırılacaktı. Bayan X, Çizelge 2'ye bakarak hesaplamış:

Ayşe Hanımı Cevdet Efendiye yeğleyenler:

ABC oyu kullanan 419 seçmen
ACB oyu kullanan 82 seçmen
BAC oyu kullanan 143 seçmen

Toplam 644 seçmen.

Cevdet Efendiyi Ayşe Hanıma yeğleyenler:

1. Çizelge: Ayrıntılı oy dökümü

417 kişi ABC sıralaması yapmış	499 kişi A'yi birinci yapmış
82 kişi ACB sıralaması yapmış	
143 kişi BAC sıralaması yapmış	500 kişi B'yi birinci yapmış
357 kişi BCA sıralaması yapmış	
285 kişi CAB sıralaması yapmış	609 kişi C'yi birinci yapmış
324 kişi CBA sıralaması yapmış	

1608 kişi oy kullanmış.

2. Çizelge: Varsayımsal oylamanın dökümü (+ 2ABC)

Varsayımsal oylamanın dökümü (+ 2 ABC)

419 kişi ABC sıralaması yapacaktı	501 kişi A'yi birinci yapacaktı.
82 kişi ACB sıralaması yapacaktı	
143 kişi BAC sıralaması yapacaktı	500 kişi B'yi birinci yapacaktı
357 kişi BCA sıralaması yapacaktı	
285 kişi CAB sıralaması yapacaktı	609 kişi C'yi birinci yapacaktı
324 kişi CBA sıralaması yapacaktı	

1610 kişi oy kullanacaktı.

3. Çizelge: Bölgelere göre oy dağılımı

Seçim	Doğu	Batı	Toplam
ABC	160	257	417
ACB	0	82	82
BAC	143	0	143
BCA	0	357	357
CAB	0	285	285
CBA	285	39	324
Toplam	588	1020	1608

BCA oyu kullanan 357 seçmen
CAB oyu kullanan 285 seçmen
CBA oyu kullanan 324 seçmen

Toplam 966 seçmen

Bayan X'in ağız açık kalmış. Eğer oy kullanabilselerdi en sevmedikleri aday (Cevdet Efendi) seçimi kazanacaktı (966 ya 644). Arabalarının su kaynattığına sevinivermiş birden. Salt kendisi ve kocası değil 321 seçmen daha ABC oyu verseydi yine Cevdet Efendi kazanacaktı. Bayan X seçim sistemini biraz garipsemiş: en sevdiği adaya oy vererek en sevmedikleri adayın kazanmasını sağlayacaklardı.

Akşamüstüne doğru yine kâğıt kalemi almış Bayan X. Eğer seçimde üç değil de iki aday olsaydı sonuç ne olurdu? Çizelge 1'e bakarak hesaplamış: Bülent Bey, Ayşe Hanımı 824'e 784 yenecekti (824 = 143 + 357 + 324, 784 = 417 + 82 + 285). Aynı Bülent Bey, Cevdet Efendiyi 917'ye 691 yenecekti. (917 = 417 + 143 + 357 + 691 = 82 + 285 + 324). Demek ki gerçek seçimi kazanan Bülent Bey, teketek seçimde her iki adayı da yenecekti. Bayan X bunu doğal buldu. Ama kocası ve kendisi oy kullanabilselerdi hem hiç istemedikleri aday hem de teketek seçimde yenilecek aday seçimi kazanmış olacaktı. Üstelik teketek seçimde herkesi yenecek aday (Bülent Bey) daha ilk aşamada elenmiş olacaktı.

Bayan X hesaplarına devam etti. Oturdıkları ülkede iki seçim bölgesi vardı: Doğu ve Batı. Gazetede her yakının oylarının ayrıntılı çizelgesi vardı (Çizelge 3).

Aynı seçim kurallarını uygulayarak Bayan X Doğu ve Batı yakalarının kazanan adaylarını hesapladı. Doğu yakasında hiç bir aday oyların yarısından fazlasında birinci sırada gözükmediğinden en az oy alan (143 oy) Bülent Bey elenecekti. Geriye kalan iki adayı karşılaştırdığında Ayşe Hanımı Cevdet Efendiden daha olumlu bulanların sayısının 303 (303 = 160 + 0 + 143) Cevdet Efendiyi Ayşe Hanımdan üstün bulanların sayısının ise 285, (285 = 0 + 0 + 285) olduğunu gördü. Demek ki Doğu yakasında Ayşe Hanım kazanacaktı.

Batı yakasında da hiç bir aday çoğunluğu elde edememiş. Demek ki en az birinci sırada gösterilen Cevdet Efendi elenecek (Cevdet Efendi oyların 285 + 39 = 324'ünde birinci sırada gösterilmiş). Geriye kalan iki aday karşılaştırdığında Ayşe Hanımın, Bülent Beyi 624'e 396 yendiği görülüyor (624 = 257 + 82 + 285, 396 = 0 + 357 + 39).

Demek ki hem Doğu hem de Batı yakasında Ayşe Hanım seçimi kazanacaktı. Ama iki seçim bölgesi birleştirildiğinde seçimi kaybediyordu. Ayrıca her iki yakada da seçimi kazanan Ayşe Hanım teketek seçimde her iki adaya da yenilecekti.

Bayan X hesaplarına daldı yine. Varsayımsal çizelgeye (Çizelge 2) baktı uzun uzun. Eğer ACB diye oy verenlerin ikisi düşüncelerini değiştirip CAB diye oy verselerdi (Bülent Beyin yerinde değişiklik yapmadan), Ayşe Hanım elenmiş olacaktı. O zaman da seçimi Cevdet Efendi değil Bülent Bey kazanacaktı. Oysa oylarını değiştiren iki kişi Bülent Beyin yerini değiştirmemişlerdi, değiştirmedikleri gibi Cevdet Efendiyi birinci yapmışlardı, ve böylece Cevdet Efendinin seçimi kaybetmesine neden olmuşlardı! "Garip bir ülkede yaşıyoruz" diye içini çekti Bayan X. □

* P. C. Fishburn ve St. J. Brams, "Pradoxes of Preferential Voting", Mathematics Magazine, 56. cilt, sayı 4, Eylül 1983.

** T. Hare, The Election of Representatives, Parliamentary and Municipal: A Treatise, Longman, Green, London, 1861.

"Orta Direk" Diye Diye...

Tunç Tayanç

Her hükümet değiştiğinde ya da yenisi kurulurken aynı sorun. Eski, neler yapmayı 'vaad' etmiş, neleri yapmış ya da yapmamış; yenisi neler "vaad" ediyor, neleri yapabilir ya da yapamaz. Birkaç yıl sonra, sil baştan. Biz, hükümet dönemlerinin bilançosunu yapmaktan bıktık da, hükümetler yapamayacaklarını -ya da zaten yapmayı düşünmediklerini- vad etmekten bıkmadılar.

Bu satırları okurken, listeye bir yenisi, 2. Özal Hükümeti eklenmiş olacak. Bakalım 1. Özal Hükümeti, dört yıl önce neler demiş ve neleri yapmış, neleri de yapmamış.

1. Özal Hükümeti'nin 19 Aralık 1983 günü TBMM'de okunan Hükümet

Programı'nda "temel mesele" olarak vurgulananlar şunlardır: (1) Huzur ve güven; (2) Çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emeklinin meydana getirdiği orta direğin güçlendirilmesi; (3) İşsizlik; (4) Konut, (5) Başta doğu ve güneydoğu olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi; (6) Bürokrasi.

Özal, "orta direk"ten, çiftçiyi, işçiyi, memuru, esnafı ve bunların emeklerini anlamaktadır. Ve demektedir ki: "Çiftçisi aç, işçisi perişan, memur ve esnafı sefalete itilmiş bir toplumun geleceği olamaz." Bizi Türkiye'nin geleceği ilgilendirdiğinden, burada, dört yıl geride kaldıktan sonra, orta direğin güçlendirilmesi için neler yapıldığına bakmakla yetineceğiz. Bakalım ki, "yaptıklarımız yapacaklarımızın temi-

natıdır." diyen ANAP'ın yönetimindeki gelecek beş yılımızın nasıl olacağını görelim. Bu soruya yanıt getirmek için de -sık sık değişmekle birlikte- "Özal mantığı" nı izlemenin yararlı olduğunu düşünüyoruz. Böylece, başarıyı ya da başarısızlığı kendi "mantık silsilesi" içinde irdelemek mümkün olacaktır. Kendi "mantık silsilesi" içinde başarısızsa, başka ölçütlere bakmaya gerek bile yoktur. Yok başarılıysa, o zaman başka ölçütlere de başvurulabilir.

1. Özal Hükümeti, orta direğin güçlendirilmesi için yapılacak uygulamaları üç grupta toplamıştır.

1/ Enflasyonun aşağı çekilmesi,
2/ Orta direğin milli gelirden daha fazla pay alması,

3/ Orta direğin ek gelirini artırıcı tedbirlere ağırlık verilmesi.

Sırasıyla gidelim. Önce Hükümet Programı'ndan birkaç satır daha okuyalım: "Enflasyon, dar ve sabit gelirlinin, orta direğin en büyük düşmanıdır. Enflasyon işçi, memur ve emeklinin her yıl aldığı ücret artışları-

ni hayat pahalılığı karşısında tesirsiz kılar, gerçek satınalma gücünü düşürür, gelir dağılımını daha da bozuk hale getirir. Esnaf boşalan raflarını eskisi kadar dolduramaz. Çiftçi tarlasını işlemede, ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeker. Hükümetimiz enflasyonu çok aşağı seviyelere düşürmeye ka-

rarlıdır." Gelelim bu amaçla uygulanacağı söylenen politika ve önlemlere ve dört yıl önceki durum ile dört yıl sonra gelinen noktanın karşılaştırılmasına. Bunun için aşağıda peş peşe verdiğimiz ilk üç tabloya bakalım (Tablo 1, 2, 3), bir de Tablo 4'e...

Tablo 1- Para arzı, 1983-1987

Para Arzı	(milyar TL)				
	(30/12) 1983	(28/12) 1984	(27/12) 1985	(26/12) 1986	Kasım 1987
MIA (Eski Dar Tanım)	1.342	1.692	2.273	3.453	4.889
• Dolaşımdaki Para	536	761	1.111	1.586	2.674
• Vadesiz Ticari Mevduat	806	931	1.162	1.867	2.215
M1 (Yeni Dar Tanım)	1.879	2.103	2.775	4.362	6.233
• Vadesiz Tasarruf Mevduatı	520	355	485	896	1.296
• TCMB Mevduatı	17	57	17	13	48
M2 (Yeni Geniş Tanım)	3.251	4.887	7.388	10.253	13.454
• Vadeli Tasarruf Mevduatı	1.271	2.535	3.965	5.123	5.937
• Mevduat Sertifikası	101	249	648	768	1.284

Kaynak: TCMB Haftalık İstatistik Bültenleri

Tablo 2- Konsolide bütçe, 1983-1987

Yıllar	(milyar TL)		
	Gelirler	Harcamalar	Bütçe Açığı
1983	2.157	2.533	376
1984	2.798	3.709	911
1985	4.691	5.313	622
1986	7.197	8.270	1.073
1987*	10.800	12.400	1.600

Kaynak: TCMB Yıllık Faaliyet Raporu, 1986, s. 118

* Tahmin

Tablo 3- Döviz fiyatları, 1983-1987

Yıllar	(Yılın son ayının ortalaması)	
	ABD \$ = TL	DM = TL
1983	273,97	99,73
1984	432,49	139,41
1985	567,91	225,66
1986	755,15	379,48
1987 (Kasım)	972,69	583,35

Kaynak: TCMB

"Bütçe açıklarının makul bir seviyede tutulmasına önem verilecektir."

"Nihai faturası daima dar ve sabit geliriye yüklenen müdahalecilikten kaçınılacak, mal, para ve döviz değerinin serbestçe teşekkül ettiği ekonomik politikalara geçiş hızlandırılacaktır."

Tablo 4- Fiyat artışları

(Yüzde)

Fiyat Endeksleri	1983	1984	1985	1986	1987
Toptan Eşya Fiyat Endeksi					
• Hazine	40,9	48,4	37,9	23,0	49,6
• DİE	40,4	53,4	38,2	24,4	35,6
Ankara Geçinme Endeksi					
• Hazine	34,6	49,6	45,8	33,0	46,5
• DİE	35,5	52,4	49,1	34,5	40,3
Türkiye Tüketici Endeksi (DİE)	31,8	49,7	44,2	30,7	41,7

Kaynak: DİE ve HDTM Fiyat İstatistikleri
* 1987 Kasım/1986 Kasım ayı oniki aylık artışı

Tablo 5- Gelir Paylaşımı

yüzde

	Tarım geliri payı	Ücret-maaş payı	Kâr, faiz ve rant payı
1983	20,52	24,78	54,69
1984	20,44	21,57	57,99
1985	19,08	18,84	62,08
1986	18,09	17,70	64,21

"Yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır" diyen ANAP sözünü tutarsa, beş yıl sonra "orta direk" tam anlamıyla tarih olacak demektir.

Sonra da, Özal'la başladık, Özal'la sürdürüldük: "İlk hedefimiz, aşırı enflasyonu kontrol altına alarak dar gelirlinin belini büken pahalılığı önlemek için fiyat artışlarını yavaşlatmaktır. Aşırı enflasyonun olduğu her ülkede gelir dağılımı hep fakirin, dar gelirlinin aleyhine gelişmiştir. Enflasyonu % 10'ların altına indirmedikçe gelir dağılımını düzeltemeyiz."

Gene Program'dan okuyalım: "Çiftçi, memur, esnaf, emekli, milli gelirden daha fazla pay almalı, gelir dağılımı zaman içerisinde daha dengeli bir yapıya kavuşturulmalıdır." Bu ifadenin altında, birtakım lâflar daha yazıyor. Ama burada aktarmak için bir neden yok. Yapılan -ve Sedat Simavi Vakfı ödülü ile ödüllendirilen- bir çalışmanın bulguları, durumu yeterince aydınlatıyor. Çalışmayı yaptıran İstanbul Ticaret Odası, çalışmayı yapan Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Süleyman Özmucur.

Çalışma, 1983'ten 1986'ya "tarım

geliri" ile "ücret-maaş" elde edenlerin, bir başka anlatımla Anap'ın orta direğinin gelirlerindeki gerilemeyi, "kâr, faiz, rant" geliri elde eden, bizim anlatımımızla "tuzu kuru"ların gelirlerindeki gelişmeyi açıkça sergilemektedir. (Bakınız Tablo 5)

Tablo 5'te yer alan verilere göre, 1983 yılında kabaca % 45-55 olan paylaşım, dört yıllık bir orta direği güçlendirme uygulaması sonucu % 36-64 olmuş ve on puanlık bir aktarım gerçekleştirilmiştir. Varsın bu aktarım yönü de ters olsun. Ama bu "temel mesele"nin, orta direği ortadan kaldırarak da çözülebileceğini unutmamak gerekir.

Kuşkusuz Özal, bütün pişkinliğiyle, Program'da yer alan "orta direğin ek gelirini artırıcı tedbirlere ağırlık verilecektir" ifadesini nasıl yaşama geçirdiklerini, tasarrufları hisse senedi, kâr ortaklığı senedi vb. menkul değerlere kaydırarak hem sinai mülkiyeti tabana yaydıklarını, hem de çiftçi, iş-

çi, memur, emekli ve esnafın tasarruflarını en iyi şekilde değerlendirerek ek gelir elde etmelerine olanak sağladıklarını, bu nedenle kâr, faiz ve rant geliri elde edenler içinde orta direğin de bulunduğunu ileri sürecektir.

Nasıl, gelir dağılımının devr-i iktidarlarından daha da bozulduğunu bir türlü kabul etmemesine karşın, yapılan çalışmayla gerçekler sergilendiyse, yarın da bir başka çalışma yayınlanır ve kâr, faiz ve rant geliri elde edenlerin kimler olduğu bütün çıplaklığıyla sergilenir; hiç kimse merak etmesin.

Yukarıda çizilen tablo ise, dört yıllık ANAP iktidarında, bırakın, "orta direğin güçlendirilmesi"ni, durumunu bile koruyamadığını, tersine güçsüzeleştirildiğini göstermektedir. "Yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır" diyen ANAP sözünü tutarsa, beş yıl sonra "orta direk" tam anlamıyla tarih olacak demektir. □

Eskimiş Bir Yıldönümü Üzerine Yeni Sorular

Korkut Boratav

Bu yazıda biz, "bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine yeniden düzenlenmesi"ni ele alacağız. 1980'i izleyen yıllarda çok sayıda iktisatçı ve yazar gelir dağılımı sorunlarını yeterince işlemiş oldukları için bölüşüm ilişkileri üzerinde panoramik bir gezinti yapmanın ötesine pek geçmeyeceğiz ve bu gezinti içinde özellikle Türkiye toplumunun iki temel emekçi sınıfı olan işçi ve köylü sınıflarının mutlak ve görecelik ekonomik durumlarının hangi yönlerde ve ne kadar değiştiğini ortaya koymaya çalışacağız. Ancak gelir dağılımında meydana gelen değişimleri sunmanın ötesinde, Türkiye solunun tartışma gündemine bu çerçevede bazı yeni öğelerin getirilmesinde de yarar görüyoruz. Yazımızın son kesiminde, bölüşüm sorunları çerçevesinde anlamamız, incelememiz ve değerlendirmemiz gereken bu yeni öğelerden bazılarını ortaya atmaya ve böylece tüm solun hemfikir olduğu "gelir dağılımı bozuluyor!" saptamasının ötesine giden araştırma alanlarının da var olduğunu vurgulamaya çalışıyoruz.

İSTİKRAR MI; "YAPISAL UYUM" MU?

Sekiz yıl sonra niçin hâlâ "24 Ocak Modeli" üzerinde konuşuyoruz? Hele bu "model"den, 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konan "istikrar programı" kastediliyorsa, bu tarihi Türkiye ekonomisinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak anmaktan vazgeçmenin zamanı artık gelmiştir. Zira, bir *istikrar programı* olarak 24 Ocak paketi büyük ölçüde başarısızlığa uğrayarak çoktan tarihe karışmıştır. Bu tür programların ana hedeflerini oluşturan enflasyon ve ödemeler dengesi açığı Türkiye ekonomisinin temel sorunları olmaya devam ediyor 1978-79 yıllarında (Hazine Müsteşarlığının Toptan Eşya Fiyatları endeksinde göre) ortalama olarak % 58'i bulan

yık yeri alacaktır; o kadar...

Ancak, 24 Ocak 1980 tarihinde başlayan ve zaman içinde yeni öğelerle zenginleşen iktisat politikası yönelişlerinin bir de yapısal hedefleri vardır. Dünya Bankası çevreleri bu hedefleri ve bunları gerçekleştireceği umulan politika araçlarını "yapısal uyum" programı diye adlandırdılar. Ekonominin işleyiş mekanizmalarını, planlama, devlet müdahalesi, devlet işletmeciliği ekseninden piyasa serbestisi ve özel birikim eksenine kaydırmak; ulusal ekonominin dünya ekonomisiyle eklenme biçimlerini korumacı ve kontrollü bir eksenden ticaret ve kambiyo rejimlerinde serbestiye dayalı bir "piyasa tabanlı entegrasyon" eksenine kaydırmak ve nihayet bölüşüm ilişkilerinde emek gelirleri lehinde meydana gelmiş tüm politika parametrelerini ve kurumsal öğeleri değiştirerek bu ilişkileri ulusal ve beynelmilel sermaye lehine yeniden düzenlemek bu yapısal hedeflerin başlıcalarını oluşturur. İşte, Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinden bu yana, sözünü ettiğimiz yapısal hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli "başarılar" elde edildiğini de görmemizden gelemez. Aslında bu, bir *sınıf* programıdır ve daha da somutlaştırırsak beynelmilel sermayenin programıdır. Bu yüzden beynelmilel sermayenin üst organları, bu yapısal hedeflere istikrar hedeflerinden daha fazla önem verirler. İstikrar programının fiyaskoyla sonuçlanmasına rağmen, 1980'li yıllarda Türkiye'nin beynelmilel finans çevreleri tarafından cömertçe desteklenmesinde (örneğin sekiz yılda yirmi milyar dolara yaklaşan dış açığın kapatılmasında) salt siyasi nedenlerin yanısıra, sözünü ettiğimiz "yapısal uyum" programına fanatikçe angaje görünen iktidarların ülkeyi yönetmekte olması belirleyici olmuştur.

Ali Taygun'a Ödülü Türkiye'de Verildi!

Bariş Davası sanıklarından Ali Taygun'a Danimarka PL-Vakfı kurucusu Paul E. Lauritzen "Özgürlük Ödülü"nü verilmesinin kararlaştırıldığını okuyucularımız hatırlayacaklardır. Ali Taygun'a ödülü 10 Aralık'ta Ankara'da Etap Altinel Otelinde yapılan bir törenle verildi. Taygun ödül töreni için Danimarka'ya çağırılıyordu. Ama tahmin edeceğimiz nedenlerle ödülünü ancak Türkiye'de alabildi. Danimarka'nın dost insanları Ankara'ya,

Taygun'a geldiler.

Vakfın kurucusu Paul E. Lauritzen II. Dünya Savaşı sırasında Nazilere karşı mücadele veren Direnişçilerden Lauritzen "Özgürlük Ödülü"de, savaş şartlarının bütün ağırlığı ve acımasızlığına rağmen, özgürlükleri uğruna yılmadan mücadele verenlerin anısına ve benzeri şartlarda aynı türden bir mücadeleyi kararlılıkla sürdürenler için konuldu.

Taygun, ödül töreninde yaptığı

konuşmada şöyle dedi:

"Ben bunu, yalnızca bana verilmiş bir ödül telâkki etmiyorum. Ödülü özgürlük mücadelesini sürdürenler adına alıyorum. Ben tiyatrocuyum. Biz tiyatrocular kralı da oynarız ama, kral olmadığımızı biliriz..."

Taygun'u kutluyor, özgürlüğün yalnızca ödülüne değil, kendisine de kavuşmasını diliyoruz.

B.S.

Bu yazıda biz, yukarıda sözünü ettiğimiz yapısal hedeflerden sadece birini, "bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine yeniden düzenlenmesi"ni ele alacağız. 1980'i izleyen yıllarda çok sayıda iktisatçı ve yazar gelir dağılımı sorunlarını yeterince işlemiş oldukları için bölüşüm ilişkileri üzerinde panoramik bir gezinti yapmanın ötesine pek geçmeyeceğiz ve bu gezinti içinde özellikle Türkiye toplumunun iki temel emekçi sınıfı olan işçi ve köylü sınıflarının mutlak ve görece ekonomik durumlarının hangi yönlerde ve ne kadar değiştiğini ortaya koymaya çalışacağız. Ancak gelir dağılımında meydana gelen değişimleri sunmanın ötesinde, Türkiye solunun tartışma gündemine bu çerçevede bazı yeni öğelerin getirilmesinde de yarar görüyoruz. Yazımızın son kesiminde bölüşüm sorunları çerçevesinde anlamamız, incelememiz ve değerlendirmemiz gereken bu yeni öğelerden bazılarını ortaya atmaya ve böylece tüm solun hemfikir olduğu "gelir dağılımı bozuluyor!" saptamasının ötesine giden araştırma alanlarının da varolduğunu vurgulamaya çalışıyoruz.

1980'Lİ YILLARDA ÜCRETLER VE KÂRLAR

1980 sonrasının iktisadi göstergelerini tartışan iktisatçıların aşağı yukarı hemfikir oldukları bir konu, bu dönemde ücretlilerin durumunun hem mutlak, hem de görece olarak bozulduğudur. Buna rağmen "malûmu ilân" niteliğinde de olsa, ücretlerin seyri üzerinde kısaca duralım.

İlk önce, işçi sınıfının mutlak ekonomik durumunun bir göstergesi olarak reel ücretler üzerinde bilgi verelim. Biz reel ücretlerin hesaplanmasında deflatör (indirgeyici) olarak Hazine Müsteşarlığı'nın (eskiden Ticaret Bakanlığı'nın) toptan eşya fiyatları indeksini kullanmayı yeğliyoruz. Bu indeks, karşılaştırmaları daha eski tarihlere götürülebildiği ve tüm Türkiye'yi kapsadığı için çeşitli geçinme indekslerine yeğlenmiştir. Bununla yapılan bir hesaplamanın, reel ücret gelirlerinden ziyade, reel ücret maliyetlerini yansıttığını; yani ücret oynamalarının sermaye sınıfı üzerindeki etkilerini daha iyi ifade ettiğini belirtelim. İleride yapacağımız "katma değerde ücret payı" hesaplamalarının reel ücret gelirlerinden ziyade ücret maliyetleri ile bağlantılı olması ilave bir yeğleme ne-

denidir.

Nominal ücret serileri olarak Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) istatistiklerinde verilen "ortalama günlük ücret" ve imalat sanayii anket ve sayımları bulgularını yayınlayan Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden hesaplanabilen "işçi başına ortalama ücret" rakamlarını kullanıyoruz. Bu ikinci serinin şu anda yayınlanan son rakamları 1984'e ait. SSK'nın ücret rakamlarının yayını 1985'te durduruldu; ancak Petrol İş'inin 1986 Yılı'nda SSK ücret serilerini 1986'ya uzatan bir tahmin yer alıyor¹⁾ Biz de onu kullanıyoruz. SSK ücret serileri belli bir tavanın üstünü kapsamadığı için imalat sanayii verilerinin daha sağlıklı olduğunu ifade edelim. Ancak bu veriler son iki yıla uzanmadığından her iki serinin verdiği sonuçları birlikte sunmak daha doğrudur.

SSK serilerine göre reel ücretler son on yıl içinde en yüksek noktasına 1977 yılında ulaşmıştır. Bu yılı 100 kabul edersek, 1978-79 ortalaması 86.7'ye; 1986 yılının reel ücreti ise 48,1'e düşmektedir. Başlangıç dönemini 1978-79 olarak kabul edersek, bu tarihten itibaren 1986'ya kadar reel ücretlerin % 44,5 oranında gerilediği ortaya çıkmaktadır. İmalat Sanayii verilerinden yapılan hesaplamalar ise, reel ücretlerin zirve noktasına 1979'da ulaştığını; 1978-79 ile 1984 arasında % 26,6 oranında gerilediğini gösteriyor. Hemen ifade edelim ki, sanayi anketleri önceki yıllar özel sektör işletmelerinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini kapsarken, 1983'ten itibaren başlangıç büyüklüğünü 25 işçiye çıkarmışlardır. Bu değişikliğin, son iki yıldaki ücret ortalamalarını yukarıya doğru bozması; dolayısıyla 1980'li yıllardaki reel ücret gerilemesinin yukarıda saptandan daha fazla olması doğaldır.

İmalat sanayii bakımından reel ücret gerilemelerinin meydana geldiği 1978-79 yılları ile 1984 yılı arasında, emek verimi -yani işçi başına sabit fiyatlarla katma değer- reel ücretler oranında gerilemiş olsaydı, ücretlerin katma değer içindeki payı sabit kalırdı. Bu, sanayi sermayesi ile işçi sınıfının bunalımın yükünü birlikte paylaşmaları anlamına gelirdi. Gerçekte ise böyle bir durumun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Deflatör olarak toptan eşya fiyatlarını kullanırsak 1978-79 ile 1984 arasında emek veriminin % 18 oranında arttı-

ğını saptıyoruz. Oktar Türel'in imalat sanayiine özgü (ve enerji fiyatlarını dışlayan) bir deflatör kullanarak hesapladığı bir emek verimi serisi ise aynı yıllar arasında işçi başına katma değer % 7 oranında gerilediğini ortaya koyuyor²⁾. Hangi bulgu doğru olursa olsun sonuç, katma değer içinde ücret payının düşmesi biçiminde olacaktır. Nitekim, cari fiyatlardan yapılan bir hesaplama, 1978-79 ile 1984 arasında imalat sanayinde ücret/katma değer oranının % 38,2'den %23,8'e düştüğünü gösteriyor. İşçi sınıfının görece durumunda beş yıl içinde meydana gelen değişme şaşılacak boyutlardadır. Ücret payları üzerinde S. Özmucur'un ve "emekten yana" bir sapma içinde oldukları ileri sürülemeyecek olan Eskişehir ve İstanbul sanayi odalarının bulguları da aynı doğrultudadır³⁾.

Katma değer içinde ücret payının düşmesi, gayri safi kârların payının yükselmesi anlamına gelir. Gayri safi kârları artık kavramıyla nitelendirelim ve artık kitlesinin sadece sanayi sermayesine intikal etmediğini; sınıai kârların yanısıra, faiz, ticari kâr, kira ve vergi kategorileri arasında paylaşıldığını ifade edelim. Bu paylaşım süreci burjuvazinin alt-grupları (yani sınıai, ticari, mali sermaye ve rantiyeler) arasındaki bölüşüm çelişkilerini yansıtır. 1980'li yılların bu alt-gruplar arasında da tarafsız olmadığı; burjuvazinin aracı, parazit, tüketici öğelerini üretken ve yatırımcı öğeleri karşısında kayıran politika araçları getirdiği söylenebilir. Sanayi sermayesi ile rantiyeli/mali sermaye ikilisi arasındaki bölüşüm çelişkilerini yansıtan bir çalışma, Eskişehir Sanayi Odası'nca yaptırılan 1986 Yılı Finansman Anketi'dir. Oda'nın bülteninde yayınlanan anket sonuçlarına göre, 1979-1986 yılları arasında gayri safi kârın içindeki faiz payı % 13'ten % 39'a çıkmıştır. Aynı oran -kiralardan da eklenmesiyle- Özütün'ün İstanbul Sanayi Odası Dergisi'nde yayınlanan bulgularına göre 1982-1986 arasında 500 büyük firmaların içinde yer alan özel sektör işletmelerinde % 55'ten % 68'e yükselmektedir⁴⁾.

Bu bulgulara ek olarak, özellikle ihracata dönük orta boyllu sanayi sermayesinin, "ihracatçı sermaye şirketleri" karşısında "cebre ve hileyle" nasıl mahkum duruma düşürüldüğünü hatırlarsak, 1980'li yılların değerlendirilmesinde sanayi sermayesinin niçin

ikircikli bir tavır içinde olduğunu anlayabiliriz; 12 Eylül rejiminin ücretler üzerine yönelttiği sistemli saldırı, şüphesiz, sanayicinin talepleri doğrultusunda. Ancak, aynı sanayi sermayesi, aradan geçen sekiz yıl içinde bu saldırının meyvelerini tümüyle tadamamış olmanın sıkıntısını artık açıkça ifade ediyor. İşte İzmir Sanayi Odası Başkanı Faralyalı'nın bu doğrultudaki yakınmaları: "Maliyetler içinde emeğin payı(nın) hammadeden hemen sonra yer alması gerekir. Doğal tablo budur... Ancak şu anda Türkiye'deki işletmelerde faizin payı, emeğin aldığı payın iki katına ulaştı... Eğer bir işletmede emeğin değeri, finansman değerinin yarısına düşüyse, orada dengesizlik vardır. Biz sanayiciler, işçinin emeğinden kısım hayatiyetimizin devamı için para maliyetine ilaveler yapıyoruz. Tek pazarlığımız işçimizle oluyor. Mevduat, faiz, enerji, hammadde fiyatlarıyla pazarlık gücümüz yok. Sadece, oturup işçimizle pazarlık yapabiliyoruz. İşçiler zor durumdadır. İşverenler de çok zor durumdadır, işverenler zam + faiz kiskacına girmişlerdir. Zamdan ve faizden biraz kısıntı yapıp işçimize veremiyoruz"⁵⁾.

Bu yakınmayı, bir hayli gecikmeli "tımsah gözyaşları" olarak görmemek mümkün değil, Faralyalı'nın bu sözlerini okurken, ister istemez 12 Eylül rejiminin ilk günlerinde sendikalar ve ücretler üzerindeki insafsız operasyon tam gaz devam etmekte iken bir başka sanayicinin, TİSK Başkanı Halit Narin'in (mealen) "yıllardır biz kan ağladık; biraz da onlar (işçiler) ağlasın," diye demeç verdiğini hatırladık. Ve bugün Faralyalı'nın "sanayici-işçi elele, finans kapitale ve rantiyelere karşı ortak cephe!" diye de yorumlanabilecek olan çağrısını işçi sınıfının ciddiye alamayacağını düşündük.

KÖYLÜLÜĞÜN "HAL-İ PÜR MELÂLİ"

Türkiye'de köylü tarımının, esas olarak, piyasa ilişkileri içinde ticari ve mali sermaye tarafından sömürüldüğünü; 1960'lı ve 1970'li yıllarda genişleyen destekleme politikalarının, son tahlilde, başıboş piyasa ilişkilerinin egemen olduğu bir duruma kıyasla köylülüğü gözetmiş olduğunu kabul ediyoruz ve bölüşüm ilişkileri içinde köylü nüfusun durumunu görece fiyat hareketleri ile izleyebileceğimizi kabul ediyoruz. Bu bakımdan anlamlı olan görece fiyat hareketlerinden biri, "çift-

çinin eline geçen fiyatlar" ile "çiftçinin ödediği sınıai fiyatlar" arasındaki makasın hareketlerini veren *tarım ticaret hadleri* ile ifade edilir. Bir diğeri ise, yine "çiftçinin eline geçen fiyatlar" ile (sözü geçen tarımsal ürüne yakından bağlı tüketim malları için) "tüketicinin ödediği" veya (ihraca dönük tarım ürünleri için) "ihracatçının eline geçen fiyatlar" arasındaki makasın hareketlerini ifade eden *ticari marjlar*dır.

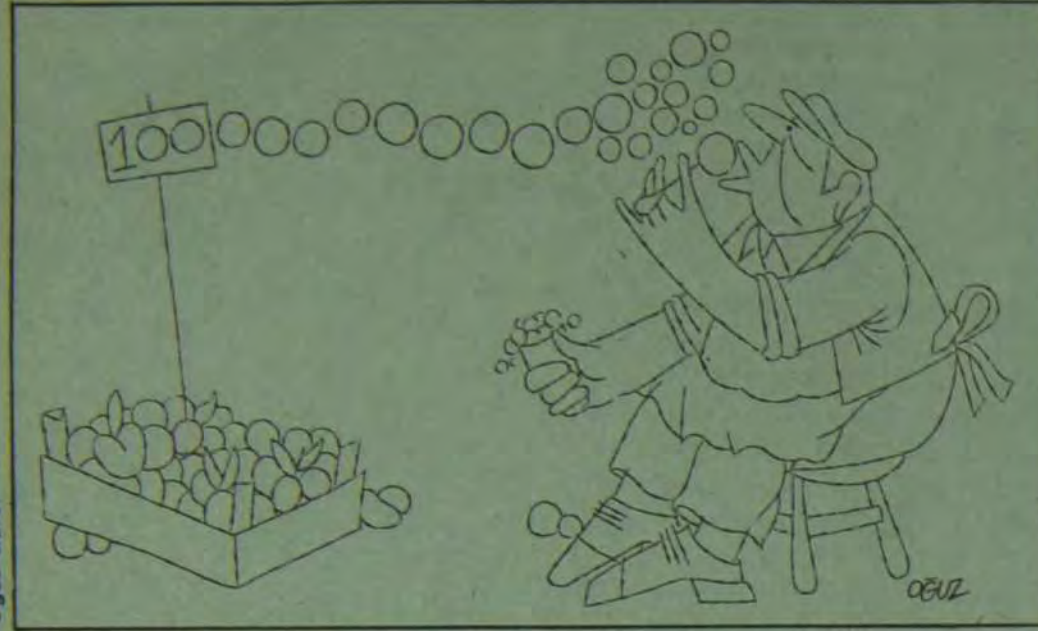
İlk önce tarım ticaret hadlerinde gözlenen hareketleri saptayalım. Alan çalışmalarının yokluğunda bu göstergeyi ya milli gelirin sektör zımnı deflatörlerinden ya da (yine Ticaret Bakanlığı/Hazine Müsteşarlığı'nın) toptan eşya fiyatları indekslerinin tarım ve sanayi fiyatlarını kabaca temsil eden alt gruplarının indeks değerlerinden hesaplayabiliyoruz. 1979'u 1986 ile karşılaştırsak tarım ticaret hadleri bu yedi yıl içinde birinci hesaplama göre % 34,5, ikinci hesaplama göre % 11 oranında gerilemiş olmaktadır. Ancak bu gerileme, Türkiye'nin ekonomik kriz koşullarına sürüklendiği 1977 yılında başlayan bir fiyat bozulmasının üstüne bindiği için iyice ağırlaşmaktadır; Başlangıç yılını 1976'ya kaydırırsak, bu tarihte 1986 arasında yaklaşık olarak tarım ticaret hadlerinin (yine aynı iki hesaplama göre) % 50 ile % 40 oranlarında bozulduğunu saptıyoruz.

Bu oranlarda fiyat bozulmaları Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca sadece büyük buhran yılları olan 1929-34 dönemi ile karşılaştırılabilir⁶⁾

Ticari marjlara gelince, 1978/79 ortalamaları ile 1985 arasında yapılan bir karşılaştırma çeşitli tarım kökenli tüketim mallarında ve tarımsal ihracat mallarında ticari marjların hem çiftçi hem tüketici/nihai kullanıcı aleyhinde (yani, kısacası, ticaret sermayesi lehinde) açıldığını gösteriyor. Ekmeğ/buğday, şeker/pancar, margarin/ayçiçeği, pamuklu basma/pamuk, tütün ihracat/tütün, pamuk ihracat/pamuk fiyat indeksleri arasında oluşturulan oranlar, bu dönem içinde ticari marjların (aynı sıra ile) 100'den 107, 123, 195, 125, 154 ve 271 değerlerine ulaşarak açıldığını gösteriyor. Bu bulgu, sanayi için yaptığımız bir saptamayı tarım için de doğruluyor; 1980 sonrasının ekonomik gelişmeleri özellikle aracı (bu örnekte ticari) sermaye grupları için çok elverişli koşullar yaratmıştır. Ancak bu bölüşüm çelişkileri sanayide arttığın yeniden paylaşımı; tarımda ise artığa doğrudan el koyma mekanizmaları ile ilgilidir.

İKTİSAT POLİTİKALARININ ROLÜ

Gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin açıklanmasında farklı ik-

tisat okulları farklı bakış tarzlarına sahiptirler, çok genel bir sınıflandırma yapacak olursak burjuva iktisadi ekonominin ana çerçevesini oluşturan arz ve talep fonksiyonlarının gelir dağılımını da içsel olarak belirleyeceğini; sınıf mücadeleleri ile devlet politikalarının olsa olsa geçici "sapma ve bozukluklar" meydana getireceğini ve ekonomi ergeç denge durumuna yönelmişinde bu bozulmaların düzeleceğini ileri sürer. Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu bölüşüm şokları, bu çerçevede söz konusu bir "dengeye yönelme" olarak değerlendirilebilir. Solda yer alan eleştireci iktisat okulları ise, bölüşümün belirlenmesinde sınıf mücadelelerine aktif bir rol tanır ve bu mücadelelerin birçok hallerde odağını, ana yansıma noktasını oluşturan *devlet politikalarının* önemini vurgularlar. Şüphesiz bu belirlenme incelenen ekonominin ana hareket kanunları ve birikim biçimleri çerçevesinde yer alacağı için, bölüşüm değişmelerinin toplumsal sistemle ilgili genel ve incelenen somut ekonomiyle ilgili özel sınırları da vardır.

Bu genel farklılıklar içinde Türkiye'de 1980 sonrasında gözlenen bölüşüm değişikliklerinde devlet politikalarının rolünü nasıl tartışabiliriz? Örneğin, ücretlerde gözlenen mutlak ve görece gerilemeler, Türkiye ekonomisinin görece faktör donanımına uygun faktör paylarına -yani "normal" bir denge durumuna- yönelişi mi temsil ediyor? Yoksa, 1970'li yıllarda oluşan koşullara karşı, sermayenin, devlet politikaları aracılığıyla işçi sınıfına karşı yönelttiği genel bir saldırının mı sonucudur? Bu somut soru karşısında, ka-

nıtlama yükünün neoklasik iktisatçılara ait olduğunu; örneğin sıkıyönetimlerin ve 1982 anayasasının sendikal özgürlüklere karşı getirdiği sınırlamaların ve Yüksek Hakem Kurulu'nun "emek aleyhtarı" ilke ve uygulamalarının ücret belirlenmelerinde etkili olmadığını kanıtlamalarının gerektiğini düşünüyoruz.

Buna karşılık tarım ticaret hadleri ve ticari marjlarla ilgili eğilimlerin yorumu biraz daha karışık olabilir. Zira, köylülüğün bölüşüm mücadelesi işçi sınıfının aksine örgütlü değildir. Köylü sınıfı Türkiye koşullarında ancak geniş bir seçmen kitlesi olarak etkili olduğu dönemlerde devlet politikaları tarafından gözetilme durumundadır ve bu nedenle çok daha pasif bir konumdadır. Buna karşılık, köylülerin görece ekonomik durumları, ürün ve girdi piyasalarında (yani görece mal fiyatlarında) meydana gelen değişimler tarafından *doğrudan doğruya* belirlenir. Devlet politikaları ise bu piyasaları etkileyen çok çeşitli etkenlerden sadece birisidir. Dolayısıyla 1980 sonrasında köylülüğün görece ekonomik durumunun bozulmasına sadece bilinçli devlet politikalarının -emeğe karşı yöneltilen genel bir saldırı çerçevesinde- yol açtığını söyleyebilmek biraz daha güçtür. Yine de nedensellik ilişkileri üzerinde kesin yargılara ulaşmayacağımızın bilinci içinde, devletin 1980 sonrasında köylülüğe yönelttiği politikaların boyutlarıyla ilgili bazı göstergeleri sunmak yararlı olabilir. Bunların siyasi iktidarın bölüşüm ilişkilerinde köylü gelirlerini geriletmeyi hedefleyen niyetini yansıttığını; sonuçları belirleyen etkenlerin ayrıştırılmasının ise ayrı bir ince-

leme konusu olduğunu ifade edelim. Aslında, bu doğrultudaki "niyet göstergeleri"nden birini yukarıda, bazı ihraç ürünlerinde çiftçinin eline geçen fiyatlarla ihracatçının eline geçen fiyatlar arasındaki makasın açıldığını gösteren bulguları özetlerken vermiş olduk. TL sürekli olarak devalüe edilirken, bu operasyondan sistemli olarak çiftçinin değil ihracatçının yararlanması ancak bilinçli politikalarla mümkün olabilirdi. Bu sonucu daha fazla tartışmadan uygulamakla yetinmiyoruz.

Bir diğer gösterge, tarıma dönük destekleme alımlarının toplam değerlerini tarımsal safi hasıla ile karşılaştırırsak ortaya çıkıyor; Yaptığımız hesaplamalara göre destekleme alımları, 1972-77 yılları arasında, ortalama olarak, tarımsal katma değerinin % 17,6'sını, 1978-79'da % 16,4'ünü, 1980-85 yıllarında ise % 12,2'sini oluşturmaktaydı. Bu belirgin gerilemenin, Türkiye çiftçisini piyasanın vahşetine teslim etme doğrultusunda bilinçli bir politika niyetini yansıttığını herhalde kabul edebiliriz.

Son olarak, tarımla ilgili kamu kuruluşlarının ve tarım satış kooperatiflerinin uyguladıkları destekleme alım fiyatlarını, genel fiyat hareketleri ile karşılaştıralım. Bunda toptan eşya fiyatları ile veya sadece sınıai fiyatlarla yapılacak bir karşılaştırmanın 1980'li yıllarda destekleme fiyatları aleyhine bir sonuç vereceği (tarım ticaret hadleri esasen bozulduğu için) açıktır. Bu nedenle, karşılaştırmayı toptan eşya fiyatlarının tarımsal fiyatları ifade eden alt grubu ile destekleme alım fiyatları arasında yapıyoruz. Destekleme fiyatları, genel tarımsal fiyatlardan daha yüksek bir eğilim göstermekte ise, tarım ticaret hadlerinin devlet politikalarına *rağmen* bozulduğunu söyleyebileceğimiz bir kanıt ortaya çıkmış olurdu. Aksi yönde eğilimler ise, devlet politikalarının bilinçli olarak çiftçi gelirleri aleyhine işletildiği doğrultusunda bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Verdiğimiz tablo, tarım ticaret hadlerinin en yüksek bir noktaya erişmiş olduğu 1976 yılından itibaren sözünü ettiğimiz fiyat karşılaştırmasını altı ürün için sunuyor.

Kanımcızca tablo şu sonuçları açıkça ortaya koyuyor: (i) Destekleme politikalarının çiftçi aleyhine gelişmesi, 1977'den beri yürütülmektedir. (ii) 1980'li yıllarda buğday fiyatlarında tüm ürünler için aynı yöneliş ısrarla sürdü-

rülmüştür. (iii) 1984-87 yıllarında ANAP iktidarı, pamuk dışında tüm ürünler için çiftçi aleyhinde fiyat politikaları izlemiştir. (iv) Görece destekleme fiyatlarının 1976'dan beri tüm ürünler için paralel bir seyir göstermesi bu gelişmelerin bilinçli bir politikanın ürünü olduğunu kuvvetle telkin etmektedir.

BAZI TARTIŞMA KONULARI

Gelir dağılımının son sekiz-on yıldan beri çok belirgin bir biçimde emek aleyhinde seyretmesi ve bu dönüşümün, esas olarak bilinçli devlet politikalarında izlenen niyetlerle bağlantılı olması şaşırtıcı sonuçlar değildir. Kanımızca, bu sonuçların ötesine gitmenin ve bazı yeni tartışma temalarını ortaya atmanın zamanı gelmiştir.

Bunlardan biri, işçi ve köylü sınıflarının emek gelirlerinde meydana gelen görece (ve mutlak) daralmayı telâfi edecek uyum mekanizmaları ile ilgili olabilir. Tarım-dışı kesimde son derecede şişkin bir "üretken olmayan faaliyetler" alanının varlığı ve kentli işçi sınıfının heterojen yapısı, ücretlerde meydana gelen aşınmalar karşı savunma mekanizmaları sağlayacak esneklikler içerebilir. Aile emeğinin, ücret-dışı gelir öğeleri kazanacak biçimde yeniden tahsisinde işçi aileleri genel anlamda yaşam standartlarının gerilemesi pahasına reel gelirlerini koruyabilmiş olabilirler. Genç kuşakların erken yaşlarda eğitimden koparak hayatlarını kazanmaya yönelmeleri bu refah kaybının somut biçimlerinden biri olsa gerektir. Bir diğer uyum mekanizması, emek gelirlerinde meydana gelen aşınmaların, kentli emekçilerin servet durumlarında meydana gelen iyileşmelerle telâfi edilmesiyle ilgili olabilir: Geçeköndü mülkiyetinin yarı-yasal hale gelmesi ve imar düzenlemelerinin gevşetilmesi sonunda kentsel arsa rantlarının sıçramasından doğan -potansiyel veya

fiili- servet kazançları örnek gösterilebilir. Bu türden "telâfi ve uyum mekanizmaları"nın işçi sınıfı saflarında küçük burjuva/lumpen dünya görüşlerinin yeşermesine imkan veren ideolojik dönüşümlere de yol açması şaşırtıcı olmamalıdır.

Fiyat çöküntüleri karşısında köylülüğün geleneksel savunma seçenekleri, ya pazardan kaçmak ya da aile tüketimini kısım tarımsal girdileri ve üretimi artırmaya çalışmak olarak özetlenebilir. Türkiye köylülüğü, kriz koşullarında içe kapanma biçiminde bir savunma mekanizmasının geçerli olduğu gelişme düzeyini çoktan aşmıştır. Son on yıl boyunca bozulan fiyat ilişkilerine karşı kullanılan ana savunma mekanizması gayri safi hasılanın artırılması olmuştur. Ne var ki, % 40-50 oranlarına ulaşan görece fiyat gerilemeleri % 20'yi biraz aşan reel üretim artışlarıyla ancak kısmen telâfi edilebilmiştir. Öte yandan Türkiye'de kırsal nüfusun tarımsal gelire bağımlılık derecesinin de zaman içinde azalmış olduğu söylenmelidir. Kıyıda şerinde oluşan ("turistik") arazi rantları, ülke dışından transferler, kent ekonomisinin karmaşık faaliyet alanlarına kısmi kaynaşmalar sonunda oluşan gelir türleri köylülüğün uyum mekanizmaları için uygun çerçeveler sağlayabilir.

Son olarak, 1980'li yıllarda meydana gelen bölüşüm değişmelerinin artık amacına ulaştığı ve burjuvaziden kaynaklanan yeni saldırılara gerek duymadan "normal" bir çerçevede eğilime oturabileceği de düşünülebilir. Özellikle ücretlerle ilgili operasyon *işgücünün değerinin* 1970'li yıllara göre çok daha düşük bir düzeyde yeniden tanımlanması sonucunu vermiş olabilir. Bu yeni düzeyde oluşan sömür oranının, sermaye gereksinimleri için "uygun" olması halinde, reel ücretleri daha fazla düşürmek gereksiz hale gelebilir. Bu takdirde, kabaca, verim artışlarını izleyen ücret

artışları sermaye tarafından "hazmedilebilir" ve hatta "sosyal barış" adına gerekli dahi görülebilir. ANAP iktidarının son zamları karşısında patlak veren ücret taleplerine karşı çeşitli sermaye çevrelerinin görece "hoşgörülü" bir üslup kullanmaya başlamaları bu bakımdan anlamlıdır. 12 Eylül rejimi sayesinde fethedilen mevzilere yenilerini ekleyecek bir cephe saldırısı artık sermayenin gündeminde değildir; yeter ki yeniden yükselen sınıf mücadeleleri dünün edinimlerini tümüyle tehdit etmesin...

Önümüzdeki dönemde bölüşüm ilişkilerinin incelenmesinde burada sıraladığımız türden yeni temaları kavrama çabalarının ön plana gelmesinin verimli olacağını sanıyoruz. Bunları hakıyla yapabilmemiz bir ön koşul olarak tartışma gündemini "24 Ocak Modeli"nin ima ettiği sınırların dışına taşılabilmek olacaktır. □

Tablo: Destekleme Fiyatları/Tarımsal Toptan Fiyatlar

Yıllar	Buğday	Pamuk	Ayçiçeği	Ş.Pancar	Tütün	Çay
1976	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1977-79	77,3	81,9	93,2	83,4	74,0	79,7
1980-83	91,4	75,1	94,3	92,9	58,0	61,3
1984-87	89,8	76,2	90,4	79,3	55,4	58,4

Kaynak: Destekleme alım fiyatları için; ANKA *Günlük Ekonomik Bülteni*, 5 Ekim 1987; tarımsal toptan fiyatlar için, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın toptan eşya fiyatları indeksi.

Not: Her ürün için, 1976 yılı 100 kabul edilerek, destekleme alım fiyatları indeksi değeri, toptan eşya fiyatlarının (TEF) "gıda ve yemler" alt grubunun (yine 1976 = 100 alınarak) indeksi değerine bölünmüştür. 1987 yılı için TEF'in Haziran ayı yıllık artış oranı esas alınmıştır. Tablonun son sırasında lütfenle ilgili oran 1984-86 ortalamasıdır.

- (1) '86 Petrol İş, İstanbul 1987, Petrol İş Araştırma 13, s. 93.
- (2) O. Gürel, "Türkiye'de Sanayinin Gelişimine Genel Bakış", 1987 Sanayi Kongresi Bildirileri, Ankara 1987, Makina Mühendisleri Odası.
- (3) Özmucur'un bulguları, '86 Petrol İş, op. cit. s. 46-49'da; Eskişehir Sanayi Odası'nın bulguları Cumhuriyet gazetesinde özetlenmiştir. İstanbul Sanayi Odası'nın yayımladığı bir araştırma benzer bulgular içeriyor. Bk. E. Özdüt, "1986 Yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Ülkemiz Ekonomisinde Yaratıkları Katma Değer ve Dağılımı", "İstanbul Sanayi Odası Dergisi", 15.X.1987, ss. 162 vd.
- (4) *Ibid.*
- (5) Milliyet, 10.XII.1987.
- (6) Bu konuya ilişkin kavramsal açıklamalar ve ampirik bulgular için bk.; K. Boratav, "Birikim Biçimleri ve Tarım" 11. Tez Kitap Dizisi, No. 7.

Şu Yeşiller Hareketi...

Adrian Adkinson

Adrian Adkinson İngiliz Yeşiller Hareketinin önde gelen ideologlarından. "Yeşiller Hareketi" bütün dünyaca gözlenen önemli bir olgu; sanayileşmiş kapitalist ülkelerde giderek genişliyor, politik yelpazede önemli bir ağırlık kazanıyor. Öte yandan ülkemizde de, şu ya da bu ölçüde, benzeri girişimler var. Hem dünya genelinde hem de ülkemiz özelindeki bu gelişmeleri göz önünde tutarak hareketin niteliğini seçkin bir ideoloğunun ağzından yansıtmakta yarar gördük. Bayan Adkinson, çevirisini sunduğumuz bu makalesini Bilim ve Sanat için yazdı.

Bu arada okuyucularımıza, Daniel Fedrigo'nun, Mart 1987 tarihli (75.) sayımızda yer verdiğimiz, "Siyasi Bir Hareket Olarak Çevreciler" başlıklı makalesine yeniden göz atmalarını salık veririz.

B.S.

Yeşiller Partisi'nin Batı Almanya'da yönetimin her kademesinde önemli bir varlık haline gelmesi bütün dünyada çoğu insanın dikkatini çekmektedir. Bu durum yirmi yılı aşkın bir süredir işlev gören ve parti politikası olmaksızın çok sayıda inisiyatif geliştiren bir hareket için, propagandanın bir zaferidir.

Hareketin başlangıcı, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında yazılan bir dizi kitap ve makalede açıkça görülebilir. Bu yayınlarda temelde istenen, ekonomik büyümeyi sonuna dek sürdürmenin toplumun birincil amacı olarak görülmesi konusundaki zorlamaya artık bir son verilmesiydi. Ekonomide sonsuz büyüme mantıksal bakımdan bir saçmalığı ve mevcut gelişmeler doğal çevrenin bugün bile ekonominin taleplerini karşılamada artan bir baskı altında olduğunu göstermekteydi. Bu nedenle, eğer biz dünya nüfusunun imtiyazlı gözüken kesimleri de dahil giderek artan bir bölümünü etkileyen ve giderek daha sinir bozucu hale gelen çevre sorunlarını önlemek zorundaydık, hemen bugünden başlayarak ekonomimizi ve toplumumuzu bütünüyle yeniden düzenlemeliydik.

Ancak, Hareketin kökenlerinin dayandırılabilmesi için ikinci bir kaynak daha var: bugün bu hareketçe yeniden canlandırılmak istenen ve izlerini, yüz-

yılımıza dönüm noktasında Kropotkin ve William Morris'ten başlayıp 19. yüzyılın başlarında Owen, Fourier ve Saint Simon'a, onlardan da öte, İngiliz Devrimi'nde Digger'lere ve Almanya'da Reformasyon zamanında Thomas Münzer ve Münster Komünü'ne dek geriye götürebileceğimiz, "ütopyacılık" diye anılan gelenek. Yeşiller Hareketinin istediği türden ekonomik ve toplumsal reformların sosyal demokratların kendi çıkmazlarını çözmekle yakından ilgili olduğu söylenebilir; ama diğer yandan da, bu istemlerle daha önceki ütopyacı hareketler tarafından ortaya konmuş olanlar arasındaki çarpıcı benzerlik dikkat çekicidir.

Yeşillerin getirdiği eleştiriler sanayi ve teknolojiye "ilerleme" mizin çoğunun saçmalığı üzerinde odaklanıyor. Modern tarım sistemleri kısa vadeli kazançlar uğruna toprağı tahrir ediyor, tarımda kimyasal girdilerin kullanılması ekoloji bakımından yaşanabilirliği temelli azaltıyor ve göze alınan bu kayıplara karşın modern tarım sistemleri beklenenini yine vermiyor: İmtiyazlılar bütün dünya nimetlerinden yararlanırken çoğu insan yine açlığa terk ediliyor. Bu sorunun çözümü organik girdilere dayalı çiftçiliği geliştirmek ve kaynak gereksinimini olan bölgelerin ihtiyaçlarına daha fazla yanıt vermektir. Benzer

biçimde, sanayinin bugün ürettiği nesnelerin çoğuna olan ihtiyaç temelde kuşkuludur ve istenen, daha basit ve verimli bir sistemdir, ayrıca yerel ihtiyaçların çoğunun yine yerel olarak -ama modern teknolojinin olanaklarından yararlanılarak- karşılanmasıdır. Bütün dikkatler enerji üretimi sorunu üzerinde toplanmaktadır. Eleştiriler de nükleer ve fosil yakıt tesislerinin çevredeki tahribatı üzerinde yoğunlaşmakta ve buna çare olarak enerji tasarrufuna gidilmesi, güneş, rüzgâr ve dalga enerjilerini doğrudan kullanmanın yollarının geliştirilmesi istenmektedir.

Ama, eğer doğaya daha az tahripkâr yaklaşılacaksa o takdirde yalnızca teknik prosesler değil, bundan da önemlisi, toplumsal karar oluşturma prosesinin temelden değiştirilmesi gerekecektir. Yeşiller Hareketinin daha önceki ütopyacı hareketlere benzediği nokta bu problemlere getirdiği çözümlerdedir. Hareket karar oluşturmada köklü bir desantralizasyona gidilmesi ve dolayısıyla bölgesel ve yerel düzeyde daha büyük bir kendine güven çağrısında bulunmaktadır. Bununla yapılmak istenen, herkesin hayatını etkileyen kararları üretim kararlarının içeriğinin herkesçe kavranabileceği bir biçime getirmek ve sonra da evrensel bir sorumluluk olarak katılımı talep etmektir. Yeşiller Hareketi sadece fırsat eşitliğine değil hasılda eşitliğe de inanır: Herkes ekonominin bütün çıktılarına ulaşabilmeli ancak neyin ve nasıl ürettiği konusunda sorumluluk da almalıdır.

Yeşiller Hareketi çok çeşitli inisiyatiflerden oluşmuştur. Bugünkü üretim sisteminin savurganlığını ve akılsızlığını belli konular çevresinde açtıkları kampanyalarla gün ışığına çıkaran "Friends of the Earth" (Yeryüzünün Dostları) ve "Greenpeace" (Yeşilbarış) gibi örgütler uluslararası düzeyde ün kazanmış olanlardır. Ama daha 1970'lerin başında Yeşillerin birçok şeyi başlatan yerel örgütlenmelerinden oluşan bir ağ bütün Avrupa ve Kuzey Amerika'da gelişmiş durumdaydı. Bu örgütler, özellikle, malzemelerin geri kazanılması, binaların tectiri, organik girdiler kullanılarak üretilen ve dolayısıyla kimyasal madde içermeyen yiyeceklerin pazarlanması gibi "imece" türünden işlerde deneyimliydiler ve üretici kooperatiflerinin yeniden canlandırılmasına ön ayak olanlar onlardı. Ayrıca, yerel yönetimlerin sa-

tınlmalarında ve buna ilişkin işlevlerinde yerel sorumluluğun daha büyük olması için onların kararlarını etkilemeye de uğraşmışlardı.

Yeşil Hareketin açıkça bir politik varlık olarak tanınır hale gelmesi ancak 1970'lerin sonundadır. Birleşik Krallık'ta 1973'ten beri bir "Ecology Party" (Çevreciler Partisi) vardır ama, asıl çarpıcı etkiyi yapan Alman Partisi oldu. Bu parti kısmen, yeni bir radikal hareket için açık bir kapı bırakan Alman politik hayatının geleneklerinden kaynaklandı. Ama ortaya çıkıp etkinlik kazanması Alman seçim sisteminin özel niteliğiyle de ilgiliydi; bu sisteme göre, görece olarak azınlıkta kalan oylar da politikacılara seçilme olanağını sağlayabiliyor ve sonra da kazanılan her oy Hükümetten alınacak ödeneğe dönüşebiliyordu: bu ise, Alman Partisinin esaslı bir bütçeye sahip olması demekti.

Bununla birlikte Almanya güçlü bir Yeşiller Partisi çıkararak tek ülke değildir. Şimdi bir uçtan diğer uca bütün Avrupa'nın kasaba ve şehir konseylerinde önemli bir Yeşil Varlığı söz konusudur ve Avusturya, Belçika, Finlandiya, İtalya, Luksemburg ve İsviçre'nin ulusal parlamentolarında tıpkı Batı Almanya'da olduğu gibi Yeşil üyeler vardır.

Yeşil Hareket hızlı bir gelişme gösterdi. Ama ne var ki, başlangıçta, mevcut ekonomi ve politikayı olduğu gibi kabullenmek durumunda kalınmışken gelinen noktada aşırı radikal bir programı, böyle bir program teoride her ne ise, onu hayata geçirme girişiminde bulunulunca kaçınılmaz olarak problem de ortaya çıktı. Buradan olmak istediğimiz yere nasıl ulaşacağız? Almanya'da bu, Parti içinde zamañsız "eğilimler" ortaya çıkardı ve Hareket bir bütün olarak "fundamentalizm" ya da "realizm"e yöneldi, şiddetli bir tartışma açığa çıktı. Çoğu kişi, politikacıları ne istediklerini ve ne yapacaklarını daima bilen kişiler olarak düşünür; işte bu tür kişiler söz konusu açık tartışmayı kendi politik çıkarlarına zarar verici görüyorlar. Ama gerçekte, böylesi açık tartışmalar, seçmenlere, yüz yüze gelecekleri problemleri kendi adlarına politikacıların çözmesini beklemek yerine bunlar üzerinde kendilerinin düşünmesi sorumluluğunu getirerek çok sağlıklı bir işlev de görebilir. Ne var ki şu anda Hareketin geleceği berrak olmaktan uzak. □

Ve zehir akıtır Ren...

Sue Coe: Karalar İçindeki İnsan Onuru

Yusuf Eradam

Birleşmiş Milletler İstatistiklerine göre kadınlar dünyadaki iş yükünün üçte ikisini üstlenmiş durumdadır, ama dünya gelirin yüzde beşini kazanıyorlar ve dünya varlığının yüzde birine sahipler. Öte yandan, bir kadının doğurduğu ama bir erkeğin "sahiplenmediği" çocuk "piç" sayılıyor.

Sue Coe, 1951'de Tamworth, Staffordshire'da (İngiltere) dünyaya geldi. 1970-73 arasında Londra'daki Kraliyet Sanat Kolejinde okudu. 1972'de New York'a taşındı, ve New York Times'ın "Op Ed" sayfasında ilk çizimleri yayımlandı. 1973-78 yılları arasında New York City'de Görsel Sanatlar okulunda öğretmenlik de yapan Coe 1972'den bu yana New York Times, The London Times, Pan ve Picador Books, Penguin Books, Mother Jones, Discover Magazine, New Musical Express, Raw Magazine ve diğer birçok yayına politik çizimler yapıyor ve çeşitli haber ve yorumları resimliyor.

"Cop seslerinin insan üstünde çıkardığı sesi duydum ben."

1974 yılında ırkçılığa saldıran Ku Klux Klan dizisini, 1978'de Teröristler ve Paralı Askerler dizisini, 1981'de Bobby Sands, Hayvan Teşrihi, ve El Salvador dizilerini ve 1985'de Malcolm X dizisini başlattı.

'Malcolm X öldürüldüğü sırada koruma görevlilerinden birinin polis olduğu daha sonra açıklandı. O sırada Audobon salonunda (Harlem) başka polisler de vardı.'

Yayınları:
1983, Güney Afrika'da Nasıl İntihar Edilir.
1985, Resimler ve Çizimler
1986, X (Malcolm X'in Hayatı)
1987, Polis Devleti (Katalog-Kitap. Coe'nun 1982-86 arası yapıtlarından örnekler içeriyor.)

'Maden işçilerinin ailelerine sağlanan parasal destek grevlerden sonra kesilmiş, bunun sonucunda sokaklarda madenci aileleri için para toplayanlar tutuklanmışlardır.'

Sue Coe,
"Güvercinle Konuşan Yersiz Yurtsuz Adam"

Çoğu ABD'de, özellikle New York'ta, olmak üzere Londra, Paris, Almanya, İsveç, İsviçre, Norveç, İskoçya, Japonya, Kanada, Danimarka, Avustralya gibi dünyanın çeşitli sanat merkezlerinde bireysel ve/ya da karma sergileri açıldı. Bunlardan bazılarının adları şöyle:

1980, "Politik Sanat," New York
"Halkın Sanat", New York
"İnsan Manzaraları" Londra
1981, "Emek Manzaraları" New York
1982, "Gecenin Davulları," Londra
1984, "Toplumsal Vicdan Olarak Sanat,"

1985, "Yeralatından Notlar," New York
"Masumiyet ve Deneyim," Güney Carolina
"Politik Manzara," New Jersey
"Evet, Propaganda," Houston, Texas
1986 "X" Chicago
"Baskı ve Anlatım," New Orleans
"Resmin Özgürlüğü," Paris

'Savaşta ırza geçme askeri bir taktiktir, özellikle kadınların direnişte etkin görev aldıkları durumlarda.'

Dünya sorunlarına sırtını dönme-yip, kadın haklarına giden yolun insan hakları savaşımından geçtiği bilincinde olan gözüpek bir sanatçı, gerçek anlamda bir feminist, Sue Coe.

Politika ile böylesine içli-dışlı bir sanatçı olmasına karşın "politik sanatçı" yakıştırmamasından pek hoşlanmıyor Coe. Sanat eleştirmeni Donald Kuspit'e göre, Coe'nunki herkesin anlayabileceği durumları herkesin anlayabileceği bir dille anlatan, kendini izleyicisinden daha yukarlarda görmeyen, toplumsal yaşamın insanlık dışı koşullarına halkın tepkisi anlamında bir "mesaj sanatı."⁽¹⁾

Toplumsal yaşam içinde yer alan bir iletişim, kuşbakışı yöntemlerle sağlanı değil. Onun sanatı, anlattığı koşullardan soyutlanmış ve başışıklık kazanmış değil; "Politika denen beden başışıklık sisteminin kendi içine yayılmış kanserojen bir enfeksiyona canhıraş bir tepki sanki," diyor Kuspit. Yalnız bu sistemin kendisi de tehdit altında ve Coe, bunun bilincinde olarak, sanatını toplumda bir çeşit vebaya ya da insanın iliğini sömüren toplumsal güçlere karşı son savunma hattı gibi kullanıyor. Bunu yaparken, izleyicilerinde şok etkisi yapıp olası felaketin patlama noktası konusunda uyarıyor, kapitalist düzenin sürekli bir özelliği olan toplumca dışlanan ve baskı altında tutulan kesimlerin "sesi" olmayı, tarihin akışını ve toplumsal koşulları değiştirmeyi amaçlıyor; gene Kuspit'e göre, şu anda bunu kendine iş edinmiş en büyük sanatçı.

Sue Coe sergilerinde resimlere eşlik eden metinler de kullanıyor. Yalnız bu metinlerin kendileri amaç değil, o bağlam içinde birer araç. Zaten Coe'nun

Sue Coe,
"Haitili Ana"

e'nun imgeleri fiziksel ve duygusal açıdan sözden daha etkileyici, daha somut.

Coe'nun sanatının büyüklüğü kapitalist düzeni eleştirirken oldukça yüksek bir sanat düzeyini tutturabilmiş olmasından kaynaklanıyor. Onun dışavurumcu resminin temelini capcanlı bir Lazarus, çağcıl varoluşun altında yatan dehşet ve saçmalığın bir birleşimi oluşturuyor. Coe'nun sanatı geleneksel anlamda dışavurumcu özellikleri olduğu için modernist sonrası (post-modernist), ama aynı zamanda da daha üstün bir tavır yakalamak için dışavurumculukla gerçeküstücülüğün bir birleşimi. Görsel malzemesi ise dipsiz bir siyah uzam içinde varolduğunu bildiğimiz ama görmezden "gelebildiğimiz" dünya gerçekleri. Bu gerçekleri işleyen, sahneler sanki bir batağa gömülen karabasanımsı halüsinasyonlar. Alman dışavurumcu ve Dadacı George Grosz'da olduğu gibi Coe'da da "kara", toplumsal çöküş ve sefaletin rengi. Tanıdık çağcıl biçimleri yeni bir

dramatik etki yaratmak için, ve mutsuz ve acı bir varoluşun toplumsal gerçekçi karakterinin üzerinde önemle durarak kullanıyor, bunu yaparken de ne "felsefe" yapma, ne de "sanat" yapma kaygıları içinde yitip gidiyor; tersine, doğrudan insanı ezip tüketen toplumsal gerçeklikleri gerçekçi olmayan araçlarla gerçekçi bir etkiyi sağlayarak sergiliyor.

Coe'yu toplumsal gerçekçi sanatın seçkin temsilcileri arasına sokan özelliği insanlarla olduğu kadar dava (amaç) ile de ilgili olması. Resimleri kuru kuruya amblemler ya da "slogan resimler" değil, ama varoluşçuluğun uçlarında toplumsal durumları saptayan kişisel ve toplumsal patolojiyle yüklü yapıtlar. Onun resimlerine karamsar bir insancılık (humanizm) ege-men. Bu kara panorama insan onurunun ütopyacı bir yansımaları değil, insanın ve toplumun "dökülmesinin" ya da paralanıp bölünmesinin ya da çöküşünün (dekadans) patolojik bir anlatımı. Kimi zaman Picasso ile kıyaslanıyor Coe ve Picasso'nun klasik

Sue Coe, "[Güney Afrika'da] Beyazların Cumhuriyetine Hayır"

rasyonel düzen idealinin tersine onun yapıtlarının rasyonel olmadığına inanılıyor. Onun resimleri kaosun ucunda dolanan psikososyal bir mantıksızlık.

Onun resimlerindeki "kara" aynı zamanda toplumdaki "mazlum", "maktul", ya da "kurbanlar" ile empati eksikliğini yansıtan ölümün ya da "ölüşün" gölgesi. Bu karanlık bilinçaltı içinden kollektif belleğin canlı canlı gömmeye mahkum ettiği canavarımsı şekiller, yaratıklar toplumun unutmayı yeğlediği gerçeklikleri anımsatıp, insanlık dışı olanı bütün yalınlığı ve çarpıcılığı ile sunuyor. Belki de Tennessee Williams'ın *Sırça Biblolar* adlı oyununda Tom'un dediği gibi gerçekliklerin sanki yanılısına giysisi içinde sunulması gibi geliyor önce, ama Coe'nun insanları ve işlediği durumlar bu yanılısalarla elde edilen tebdil-i kıyafetten çok uzak; hatta, tersine, yanılısama yöntemini ya da sanatsal kaygıları ön plana çıkarayım derken gizli bir kentsoylu idealistçiliğinin, ya da kalp bir klasik insancılığın batağına saplanmıyor ve en başarılı yapıtlarını propagandaya kaçırmadığı, görsel olana ağırlık verdiği zaman yaratıyor. Bununla birlikte, ani bir tokat ya da darbe indirmeyi amaçlayan, bunu yaparken de resim, grafik, karikatür, yazı tekniklerini groteskten de yararlanarak kimi zaman simgeci, kimi zaman dışavurumcu, kimi zaman da gerçeküstü bir biçimle, insanı insanlıktan çıkararak kişiler, kurumlar,

yerleşik anlayışlar ve düzene acımasızca saldıran resimler yapıyor; aslında, acımasız olan onun resmettiği gerçeklikler. Evet, Sue Coe, ılımlı bir sanatçı değil; imgeleri de öfkesi yatıştırılıp yumuşatılmış değil. Bu yüzden de resimleri kolay kolay yakasını bırakmıyor insanın. Bir süre sonra o meş'um "kara"nın üstününe bulaştığını ayırıyorsunuz. Artık kanıksadığınız ya da dört koldan kanıksatıldığınız o "kara" lekeyi silkeleyip atmak geliyor içinizden. Huzursuz olup, öfkeleniyorsunuz. Ve, İngiliz oyun yazarı John Osborne'un (kendime rehber edindiğim) ünlü "Öfke umursamaktr"

sözünü anımsıyor, ve artık umursamazlık edemiyorsunuz. Zaman zaman öğle uykusuna yatırılan insan onurunuz da "bir kez daha" bu öfkeyle silkinip kendine geliyor. Ve, Sue Coe'nun resmindeki karanlık tünellerde dolaşırken kendinizdeki bu yeni insanı seviyorsunuz.

şimdi bir atışın önündeyim. ellerim ve ayaklarım yeni yüzümden yığıt ve bilge bir anılam.⁽²⁾

(1) Donald Kuspit, "Sue Coe," Sue Coe: Police State, The Anderson Gallery, 1987.
(2) Salih Bolat, Bir Afişin Önünde, Varlık 1986, s. 53.

SERVER TANILLI
Nasıl bir demokrasi istiyoruz?

HENRI KRASUCKI
Çağdaş sendikaya evet

Çatalçeşme Sokak 15/1
Telefon: 522 11 96

Cağaloğlu-İstanbul

Söyleşi

Haberin Var mı Taş Duvar?

Arif Sevinç/B.S.

20-29 Kasım tarihleri arasında Ankara'da ilginç ve ilginç olduğu kadar da çarpıcı bir resim sergisi vardı: "Haberin Var mı Taş Duvar?" Genç sanatçı Arif Sevinç bir dönemin tanıklığını tuvale dökmüştü.

Kendinizden biraz bahseder misiniz?
1959 Doğubeyazıt doğumluyum. Emekçi bir ailenin çocuğuyum. Ailemin gösterdiği büyük özveri sonucu okuma olanağı bulmuştum. Ama öğrenimimi bitiremedim. Diyarbakır Eğitim Fakültesi 3. sınıfta iken 1982 yılında tutuklandım. 1986 yılında tahliye oldum. Başvuruma rağmen kaydım yenilenmedi. Şu anda işsizim.

Resim yapmaya ne zaman başladınız? Bu konuda bir eğitim gördünüz mü?

Akademik bir eğitim görmüş değilim. Ancak orta öğrenimim esnasında resme büyük bir ilgi duyardım. Yaptığım resimler öğretmenlerimin beğenisini kazanırdı. Ama ressam olmayı hiç düşünmemiştim.

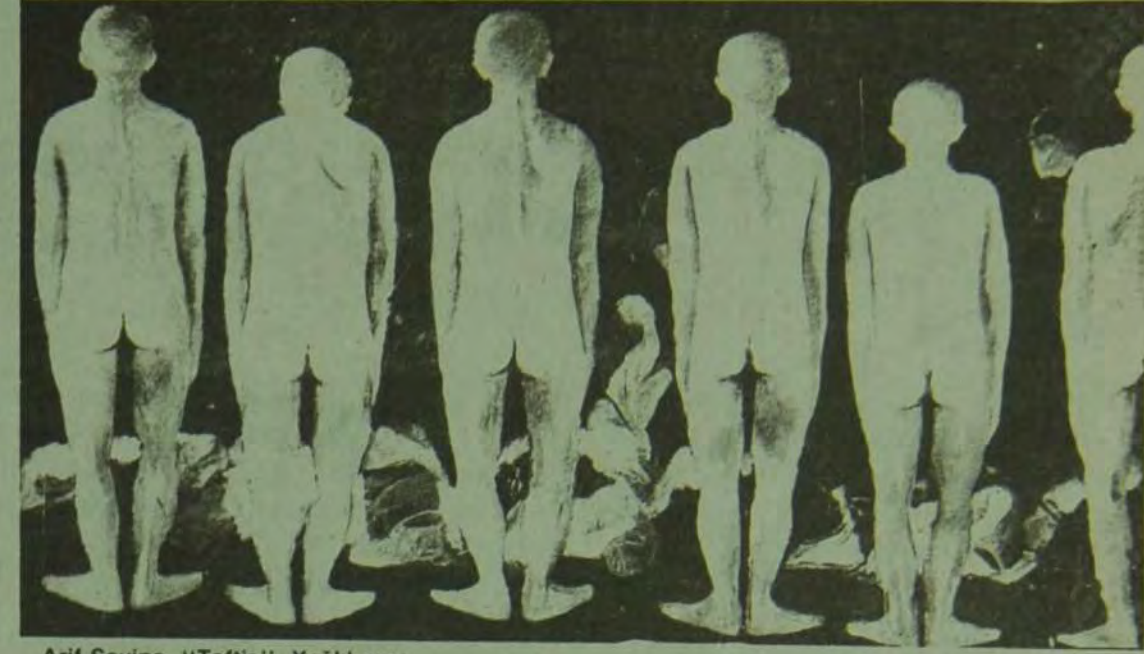
12 Eylül'ün sizi ressam yaptığını söyleyebilir miyiz?

İnsanı şekillendiren, elbette ki içinde yaşadığı maddi ortamdır. Ama bu, cezaevi ne giren, işkence gören herkesin sanatçı olacağı anlamına da, gelmez. Bu bir eğilim meselesi ve bu tür olaylar da eğilime ivme kazandırır.

12 Eylül, bir dünya görüşünü daha güçlü bir biçimde kurumlaştırmak için yapılmış, toplumu kökünden sarsmış bir olaydır. Böylesi olaylar politikacı, ekonomist, tarihçi ve sanatçılara çalışma alanı olur.

Fransız devrimi, Hitler ve Musolini faşizmi, İspanya iç savaşı gibi olaylardan kaynaklanan etki ya da tepkilerin yıllardan beri sanatçıların esin kaynağı olduğunu hepimiz biliyoruz.

İnancım odur ki 12 Eylül hareketi, üzerinde çok şey söylenip yazılacak önemli bir olaydır. Bu anlamda çok sanatçıya ve sa-

Arif Sevinç, "Teftiş", Yağlıboya,

nata eğilimi olanlara etki ya da tepki plânında kaynak olacaktır.

12 Eylül'ü bir resim konusu olarak ele almaya ne zaman karar verdiniz?

Gözaltı, sorgulama ve cezaevinde geçirdiğim 4 yıl boyunca görüp yaşadığım olaylar bende büyük bir birikim yaptı. Her şeyden önce politik düşüncemin doğruluğuna olan inancım daha da pekişti. Doğa ve insanlık dışı görüşlere karşı mücadelenin bir insanlık görevi olduğuna olan inancım da güçlendi.

Bence her insan mücadelede en iyi kullandığı aleti seçmelidir. Ben de fırçama güvendiğim için, resmi seçtim. Bu karardan sonra yönetici, gardiyan tutuklu tüm insanları ve onlar arasındaki ilişkileri gözlemeye başladım. Tespitlerimi beynime kazıdım. Tahliye olunca da bunları resme döktüm.

En iyi kullandığınız aletin fırça olduğuna nasıl emin oldunuz?

Her şeyden önce, resme karşı duyduğum ilginin gücüne inancım tamdı. Ama başka nedenler de vardı. Toplumumuzda okuma yazma bilmeyenlerin varlığı, okuyanların ise, çeşitli nedenlerle kitap, dergi alamaması, resim alanında çalışanların az oluşu gibi gerekçelerle de mesajımı resimle verme kararına vardım.

Sanatınızla topluma vermek istediğiniz mesaj nedir?

12 Eylül Hareketi, yüzbinlerce devrimci, demokrat, yurtsever insanı cezaevlerine doldurdu. Yıllarca süren sistematik işkence uygulandı. Devletin en güçlü, bireyin savunmasız olduğu cezaevlerinde bir çok insan öldürüldü.

Bu insanlık suçları elbette sanat alanında da ele alınacaktır. Çünkü sanat da bir mücadele alanıdır.

Ben politikada olduğu gibi, sanatta da tarafım elbette. Fırçam zulme, baskıya ve ezenlere karşıdır. Fırçamı, hiçbir baskı, zulüm ve sömürünün olmadığı, tüm insanların eşitlik ve barış içinde yaşadığı bir dünyanın kurulmasına katkıda bulunmak için kullanıyorum.

Aynı zamanda toplumu daha ileri düzeye estetik bir anlayışa götürme çabalarına da katkıda bulunmak için çalışıyorum. Cezaevi resimlerine devam edecek misiniz?

Evet, ama başka toplumsal konularda da resim çalışmalarım olacak. □

Arif Sevinç, "Sansür", Detay

"Türkiye'nin Dostları" Uluslararası Kongresi Paris'te Toplandı

"Türkiye'deki durum Eylül 1980 darbesinden bu yana elbet düzelme göstermiştir. Ne var ki kendi ülkelerimizde geçerli anlayışa uygun bir demokrasi Türkiye için henüz çok uzaktadır. Türkiye için ikinci sınıf bir demokrasiye razı olunmasına karşı çıkmalıyız; bu ülkenin halkını, demokratlarını, çağımıza ve demokrasi adına yaraşır bir demokrasi uğruna mücadelelerinde desteklemeliyiz... Kimi çevrelerin, Türkiye halkının çağımızda artık geri dönülemeyecek biçimde yerleşmiş demokratik ilkelere erişecek güçten uzak olduğunu ileri sürme cüretini gösterdiklerine tanık oluyoruz. Bizler bu görüşü reddediyoruz. Bu düşünceden hareketle, Türkiye halkına, insanlığa onurunu veren evrensel değerlere ulaşma ve bu değerleri kalıcı biçimde kurumsallaştırma çabasında yardımcı olmak amacıyla bir araya gelmeye karar verdik." ABD, Avusturya, Belçika, Danimarka, Federal Almanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz ve Yunanistan'dan 250 dolayında tanınmış yazar, sanatçı, bilim adamı, parlamenter, politikacı, sendikacı, din adamı, asker, hukukçu ve devlet adamının bir araya gelmesinden oluşan "Türkiye'nin Dostları" adlı kuruluşun bildirisinde bu cümleler yer alıyor. Aralarında Bruno Kreisky, Eddy Merckx, Ludwig-Fellermaier, Günter Grass, Petra Kelly, Hélène Langevin-Joliot, Amiral Antoine Sanguinetti, Laurent Schwartz, Richard Balfe, Tony Benn, Lord Hugh Jenkins, Rahip Bruce Kent, Harold Pinter, Arnold Wesker, Mareşal Costa Gomez, Yannis Ritsos, Mikis Teodorakis ve Nikiforos Vrettakos'un da bulunduğu imzacılar adına her ülkeden bir kişinin katılımıyla oluşan eşgüdüm komitesinin düzenlediği "Türkiye'nin Dostları" Uluslararası Kongresi bu ülkelerden gelen çok sayıda delegenin katılımıyla 27-29 Kasım günlerinde Paris'te Fransız Millet Meclisi binasında yapıldı.

Kongreyi Türkiye'den konuk olarak çağrılan Mahmut Dikerdem, Ahmet Abakay, Murat Belge, Güney Dinç, Haluk Gerger, Güney Gönenç, Nevzat Helvacı, Suna Kili, Erşen Sansal ve Bülent Tanör'ün yanısıra Avrupa'da yaşayan ya da yaşamak zorunda bırakılan çok sayıda yurttaşımız izledi. Çağrılı oldukları halde, Prof. Sadun Aren, Özcan Kesgeç ve Halit Çelenk, pasaport alamadıkları için toplantıya katılamamışlardır.

Kongreyi Eşgüdüm Komitesi adına Fransız Sosyalist Milletvekili Jean-Pierre Fourné bir konuşmayla açtı. Ardından Kongrenin onursal başkanı ve eski Portekiz Cumhurbaşkanı Mareşal Costa Gomez bir konuşma yaptı. Daha sonraki konuşmacılar arasında Fransa İnsan Hakları Birliği Onursal Başkanı Robert Verdier, Danimarkalı yazar Eric Stinus, İngiliz hukukçu John Bowden, İsviçre'den milletvekili Prof. George Peters, İtalyan sendikacı Silvia Boba ve Mahmut Dikerdem bulunuyordu. Genel kurulun oluşturulmaya karar verdiği dört komisyonun (Türkiye'nin günümüzdeki hukuk yapısı, Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü, Kültür ve eğitim, Hapishane koşulları ve işkenceler) çalışmaları sonucunda oluşturulan raporlar kongrenin son gününde Genel Kurul'a sunuldu.

Son toplantıda kabul edilen kongre bildirisinde "Türkiye'nin Dostları" kongresinin amaçları,

□ Çağımıza yaraşır bir demokratik rejime ulaşma mücadelesinde Türkiye halkına günümüzde ve gelecekte yardımcı olmak,

□ Ulusal ve uluslararası planda yoksun bırakılmak istenmesine karşın, temel haklarına bütünüyle erişme konusunda dayanışma içinde olmak,

□ Türkiye'nin Avrupa ve dünya barışına ve halklar arasında işbirliğine tam ve eksiksiz katkıda bulunmasına destek olmak,

□ Siyasal nitelikli davaların derhal

durdurulması, ölüm cezalarını da içeren genel af çıkarılması ile düşünce, vicdan ve örgütlenme özgürlüklerinin sağlanması girişimlerinin başarısı için çalışmak, olarak belirtiliyor ve bir dizi karara yer veriliyordu. Bu kararlar arasında şunlar da bulunuyor:

Türkiye'nin Dostları Kongresi,
□ 1982 Anayasası ve buna dayalı yasaların, bütün siyasal görüşlerin ifade edilmesine imkan vermediğini saptar,

□ TKP ve TİP genel sekreterlerinin Türkiye'ye dönüşlerinde tutuklanmalarını kınar ve Avrupa Parlamentosu'nun, iki genel sekreterin derhal serbest bırakılması ve Türkiye'de özgürce siyasal faaliyette bulunabilmesi taleplerini içeren kararına katılır,

□ Türkiye'nin "Jeopolitik" konumunun bu ülkede demokratik kurallara ve insan haklarına saygı göstermeyen bir siyasal rejimin devamını haklı kıldığı görüşünü reddeder,

□ İşkenceye başvurulmasını ve mahkumlara uygulanan aşağılayıcı muameleleri kınar,

□ Türkiye'de çalışma yaşamının, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün belirlediği haklar ve özgürlüklerden yoksun olduğunu, özellikle grev ve özgürce sendikalaşma hakkının bulunmadığını saptar, DISK üstündeki yasakların kaldırılmasını talep eder,

□ "Türkiye'nin Dostları" 2. Uluslararası Kongresi'nin çok daha uygun koşullar altında toplanması, insan hak ve özgürlüklerine getirilmiş sınırlamaların artık mevcut olmayacağı bir ortamda 2. Kongre gündemini Türkiye ile dünya arasındaki kültürel, sosyal ve siyasal ilişkilerin oluşturmaya dileğini belirtir.

Kongre bildirisinde ayrıca Türk devlet yetkililerinden, Türkiye'nin imzacısı olduğu uluslararası anlaşmalar-daki yükümlülükleri yerine getirmeleri talep ediliyor; eşgüdüm komitesine Türkiye'deki gelişmeleri izleme görevi ve yararlı göreceği girişimlerde bulunma yetkisi veriliyordu. □

Tarih - Edebiyat - Politika

Sargut Şölçün

Berlin'in 750 yıllık tarihinin kutlandığı 1987'de, ortaya çıkan ilgili yayınların insanın gözünü korkutan bolluğu içinde, üç ana kategoriye saptamak çok zor değil.

Bunlardan biri, F. Almanya'daki resmî tarih görüşü; ikincisi, Demokratik Almanya'nın resmî tarih görüşü ve üçüncüsü de, F. Almanya'daki bazı alternatif çevrelerin savunduğu gayri resmî tarih anlayışı. Bu üç grubun ortaya koyduğu üç ayrı tarihin birleştiği tek nokta, tarih felsefesiyle ilgili. Her üç düşünce de, geçmişi değerlendirirken, geleceğe yönelik özlüklerini dile getiriyorlar. Belli ki, insanın tarihle ilişkisi, onun gelecek tasavvurlarıyla yakın bağlantı içinde; ve 750 yıllık geçmişin değerlendirilişi sırasında, geleceğin dili yaratılıyor. Sözünü ettiğim üç kategori, geleceğin dilini bulmak ve ona sahip olmak üzere, tarihin gücüne dayanıyor. Tarihin aracılığıyla dil, bilinç haline, bilinç de, dil haline geliyor ve geleceğin tarihini kurmanın aracı oluyor.

Batı Berlin Senatosu'nun çıkardığı kitap, tarihin, daha doğrusu geçmişteki olayların "tarih"e transformasyonunun bugünkü görüşü desteklemeye yaradığına güzel bir örnek. Geçmişin bazı bölümleri var ki, onları açıkça savunmak artık çok zor. O zaman, ya bağlantılar yanlış kuruluyor, mutlakiyet ve Wilhelmizm, Nasyonsosyalizm ve sosyalizm aynı kefeyle

dolduruluyor; ya da tarihin genel geçerli yasallığına dayanılarak, geleceğe yönelik hesaplaşmalara dikkat çekiliyor; yâni halledilmesi gereken ulusal sorun (Almanya'nın yeniden kurulması gereken birliği) vurgulanıyor. Hatta dünya barış politikası bile, Almanya'nın (ya da Berlin'in) yeniden sağlanması gereken birliğine bağımlı kılınıyor. Sonunda, bugünkü görüş, Doğu'dan gelebilecek tehlikeye dayandırıldığı gibi, aynı zamanda, anti-komünist dünyanın rekabet gücünün ifadesi oluyor. Şimdiki zaman atlanıp geçmişle gelecek arasında doğrudan bağlantı kurulunca, tarihle politika, coğrafya halinde stilize ediliyor. Propaganda amaçlı bu stilizasyon nedeniyle, Berlin kutlamalarının, körükörüne bir güvene ve resmi ideolojiyle özdeşleşmeye yol açması muhtemel.

Resmî tarihle uzlaşmayan alternatif akımların tezlerine göre, Batı Berlin ve F. Almanya, soğuk savaş politikasının bir ürünü olduğu gibi, aynı zamanda Demokratik Almanya'yı yutmayı amaçlayan Batı dünyasının niyetlerini belgeliyor. Bu tezlerde ön plana getirilen konu, gerek F. Almanya'nın gerekse de Batı Berlin'in kendilerine özgü birer kimliğe kavuşmaları gerektiğidir. Yâni, kimlik sorunu, burada gelecekle ilgili bir kaygı olarak beliriyor. Söz konusu görüşlerin elinde politik iktidar olmadığı için, geleceğe yönelik bilinç oluşturan dille oynamak on-

lar için başlı başına bir riziko değil. Politik iktidarda bulunduğu zaman, dilin daha ikna edici olması şart. Demokratik Almanya'nın Berlin'le ilgili resmi tezleri, bu bakımdan ilginç. Tezlerde, bugünkü kutlamanın tarihi nedeni açıklıkla ortaya konmuş; tarih anlayışında açık bir nokta bırakılmadığı gibi, geleceğe yönelik tasavvurlar da, ait olduğu ideolojinin ışığında pürüzsüz görünüyor.

Dünya, 1945'den bu yana Batı ile Doğu arasındaki ilişkilerin çeşitli fazlarını yaşadı; ve bütün bu dönemlerin kendine özgü birer barış politikası var. Yetmişli yıllarda artan ekonomik ilişkiler çerçevesinde Batı, daha çok Varşova Antlaşması devletlerinde yaptığı yatırımlarla ilgileniyordu. Ancak, o zamanlar da, Sovyetler Birliği, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerine devrim ihraç eden bir dert olarak değerlendirilmişti. Bugün, durum değişmiş, işler tersine dönmüştür. Batı, "Demir Perde"nin arkasındaki gayri memnun insanlarla özellikle ilgileniyor ve buna artık öyle gizli yollardan değil, tersine, sorunları açıkça toplantı masalarına getirerek yapıyor. Belli ki, ticaret ve ekonomi, bu iki sosyal sistemi birbirine -eskiye göre- daha yakınlaştırmıştır. Kapitalizm artık, bir takım pazar imkanlarının da ötesinde, Doğu'da, sistemin açılmasına yönelik imkânlar elde etmek istiyor. F. Almanya Cumhurbaşkanı, sınırlarla ilgili yeni kavgaların peşinde olmadıklarını, bunun neye malolduğunu tarihten öğrendiklerini tekrarladı. Ancak, hemen arkasından, sınırların, insanları birbirinden ayıran karakterinin artık kaybolmasını dileyerek, insan hakları ve insan onuru gibi konuların altını çizdi. Cumhurbaşkanına göre, bunlar, yalnız Batı ya da yalnız Alman halkı için değil, bütün insanlar için geçerlidir. Bu sözler,

Depolitizasyon politikası için kültür, zengin bir potansiyel oluşturur. Gerçeklik başaşağı çevrilecekse, hayat bir sanat eseri halinde stilize edilmek isteniyorsa, ya da tarih, transformasyon yoluyla bilinmeyen bir geleceğe gönderilecekse, kültüre başvurulur. Kültürel çalışma aracılığıyla, çoğulcu ve demokratik bir etki yapılabilir, muhalif çevreleri de kapsayan bir yelpaze açılır ve isyankâr bile olunur.

Habermas'ın, burjuva ulusal bilincinin gelişmesiyle ilgili olarak işaret ettiği bir çelişkiyi hatırlatıyor. Ulusal bilinç, bir yanda hukuk devleti ve demokrasinin evrensel değer yargılarını taşıırken, öte yanda milliyetçilikle yüküldür. F. Almanya'daki uygulamalar gösteriyor ki, demokrasinin evrensel değer yargıları, daha çok Doğu'dan kopup gelenler için işletilirken, Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve politik kaçakları, burada kalın bir milliyetçilik duvarına çarpıyorlar. Bu bağlamda, Türklerin durumu daha da trajik. Türkiye, dokuz yıl içinde yaptığı iki askeri müdahaleyle NATO'ya olan bağlılığını fazlasıyla kanıtlamışken, bu ülkeden gelen insanlar, F. Almanya'nın gözünde "reddedilen yabancı" kategorisinden kurtulamadı. Bu çifte ahlakı, barış politikasında ve "Avrupa'nın kültür başkenti Berlin" programında izlemek mümkün.

Kapitalizm açısından "barış içinde birarada yaşama", bugün artık eskidiği için, Batı, "sistemleri birbirine açan işbirliği"nden yanadır. Ve ekonomik-teknolojik üstünlüğün sağladığı avantaj nedeniyle, böyle bir çağrı, hızlandırılmış politik mücadele anlamına gelmektedir. Buna karşılık, Doğu'nun ideolojik sınıf mücadelesini tercih ettiğini görüyoruz; çünkü bu çatışma alanı, marksizmin en güçlü olduğu alan. Marksizm, politik çatışma yerine, "barış içinde birarada yaşamak"tan yana. Ama bu, Batı için, sınırların ayırıcı özelliğini kaybetmemesi anlamına geliyor, Almanya ve Berlin'deki ayrılığın sürmesi demek oluyor; dolayısıyla da, böyle bir çerçeve içinde, kapitalizm, sosyalizmin önerdiği barış politikasına baştan "hayır" diyor. Önümüzdeki dönemde, dünyayı sarsacak olaylar çıkmadığı takdirde, bu anlaşmazlık sürecektir; bununla birlikte, her iki dünya sistemi, silahsızlanma konusunda zaman zaman sözleşmeler imzalayacak ve temel pozisyonları çerçevesinde, karşılıklı çıkarlara uygun biçimde ekonomik ilişkilerini geliştireceklerdir.

Dünya barış politikası yarışında, Doğu'nun şimdiye kadar bir hayli puan topladığını görmezlikten gelemez. Önyargıları yıkmak ve bir barış bilinci oluşturmak konusunda, yıllardır verilen mücadelenin önemli başarıları kazandığına şahit oluyoruz. Batı'da farklı politik düşüncelerden ve dini çevrelerden insanlar, hem nice-lik hem de nitelik olarak artan bir bi-

çimde, her iki dünya sistemi arasındaki barış görüşmelerini izliyor. Tutucu politikacıların tereddütlerinin de yardımıyla, örneğin, F. Almanya'daki barış hareketi kısa zamanda büyük bir önem kazandı. Sosyalist dünyanın barış politikasının ittifaklarından yana esnekliği, refaha ve tüketim alışkın insanları etkileyebiliyor. Doğu'dan gelen ve cesaret dozu giderek yükselen barış önerileri karşısında, Batı'nın prestij kaybı anlaşılır bir kaygı. Anlaşılan bir nokta daha var: Batı'nın iç ve dış baskıları hafifletebilmek için, "sistemleri birbirine açan işbirliği" ve "halledilmeyi bekleyen, yeniden birleşmiş bir Avrupa ve Almanya sorunu" politikalarında son derece ısrarlı oluşu gözden kaçmıyor. Ne var ki, çoğulcu denilen bir toplum olan F. Almanya'da iktidar, demokrasinin evrensel değerlerini zedeledikten, sürekli hücum dayalı politikasını ka-

açılır ve isyankâr bile olunur. F. Almanya'nın kültür potansiyeli, bir müddettir Batı Berlin'de zirveye ulaştı. Hem doğum yılını kutlayan bir kent, hem de 1988'de Avrupa'nın kültür başkenti olarak F. Almanya'nın Berlin'i, Demokratik Almanya'nın Berlin'i karşısında kendisini göstermek zorundadır. Elbette, yalnız bir batı kenti olarak değil, aynı zamanda (ve daha çok) bir "dünya kenti" olarak da. İşte Batı Berlin, Batı'nın cephesi ya da vitrini olarak işlevini yerine getirirken, Avrupa'nın kültür başkenti kimliğiyle de, demokratik değer yargılarını aydınlatan ve böylece, kendi politik misyonunu mitosa dönüştüren bir yola girmeye çalışmaktadır. Enternasyonellik olmadan dünya kenti olunmaz; nitekim, kutlama yılının en önemli misafiri Reagan, duvarın kıyısında konuşurken, Batı Berlin'e bütün insanlığın özgürlüğü adına sahip çıkmıştır.

Alman halkı, 19. yüzyılın sonunda yukardan aldığı bir emirle bir ulus olmaya yönelmiş; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da, dışardan aldığı bir emirle demokrasi içinde yaşamaya kalkmıştır. Bu gariplik, bugün kültür cihazının, bir dünya kenti sahneleme çabası içinde kendini gösteriyor. "Altın değerindeki 20'li yıllar" unutturulmuyor, Batı Berlin, dünyanın dört bir yanından gelen sanatçılar için bir özgürlük adası ilan ediliyor. Ama bütün bunlar olurken, çok önemli bir sorunun cevabı aranmıyor -ya da aranmaması için, estetik adına estetizm yapılıyor. Soru şu: 20'li yıllarda, Avrupa'nın kültür merkezi ve Weimar Cumhuriyeti'nin Başkenti Berlin, ilerici düşünce hayatına ve güçlü bir işçi hareketine rağmen, nasıl oldu da faşistleştirme sürecine karşı gelemedi?

muoyuna benimsetebilmekte zorluk çekmektedir.

Deneyimler şunu gösteriyor: Politik iktidar, kamuoyunu ikna etmek isterken kültür cihazını kullanmaktadır. Sonuçta varılmak istenen hedef, çok sesli bir depolitizasyon olduğundan; depolitizasyon politikası için kültür, zengin bir potansiyel oluşturur. Gerçeklik başaşağı çevrilecekse, hayat bir sanat eseri halinde stilize edilmek isteniyorsa, ya da tarih, transformasyon yoluyla bilinmeyen bir geleceğe gönderilecekse, kültüre başvurulur. Kültürel çalışma aracılığıyla, çoğulcu ve demokratik bir etki yapılabilir, muhalif çevreleri de kapsayan bir yelpaze

Alman halkı, 19. yüzyılın sonunda yukardan aldığı bir emirle bir ulus olmaya yönelmiş; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da, dışardan aldığı bir emirle demokrasi içinde yaşamaya kalkmıştır. Bu gariplik, bugün kültür cihazının, bir dünya kenti sahneleme çabası içinde kendini gösteriyor. "Altın değerindeki 20'li yıllar" unutturulmuyor, Batı Berlin, dünyanın dört bir yanından gelen sanatçılar için bir özgürlük adası ilan ediliyor. Ama bütün bunlar olurken, çok önemli bir sorunun cevabı aranmıyor -ya da aranmaması için, estetik adına estetizm yapılıyor. Soru şu: 20'li yıllarda, Avrupa'nın kültür merkezi ve Weimar Cumhuriyeti'nin Başkenti Berlin, ilerici

düşünce hayatına ve güçlü bir işçi hareketine rağmen, nasıl oldu da faşistleştirme sürecine karşı gelemedi? Bu sorunun cevabı hakkında verilmeyen yapılan kültür çalışması, Bonn, Hükümeti'nin politikasına destek olmaktan ileri gidemez. Oysa, kültür çalışmasının başarısı ortadadır. Politik ve moral duyarsızlık o kadar ileridir ki, Neo-Naziler kentte rahatlıkla gösteri yapabilmekte ve hatırı sayılır bir tepkiyle de karşılaşmamaktadırlar. Barış ve özgürlük konularında gizli olan çifte ahlak, bir "sorun" haline getirilmiş yabancıların hayatı bağlamında son derece belirgin oluyor. "Yabancılar sorunu", F. Almanya'nın "açık" bulunan diğer iki sorunuyla birlikte (yani, Nazi geçmişi ve Almanya'nın birleştirilmesi sorunlarıyla birlikte) ele alınmak durumundadır. Yabancı düşmanlığı denilen hastalık, yalnız Neo-

Naziler arasında değil, tanınmış politikacılar arasında da yaygın. Öte yandan, F. Alman aydınlarının önemli bir bölümü, (yabancılara "düşman" değildir, ancak,) onları "ekzotik varlıklar" olarak görmekten vazgeçemez. F. Almanya'da ulusal bilinç, Nazi geçmişinin ideolojisiyle gölgeli olduğu için, dış dünyadan gelen bir "tehdit" karşısında, ya liberal anayasaya sığınılır, ya da "Biz Avrupalılar" bilincine... Bu şizofreni, Üçüncü Dünya'dan, gelmiş sanatçılara kültürel şartları dikte ettirmektedir; sanatçılar da, (başörtülü ya da başörtüsüz!) ne kadar yabancı unsur varsa, onların Batı Berlin'deki varlığını meşrulaştırmak gibi bir görevle karşı karşıyadırlar.

Batı ve Doğu dünyasının "Berlin"i merkez alarak dilde yarattığı ideolojik

Mehmet Aksoy, "İnsan ve Kent", 1987, Mermer Düzenleme, 235 x 200 x 170

anlaşmazlıklar (örneğin "utanç duvarı" - "anti-emperyalist koruma duvarı" gibi), antifaşist direniş bağlamında da ortadan kalkmıyor. Berlin'in tarihini yazan bir batılının, Nazi Almanya'sında işçi sınıfının direnmediğini kanıtlamak için, Goebbels'in hatıra defterine başvurması, insanın aklına bazı sorular getiriyor: Yakın geçmiş, faşizmin pisliğiyle mi yüküldür yalnızca? Antifaşist direnişte bile bulunamayan işçi sınıfı, iktidara nasıl aday olur, böyle mi denmek isteniyor? Peter Weiss'in "Direnişin Estetiği" (Die Aesthetik des Widerstands) başlıklı romanının ana konusu, faşizmin canılığı değil, buna karşı gösterilen direniştir. Bugün, yıllarca Hitler ordusunun hizmet etmiş bir avuç subayın 20 Temmuz 1944'deki suikast girişimine, ya da Goebbels'in hatıra defterine kadar düşürülen antifaşist direniş, adı geçen romanda, **adlar sayılarak** anlatılmaktadır. Bu roman, edebiyatın yabancılaştırmaya karşı verdiği direnişin bir ifadesi olmuştur; resmi açıklamaların ya da sistemle sarmaş dolaş olmuş tarihçinin sunduğundan başka bir geleceği hatırlatmaktadır okura. Edebiyat bilimi, kurumuş hayat alanlarının bilimsel araştırmalarda genellikle tercih edildiğini, ama genel-insani olanın, öznel olanın ihmal edildiğini ileri sürüyor. Edebiyat, bunları içerdikleri için, hayata eleştiriyi bakabiliyor, ütopyik bir karakter kazanıyor. Yine edebiyat, bir başka tarih gözlemi sunuyor ve okurun, tarihçinin kesinlikle objektif bir geçmiş çizdiği illüzyonuna kapılmasını engelliyor. Okura, kendi öznelliğini geliştirebileceği bir hareket alanı sağladığı için, ona, yabancılaşmışlığını yabancılaştıran etkide bulunuyor. Yarattığı olay ve figürlerle okur arasında **duygusal** bağlar kuruyor ve ona, tarihin öznesinin bizzat insan olduğu bilincini aşıyor. Detaylara özel bir önem veriyor, ütopyeler üretebiliyor; henüz gerçek olmayan (yani dil), okurun bilincinden, onu eyleme yönelten kendibilinç olan tarih bilincine dönüşüyor. Yeniden "Berlin"e dönelim: Somut bir durumda, çatışmanın kutupları daha da berraklaşmıştır. Bir yanda (Benjamin'in deyişiyle), "politikanın estetikleştirilmesi" ne şahit oluyoruz ki bunu görmek için, Batı Berlin Senatosu'nun çıkardığı kitabın bazı bölümleri üzerinde düşünmek yeter; öte yandan, Berlin'deki direniş anlatan Peter Weiss'in romanında "estetikğin politikleştirilmesi" var. □

Basın, Televizyon ve Bilgisayar

Semih Bilgen (**)

29 Kasım 1987 seçimleri ANAP'a bir dönem daha iktidar kapısını açarken kâğıt zammıyla birlikte basın gerekliliği tartışmaları yine gündeme geldi. Televizyon varken gazeteye ne gerek var? Kâğıt Mısırlılardan bu yana kullanılagelmiş bir iletişim ortamı. İlerleyen teknoloji, bilgisayar çağında kâğıda "alternatif" oluşturamıyor mu?

Değerli yazar Burhan Arpad, iki yıl önce yayınlanmış bir yazısını ("Kültür Üzerine", Cumhuriyet, 10 Aralık 1985)... "Yirminci yüzyıl ikinci yarısının kapitalist sömürsü tankları ve uçakları yanısıra, yıkanmış kafaları da kullanıyor. Bölüp parçalayarak; düşünmeyip baktırarak; tartışan değil, bilgisayarlı kafalar!" diye bağlamış. "İleri teknoloji", "çağdaş bilim" değil midir bilgisayarın alışılmalı çağırışı? Sayın Arpad'ın kaleminde nasıl oluyor da tartışmayan kafaları simgeliyor?

Yazar, aynı yazısında günümüz Türkiye'sindeki yüksek öğretimden söz ediyor. Gerçek üniversitenin araştırma ve bilim üretme işleviyle YÖK üniversitesinin hap yutturan niteliğini karşılaştırıyor; "günümüzde düşünme değil bilgisayar geçerli sayılmaktadır" diyor. 16. yüzyılın ticarete ve 19. yüzyılın endüstride tanık olduğu devrimlere eş düzeydeki bilgisayar devrimi düşünen kafaları dışladı mı?

BİLGİSAYARDAN ÖNCEKİ HARİKA ÇOCUK: TELEVİZYON

20. yüzyılın, bilgisayardan önceki harika çocuğu televizyondur. Radyo teknolojisinin görüntüye de uygulanması, görülmemiş ölçüde geniş bir iletişim kapasitesini bir anda insanların kullanımına sundu. Bilgi aktarımının en önemli üç yolundan ikisi, gözleme ve dinleme, televizyon aracılığıyla kit-

lesel boyuta erişiyordu. Bu yeni gelişme, kitle iletişimlerinin 15. yüzyıldan bu yana tek yolu olan yazma-okuma sürecine önemli bir alternatif getirmiştir. Öyle bir alternatif ki, okur yazar olmayı bile gerektirmeden, yüzlerce sözcüğün anlatabileceklerini bir görüntü ve bir cümleyle kitlelerin beynine kazıyabilmektedir. Artık "anlamak" için "okumak" şart değildir. En önemlisi, düşünmeden okunamaz ama düşünmeden TV izlenebilir. Okuduğumu anlamak için kafa yormam gerekir; oysa ki TV'de izlediğim "anlamak" için pek te uğraşmam gerekmez! Zaten TV çağında "anlamak", bir düşünce eylemi olmaktan sıyrılmış, izlemekle eş anlamlı hale gelmiştir. Seyirciyi yormayacaksınız; anlam apaçık belirmeli, herkes kavramalı.

15. yüzyılın ticaret gemileri insan ayağını gereksiz kılmamış, onu yepyeni ufuklara taşımıştır. 19. yüzyılın buhar makinası, insanı işinden etmemiş, beygir gücüne olan gereksinimi ortadan kaldırmıştır. 20. yüzyılın teknolojisinin de düşünen insanı tehdit edecek hiç bir yanı yoktur. Yeter ki insan, düşünme yeteneğinden, yetki ve sorumluluğundan vaz geçmesin; düşünmeyi, sorgulamayı, tartışmayı kendisine yük saymasın; bakmayı okumaya, düşünmeye yeğler olmasın. Yeter ki insan, düşünen insandan korkmasın.

Bugün televizyon yalnız sinemaya değil, gazeteye, kitaba, tiyatroya, giderek edebiyata, tümüyle okumaya alternatif oluşturmuştur. Birakin akşam yorgun argın eve gelmiş kimsenin televizyon karşısında kafasını dinlendirmesini, bütün tatil gününü bile TV izleyerek geçirebilmektedir insanlar. O çok fazla düşünerek, her sorunu inceden inceye çözümlenip ayrıştıran, olayları bütünün içindeki yerlerine oturtan, düşünme eylemini, en etkin biçimde uygulamaktan yorgun düşen kafacıklarımız biraz da dinlenmesin

mi? (!) Kitle iletişim araçlarının bize sunduğu "sahibinin sesi" bilgi ve resimlerin ardını öyle derinlemesine inceliyoruz ki, yorgunluğumuzu ara sıra TV karşısında düşünmeyip bakarak gidermeye hak kazanıyoruz doğrusu...

OKUMAK...

Okunan, yinelenebilir. Yazılı metin yitip gitmez. Kişi üst üste, ya da çeşitli zamanlarda eğilebilir bir tümce-nin, bir paragrafın üstüne. Düşünebilir; düşündükçe anlar; anladıkça yeniden okur. Aynı konuyla ilgili farklı görüşleri arar, bulur, okur. Kimine katılır, kimini eleştirir. Yazarın kişiliğini irdeler. Yazarın nitelikleriyle birlikte yazıyı yeniden değerlendirir...

lenen bu araç, Üniversitenin de yerine geçti! Ne gerek var gençleri evden çıkartmaya? Oturduğu yerde yüksek öğrenim yapıversin çocuklar... Gözünden, kulağından beynine giden yol bulunmuştur öğrencinin. Eline de bir ders kitabı verirsiniz, olur, biter... Araştırmaymış, karşılaştırmamış, incelememiş; boşverin! Bilim üretmek mi? Kimin haddi! Eloğlu üretip durmuş işte... Bizim hocalarımız buluşturmuş, yazmış ders kitabını. Öğrencilere de öğrenmek kalıyor. Açık Öğretim, sonra Haberler, sonra Reklamlar, sonra diziler... Daha iyisi can sağlığı! Her şey var doğrusu bizde de artık!

Çocuklarımızda en heyecanlı çocuk kitabının bile resimsiz sayfalarından usanır oldu. Çizgi roman olursa fena değil de görüntüleri kendi kafasında oluşturmak, düş gücünü kullanmak onlara da yorucu geliyor artık. Tabii şöyle sıkı bir çizgi film, en hızlı çizgi romana bile yeğlenir. Patirtisi hazır, hareket gözünün önünde; çıkacak sesleri, kahramanın duygularını, bir düşüşü, bir mutluluğu düşlemeye, kafanı yormaya gerek olmamalı. Var olan, ekranda gösterilendir. Ekran dışında hiç bir şey yoktur. Görülenin, duyulmanın dışı düşünülmez, düşünmeye değmez. İzlemek, düşünmenin yoksanmasıdır.

"BİLGİSAYAR" DEDİKLERİ

1940' lardaki bilgisayarlar, bugünkülerin ataları, odaları dolduruyordu. İnsanoğlunun yavaşlığına, hata eğilimine alternatif oluşturdular. Yüksek hacimli bilgiyi, milyonlarca sayıyı kısa zamanda, üstelik de hatasız işleme olanağını sundular. Giderek hızları katlandı, fiyatları azaldı, boyları küçüldü. Nitelikleri geliştikçe, yalnızca basit ve hacimli işleri hızlandırmakla kalmayıp, karar verme işinde de insanoğluna destek olmaya başladılar. Onceleri, geçmişe ilişkin bilginin değerlendirilmesi, özetlenmesi, karşılaştırılması için kullanıldılar. Karar vermeye bu yönde yardımcı oldular. Daha sonra da "şunu yapsam ne olur?" biçimindeki soruları yanıtlamakta, yani geleceğe yönelik karar desteğinde işe yaramaya başladılar. Örneğin milyonlarca lira borcu olan bir üretim kuruluşunun, geçmişindeki mali gelişmesi, üretim yapı ve işleyişi, pazar gelişmeleri bilgisayarda değerlendirildiğinde, oluşturulan bir model ışığında "üretim alanımı paza-

rin şu kesimine yöneltirsem borç durumum nasıl gelişir?", ya da "pazara yeni giren bir rakip şöyle bir politika izlerse benim satışlarım nasıl etkilenir?" gibisinden soruları bilgisayarın yanıtlaması söz konusu olabilmektedir.

Bugün ev bilgisayarları, koskoca bir evin tüm ışıklarının, kapı kilitlerinin, buzdolabı, çamaşır, bulaşık makinelerinin denetimi, telefona cevap verme, arayanları not etme gibi sorumlulukları yüklenmekte; çocukların hem oyuncuğu, hem öğretmeni, büyüklüklerine sekreteri, not defteri ve çeşitli kararlarında en güvenilir destekleri olabilmektedir.

Gelişen robot teknolojisi, üretim alanından işçinin "kapislerini", zayıflıklarını, yavaşlığını, hata yapma olasılığını yok etme yolundadır.

Görmeyen gözleri, duymayan kulaqları açmaktan, kıpırdamayan kol ve bacakları harekete geçirmeye dek birçok alanda bilgisayar teknolojisine dayalı gelişmeler, insanlığa yepyeni olanaklar sunmuştur.

Yaşamımızın her yönünde yalnız insana özgü sandığımız birçok yeteneğin, bilgisayarlarda çok daha yetkinleştirildiğini görüyoruz.

Bu gelişmeler insanın değerini azaltmakta mıdır? Artık muhasebeci yüzlerce sayının toplanmasıyla uğraşmayacak; sekreter kırk ayrı yere aynı mektubu defalarca yazmayacak, dosyalamayla uğraşmayacak; şirket yöneticisi kararlarının sonuçlarını kendi kafasına göre kestirmeye çabalamayacak; işçi, ustalığını, ürettiği otomobil kaportasıyla kanıtlamayacak... Öyleyse insanın yerine bilgisayar geçecek - insan giderek önemsizleşecek, bilgisayarın, makinanın basit bir uzantısı durumuna gelecek. Bu mudur teknolojinin getirdiği?

BİLGİSAYARIN EKSİĞİ...

İşte burada Arpad'ın "düşünen, tartışan kafalar değil, bilgisayarlar" deyişine geliyoruz. Yukarıda değindiğimiz örneklerin ortak noktası, bilgisayarın insan yeteneklerinin neredeyse tümüne sahip olduğudur. Ancak bir tek şey eksiktir: DÜŞÜNME. Arpad'ın söylediği de budur. Zihin yeteneklerimizin neredeyse tümü, bilgisayarda daha da yetkinleşmiştir: bellek - milyonlarca harf ve sayıyı ezberleyebilir; hesap - binlerce çarpma, bölme, logaritmayı bir saniyede ve hatasız he-

saplar: sınıflandırma/karşılaştırma - yüzlerce kaydı birkaç saniyede abcesel sıraya dizebilir; v.b... Ama bunların ne olduğunu, bu işlerin niye yapıldığını, bunca hesabın kime yarayacağını, yaptığı işin iyi mi kötü mü olduğunu asla düşünemez. Arar, ama araştıramaz; karşılaştırır, ama yargılamaz; rapor eder, ama eleştiremez; ezberler, ama anlayamaz.

Seçeneklerin sonuçlarını, kendisine verilmiş model doğrultusunda kestirip karara destek olan bilgisayardır, ama kararı veren, bunun sorumluluğunu yüklenen, insandır. Telefona cevap verip arayanları not eden bilgisayardır, ama konuşan, iletişim kuran, insandır. Vidaları sıkın robottur, ama üretimi tasarlayan, neyin nereye katılacağını kararlaştırıp robotu programlayan, insandır. Elde, kolda, gözde, kulakta sakatın dünyasını genişleten bilgisayardır, ama yaşayan, yine insandır.

Böyle olduğu ölçüde de bilgisayarın insanı yerine geçmekte olduğu doğru değildir. 15. yüzyılın ticaret gemileri insan ayağını gereksiz kılmamış, onu yepyeni ufuklara taşımıştır. 19. yüzyılın buhar makinası, insanı işinden etmemiş, beygir gücüne olan gereksinimi ortadan kaldırmıştır. 20. yüzyılın teknolojisinin de düşünen insanı tehdit edecek hiç bir yanı yoktur. Yeter ki insan, düşünme yeteneğinden, yetki ve sorumluluğundan vaz geçmesin; düşünmeyi, sorgulamayı, tartışmayı kendisine yük saymasın; bakmayı okumaya, düşünmeye yeğler olmasın. Yeter ki insan, düşünen insandan korkmasın. □

derginiz YENİ ŞİİR çıktı

Şiirlerinizi, şiir soruları ile ilgili yazılarınızı, eleştiri ve görüşlerinizi bekliyoruz.

Yazışma: P.K. 10 (06192) Kargıyaka Ankara
Abone koşulları: 6 aylık 2000 TL., yıllık 4000 TL., Yurtdışı 25 DM.
Posta çeki, Selahattin Akdağ, 286338.
Yönetim yeri: Sumer Sk., 26/12. Demirtape-Ankara

(*) Doç. Dr. Semih Bilgen ODTÜ Öğretim Üyesi

HE-MAN'ın Gerçek Gücü Kimin?

Ali Kaş^(*)

"İşte kâinatın hakimleri:

— Ben Adam: Sonsuzluk ülkesinin prensi ve gölgeler şatosu sırlarının koruyucusu.

— Bu gördüğünüz de Titrek: Korkusuz dostum.

— Bana gizli güçler verildiği gün, sihirli kılıcımı gökyüzüne kaldırıp şu sözleri söyledim: "Gölgelerin gücü adına, GÜÇ BENDE ARTIK".

— Titrek müthiş bir kediye, bense HE-MAN'e dönüştüm ve kâinatın en güçlü adamı oldum.

— Sadece üç kişi bu sırrı biliyor: Dostlarım olan Büyücü, General, Orko.

— Birlikte gölgeler şatosunun sırlarını İskeletor'un kötülük dolu güçlerinden koruyoruz"

Amerika Birleşik Devletleri dahil dünyanın çeşitli ülkelerinde olduğu gibi bizde de gösterilmekte olan He-Man adlı çizgi filmi, oyuncaklarını, çıkartma resimlerini bilmeyen çocuğumuz, gencimiz yok gibidir. Özellikle 4-12 yaş öbeğindeki çocukların hemen hemen tümünü etkileyen bu çizgi filmin bir çözümlemesini yapmak istiyoruz.

İZLEDİĞİMİZ YÖNTEM ÜZERİNE

Önce çözümlemeye izlediğimiz yolu belirtelim: Yapımcısı Hall Sutherland, yönetmeni Lou Kachivas olan HE-MAN, renkli bir çizgi film. Özgün adı şu: HE-MAN and the MASTERS of the univers. Her bölümü tüm dizi filmin birer kesiti olarak değerlendirerek, "kapalı bir söylem"⁽¹⁾ oluşturmak amacıyla 2, 9, 16, 23, 30 Mart 1987 tarihlerinde yayımlanan bölümleri banda kaydettik. Çözümlememizin bütüncüsü bu beş bölümden oluşmuştur. Bütüncüyü oluşturduktan sonra, çözümlemek istediğimiz söylemdeki değişmeyenleri⁽²⁾ saptadık. Bu değişmeyenleri dilsel ve dil dışı olarak iki ayrı öbekte topladık. Önce her öbekteki değişmeyenlerin işlevlerini, daha sonra da diğer öbektekiyle olan bağıntılarını irdelemeye çalıştık.

Bu çizgi filmin izlenmesini R. Jakobson'un⁽³⁾ belirlediği gibi bir bildirişim sü-

ci olarak aldık ve çözümlememizde gönderen'in söylemindeki dilsel öğelere daha çok ağırlık verdik. Ancak burada belirlenmesi gereken bir sorun daha var: Çizgi filmin özgün metniyle yayımlanan Türkçesi arasındaki ilişki. Film ülkemizde yayımlandığı için yalnızca elimizdeki Türkçe metin üzerinde çalıştık.

Sözcelem kuramına dayalı söylem çözümlemesinin verilerinden çıkararak, bir çizgi filmin çözümlemesini yapmanın sayısız güçlüklerini belirtmek bile fazla. Ancak, böyle bir çözümlemenin, hiç değilse, ele aldığımız çizgi film hakkında genel bir değerlendirme yapılabilmesine, kimi iletilerin daha da berraklaşmasına yardımcı olabileceğini düşünmekteyiz. Bu belirlemelerden sonra çözümlemeye geçebiliriz artık.

GELELİM ÇÖZÜMLEMEMİZE...

Haftada bir kez yayımlanan her bölümde en önemli değişmeyen, çizgi filmin kurgusudur. Her bölüm, giriş-gelişme-sonuç diye adlandırılan geleneksel üç öğeli bir bütünden oluşur. Her bölümü oluşturan öğeleri bölümün birer kesiti olarak alırsak, birinci kesit, yani giriş, aylardır yayımlanan çizgi filmin tüm bölümlerinde sözcüğü sözcüğüne yinelenen kesittir. Çözümlemeye de görüleceği gibi, dizi filmdeki her bölümün ikinci kesiti, birinci kesitteki varsayımı tanıtlamayı amaçladığından, çözümlememizin ağırlık noktasını birinci

kesit oluşturacak. Sürekli aynı sözcüklerle ve de aynı kişi tarafından aynı müzik eşliğinde, çeşitli "gürültü" ve lazer ışınları yardımıyla ilginç bir biçimde sunulduğundan izleyiciler, yani çocuklar, birinci kesiti ezberleyip belleklerine kazımışlardır. Birinci kesitte yinelenen metin şu:

"İşte kâinatın hakimleri:

— Ben Adam: Sonsuzluk ülkesinin prensi ve gölgeler şatosu sırlarının koruyucusu.

— Bu gördüğünüz de Titrek: Korkusuz dostum.

— Bana gizli güçler verildiği gün, sihirli kılıcımı gökyüzüne kaldırıp şu sözleri söyledim: "Gölgelerin gücü adına, GÜÇ BENDE ARTIK".

— Titrek müthiş bir kediye, bense HE-MAN'e dönüştüm ve kâinatın en güçlü adamı oldum.

— Sadece üç kişi bu sırrı biliyor: Dostlarım olan Büyücü, General, Orko.

— Birlikte gölgeler şatosunun sırlarını İskeletor'un kötülük dolu güçlerinden koruyoruz"

Daha birinci tümcede, "kahramanları"nın erkleri ve etkinlik alanları, yani uzam belirlenmiştir: "İşte kâinatın hakimleri!" Bu tümcede saklı en önemli varsayımlar "kâinat" ve "hakim" sözcüklerindeki anlambilimsel demetlerinde görülmektedir. Bir kez, söz konusu olan uzam dünya değil evrendir. Dünyamız evrenin küçücük bir parçası olduğundan, kesitin ilk tümcesiyile yapılan kesintime çok önemli: İzleyiciye sunulan kişiler evrenin hakimleri'dir. Bir yere, bir bölgeye, bir ülkeye bile egemen olmak, orayı denetimi altına almak, oradaki insanların yönetimini çeşitli biçimlerde elinde tutmak demek değil midir? Başka bir deyişle, daha ilk tümcede, değil dünyayı evreni bile yönetmede kesin başarı sağlamış ve de evreni denetimi altında tutan "insan"lardan söz edileceği bildirilmektedir.

Bu ilk tümceden sonra, sözü çizgi filmin kahramanı He-Man alır. Birinci kesitin sonuna kadar, kendisini ve arkadaşlarını tanıtır:

— "Ben Adam: Sonsuzluk ülkesinin prensi ve gölgeler şatosunun sırlarının koruyucusu". Çizgi filmin kahramanı her şeyden önce bir prensdir; yönettiği ülke de

"sonsuzluk ülkesi". Prens olup da yönetici olmaması, ilk tümcedeki belirleme nedeniyle düşünülemez. Burada belirtilmesi gereken ilk nokta şu: Çizgi filmin kahramanı, öğretmen, balıkçı, avukat, çiftçi, mühendis, berber... değil de bir prensdir. Bir ülkeyi yöneten kişidir. Bu prensin belirtilen görevi de "gölgeler şatosu sırlarını korumaktır".

Önemli gördüğümüz ikinci nokta da söz konusu olan bu "gölgeler şatosu"dur. Önde iri dört dişi sırttan, garip bir hayvanın açık ağızlı başı önünde söylenen bu sözlerden, ve daha sonraki gelişmelerden çıkan sonuç, şatonun gölgelere ait olduğudur. İlk tümcedeki kesinlemeye karşın, "sonsuzluk ülkesi" ve "gölgeler şatosu" tamlamalarıyla, anlatıya başarılı bir biçimde masalmsi hava verilmiştir. Ancak, bu "gölgeler şatosu"na biraz daha yakından bakarak durumu aydınlatmada büyük yarar var.

"Gölge" her şeyden önce, yakın çevresine göre aydınlık bir uzam değildir. Çevredeki aydınlığı sağlayan ışık kaynağıyla arasında bir şey vardır. Yani gölge aydınlık bir uzam değildir. "Gölge" uzamının aydınlanmasını önleyen doğal ya da yapay bir engel vardır. Engel ister doğal ister yapay olsun aydınlık uzam yerine karanlık uzamda olmak belirli bir seçimi önvarsayar.

"Gölgeler şatosu" tamlamasında şatonun gölgelere ait olduğu açıktır. Bir şatoya sahip olduklarına göre, bu "gölgeler" birer insandır. Çünkü bugünkü bilgilerimize göre, diğer canlıların bir şato yaptırarak ya da satın alarak yaşamaya çalışmaları, ne duyulmuş ne de görülmüştür. En azından, benzer bir gereksinimi yaratacak düşünme yeleneğinden yoksundurlar. Bu nedenle, şatonun sahipleri birer "gölge insandır" diyebiliriz. Daha doğrusu, kimlikleri, amaçları açık seçik belirli olmayan insanlardır. Tanınmalarını sağlamak için de aydınlık uzamda değillerdir. Zaten bu insanların saklanması, kendilerini koruma gereksinimi içinde olmaları, bir şatoda yaşamalarından da bellidir. Bir şatoda yaşamak, en azından, varlıklarını korumayı, kolay ve emin bir biçimde korunmayı gerektirir.

Dahası, bu "gölgeler şatosu"nun korunması gerekli sırları da vardır. Eğer bir

şatoda kimliği bilinmeyen insanlar yaşıyorsa, ve de bu şatoda açıklanması, bilinmesi istenilmeyen, korunması gerekli sırlar varsa, bu şatodaki insanların karanlık işler çevirdiğini kesinliylebiliriz.

İşte çizgi filmin kahramanı Prens Adam, kendisini bu şatonun koruyucusu olarak tanıtır. Daha işin başında durum böyle olunca, varın siz düşünün gerisini.

Prens Adam, arkadaşlarını ve kendisini tanıtmaya görevini sürdürür:

— "Bu gördüğünüz de Titrek: Korkusuz dostum"

Tanıtilen hayvan, azman bir kediye, pantere, arslana benzeyen bir yaratık. Üstelik korkusuz. (Zaten çizgi filmde herkes korkusuz). Çizgi filmde çok büyük işlevi olan bir canlı değil. Aşağıda açıklanacak olan gelişmelerden sonra, kolaylıkla ve hızla yer değiştirebilecek bir hayvana dönüşür. Çizgi filmde, Red Kit'in düldül'ü gibi kimi komiklikler yapacaktır. (Düldülün yorumları daha kişilikli ve anlamlıdır.)

Önemli olan, bundan sonraki iki tümcedir:

— "Bana gizli güçler verildiği gün, sihirli kılıcımı gökyüzüne kaldırıp şu sözleri söyledim: Gölgelerin gücü adına, GÜÇ BENDE ARTIK"

Yukarıda sahiplerini belirlemeye çalıştığımız "gölgeler şatosu"nun sırlarını korumakla görevli Prens Adam'a, birgün, sırları kuşkusuz daha iyi koruyabilmesi için, gizli bir güç verilmiştir. Bu gizli güç, sırtındaki kılıfında taşıdığı "sihirli" bir kılıçtır. Ne de olsa Prenstir Adam. Gücünü kanıtlamaya en uygun aygıt da kılıçtır. Şatonun ürütücü bir hayvan ağzına benzeyen kapısı önünde, Prens sihirli kılıcını gökyüzüne kaldırır ve çizgi filmin sloganı olan sözleri haykırır. Buraya dek söylediklerimizi kanıtlayan bu tümcede, Prens yapacağı işlerde bir vekil ya da aracı olduğunu kesinler. Çünkü, gizli gücü hangi amaçlarda kullanacağını birinci kesitin son tümcesiyle yeniden belirleyecektir. Bunu belirlememiş olsa bile, slogan tümcedeki veriler amacını gizlemeye yetmez.

Altı sözcükten oluşan tümce (belki çevirisi de çok iyi yapılmış), dengeli ve iletişi çok yoğun olan tam bir slogan tümcedir. Tümcenin yinelenmesinde de bu özelliği

çok iyi kullanılmıştır. İlk üç sözcük alçak bir ses tonuyla söylendikten sonra, kısa bir sessizlik oluşturulup, son üç sözcük çeşitli ışık oyunları, müzik ve lazer ışınları yollararak, sözcükleri söyleyen her kişinin çıkarabileceği en güçlü ses tonuyla haykırılmakta.

Kanımızca, ilk üç sözcük özellikle alçak sesle söylenmektedir. Çünkü bu üç sözcükle belirlenen bir yetki devridir. "Gölgelerin gücü adına..." derken, şatonun sahipleri olan gölgelerin güçlü oldukları, bu güçlerinden birazını birilerine vererek şatolarının korunmasını sağlamak istedikleri ortaya çıkıyor. Çünkü, sözcelem kuramına göre, bu tümcedeki öznenin edimleri başkaları içindir. Zaten bu durum tümcenin ikinci yarısında kesinlenmektedir: "... güç bende artık". "Güç" öznenin kendi gücü değildir, ona sonradan verilmiştir. "Artık" belirteci, düşüncüsel açıdan tümcede çok önemli bir işlev üstlenir. Özne, verilen gücü bundan sonra gölgeler adına kullanacaktır. Ancak, sonsuza dek değil. Yeni gücü, gücü verenin dilediği sürede kullanabilecektir. Eğer slogan tümce yalnızca "güç bende artık" biçiminde olsaydı, öznenin gücü kesinlikle ele geçirdiği anlamı çıkardı. Oysa bu üç sözcüğün anlamını sınırlandıran daha önceki üç sözcük var: "Gölgelerin gücü adına..." Başka bir deyişle, gücü veren, kendi adına kullanılabilecek bir yetki devretmiştir. Verdiği gücün kullanma yerini, zamanını, biçimini denetleme ve de gerekirse gücü geri alma yetkisini saklı tutmuştur. Özneye verilen söz konusu güç belki de daha önceleri başkasındaydı.

Prens Adam, aldığı gizli güçle kılıcını havaya kaldırarak var gücüyle bağırdıktan sonraki gelişmeleri şöyle sunar:

— "Titrek müthiş ve atılgan bir kediye, bense He-Man'e dönüştüm ve kâinatın en güçlü adamı oldum". Sadece üç kişi bu sırrı biliyor. Dostlarım olan Büyücü, General, Orko. Birlikte gölgeler şatosunun sırlarını İskeletor'un kötülük dolu güçlerinden koruyoruz"

Birinci kesitin bu son tümcesiyle her şey artık apaçık ortadadır. Verilen gizli güçle He-Man'e dönüşen acaba evrenin en güçlü adamı mıdır? Hiç sanmıyoruz. Bir kez güç başkasının gücü. Gerekirse geri alınabilir. He-Man, olsa olsa, kendisinden çok daha güçlü gölgelerin amaçları doğrultusunda kullandıkları bir araçtır.

İşin daha ilginç yanı, He-Man'ın bu sırrını dostları olan yalnızca üç kişi biliyor: Büyücü, General, Orko. He-Man bu üç arkadaşıyla birlikte "gölgeler şatosunun sırlarını" koruyorlar.

Yinelenmeye gerek yok. Gölgeler, yalnızca He-Man'e gizli güç vermişlerdir. He-Man de görevini yerine getirmek için, üç dostuyla işini yürütür. Büyücü ortalıkta hemen hemen hiç görünmez. General, mesleği ve varoluş nedeni olarak, sürekli öldürücü yeni silahlar yapmaya bulmaya çalışır. Orko ise, ayakları olmayan, pelerin

Makalede Geçen Terimler için Sözlük

Bütünce: (Alm.) Korpus, (Fr.) Corpus, (İng.) Corpus.

Bildirişim: (Alm.) Kommunikation, (Fr.) Communication, (İng.) Communication.

Düşüncüdü: (Fr.) Argumentation, (İng.) Argumentation.

Düşüncüdüsel: (Fr.) Argumentatif.

Gönderen: (Alm.) Adressant, (Fr.) Destinataire, (İng.) Adresser.

İleti: (Alm.) Nachricht, (Fr.) Message, (İng.) Message.

Söylem: (Alm.) Diskurs, (Fr.) Discours, (İng.) Discourse.

Söylen: (Fr.) Mythe, (İng.) Myth.

Sözcelem: (Alm.) Ausserung, (Fr.) Enonciation, (İng.) Enonciation.

Ayrıntılı bilgi için bak: Borhan YARDAR, N. GÜZ, E. ÖZTOKAT, M. RIFAT, O. SENEMOĞLU, E. SÖZER, Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980

(*) Doç. Dr. Ali Kaş, ODTÜ Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

biçimindeki garip giysisinin başlığı yüzünü kapattığından ancak iki gözü görülebilen, korkakca, yılışık, ama zaman ve uzam tanımayan hareketliliğiyle çok yararlı işler becerebilen, "garip bir insan bozmasıdır". He-Man'e yardımcı olan üç dostu hakkında söylenecek çok şey var. Ancak, şimdilik burada bu konuya değinmek istemiyoruz.

Birinci kesitin son tümcesinde, ilk kez, satonun sırlarının kimlere karşı korunacağı belirtilmiştir: "*İskeletor'un kötülük dolu güçleri*". Bu belirleme, çizgi filmdeki her bölümün ikinci kesitinde işlenecek olan iyilik-kötü karşıtlığının habercisidir. İki kesitin birbirine bağlanmasını sağlar.

Ancak, birinci kesitin son tümcesinde bir tarafı "kötü" göstererek He-Man'i "iyi" varsaymak yanıltıcı olmaktadır. **Gerçek kavga**, şatosunun sırlarını He-Man ve dostlarına korutturan gölgelerin gücüyle İskeletor'un kötülük dolu gücü arasında değil midir?

Bu saptama bizi ikinci kesitin (gelişme) çözümlemesine getirmiştir. Birinci kesitin özelliği, tüm bölümlerde hiç değişmediğiydi. İkinci kesitte işlenen olaylar her bölümde ayırdır. Bu yazının sınırları içinde, ikinci kesitin ayrıntılarına girmeyeceğiz. Üzerinde duracağımız ikinci kesitin yapısıdır. Bunu gerçekleştirmek için de önce kesitle değişmeyenleri saptamaya çalışacağız. Daha sonra, bu değişmeyenlerin önce kesit içindeki işlevlerini, sonra da birinci kesitle olan bağlarını irdelemeye çalışacağız.

Yineleme de yarar var. Birinci kesit, çizgi filmin tüm bölümlerinde, sözcüğü sözcüğüne hiç değişmeyen tek kesittir. Bu nedenle, yukarıda yaptığımız birinci kesitin çözümlemesi, bütüncemizi oluşturan bölümler için olduğu kadar, diğer tüm bölümler için de geçerlidir. Bu durum, her bölümün ikinci kesitiyle birinci kesiti arasındaki ilişkileri saptamamızı kolaylaştırır.

İkinci kesitte egemen olan veri, He-Man'ın "iyi", karşıtlarının ise "kötü" olduğu varsayımdır. Gelişen tüm olaylar bu varsayımın tanıtılmasını amaçlar. Gelişmelerin çeşitli aşamalarında birinci kesitteki slogan tümce sürekli yinelenmekte, başarıların inandırıcılığını artırmak amacıyla birinci kesite göndermeler yapılarak, "kâinatın hakimleri"nin gizemli gücü anıltılmaktadır. Bu durumda, "kötü kişi" He-Man'ın gücünü kanıtlamada kullanılan bir araçtan başka bir şey değildir.

He-Man'ın savaştığı "kötü"ler, bütüncemizi oluşturan kayıtlara dek hemen hemen sürekli iskeletler ve onların komutanı İskeletor'du. Birinci kesitin son tümcesinde "kötü"nü İskeletor olarak gösterilmesi bu yüzden. Bu da nedensiz değildir. Daha sonraki bölümlerin ikinci kesitinde iskeletler ve de İskeletor olmasa da, birinci kesitte değişmeyen "kötü" varsayımı nedeniyle, "kötüler" de iskelet ve İskeletor imgesi sürekli varlığını koruyacaktır.

Her bölümdeki ikinci kesitte sunulan "kötüler" in uzamları ve edimlerinde kullan-

dıkları araçlar ikiye ayrılır. Bir bölümde kötülerin uzamı çeşitli lazer ışınlarıyla yüklü, son derece gelişmiş, silahların, bilgisayarları andıran ekranlı aygıtların kullanıldığı uzamdır. Bir sonraki bölümün "kötüler" uzamı, son derece ilkel, geçmiş çağlarda bile yaşamamış başı arslan, kanatları yarsa, kuyruğu dinazorunkine benzeyen ve ağzından çıkarttığı alevlerle her yanı kasıp kavuran hayvanların, büyüdü önderlerin bulunduğu uzamdır.

Her bölümde dönüşümlü olarak sunulan bu "kötüler uzamı", gerilimi sağlayan önemli öğelerden biridir. Bu arada, izleyici, içinde bulunduğu zaman dışına çıkartılarak, **yaratılmak istenen söylenin** temelleri atılır. Gerilimi hızla yükselten önemli olgulardan biri de, "kötüler uzamı"na geçişin sağlanmasıdır. İkinci kesitin başında, Prens Adam ve dostları izleyiciler gibi "insan" dir. İzleyicinin kendi uzamından koparılışıyla He-Man ya da kurtarması gerektiği kişinin "kötüler uzamına" geçişi çakışır. Benzer biçimde olmasa da bu kopuş, her kesitte gerçekleşmiştir. Öldürücü çeşitli araçlarla, büyü, korkunç ve garip hayvanlarla dolu "kötüler uzamı"na geçiş, beklenmedik bir anda, derinliği bilinmeyen bir boşluğa **düşüşle** gerçekleşir. Bu kopuş, büyü bir gücün tehlikeye düşecek olan kişiyi bulunduğu yerden somurması ya da ışınlamasıyla, birden bir tuzağa düşürülmesiyle, ya da yapay bir uzamdaki tehlikeyi önlemeye çıkarak gidişle sağlanır. Bu kopuş hep izleyicinin içini hoplatır. Böylece izleyici, kendi uzamından başarıyla koparılmış olur.

Bu "kötüler uzamı", büyük insanların bile tüylerini ürperten garip hayvanlar, ahtapotlar, ejderhalar, yırtıcı kuş zamanlarıyla dolu kapalı, nefes kesen, bunalıcı bir uzamdır. "Kötüler uzamı"ndaki önderin tek amacı vardır: Tek başına evrene egemen olmak. Ancak, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için gerekli bir nesne vardır. Bu nesne, He-Man'ın dostu General'in yarattığı öldürücü bir silah olabileceği gibi, büyü bir taş, büyü bir yumurta, büyü bir kılıç da olabilir. Bu nesneyi ele geçirme/yitirme kavgası, saldırganlığın, şiddetin en son kertesine vardığı "kötüler uzamı"nda verilir. Bu kavga sırasında, olayın inandırıcılığını artırmak, gerilimi de yükseltmek için, He-Man ve dostları başlarda hep zor duruma düşer. Bu gerileme giderek artan şiddetin gerekliliğini doğallaştırır, haklı kılar. Ancak He-Man, sonunda, kesin başarıyla işi kendi istediği gibi sonuçlandırır.

İkinci kesitin kurgusu, "kâinatın hakimi olmak" isteyen kötülerin önderine karşı, He-Man'ın gücünü kanıtlamayı amaçlar. Çünkü, birinci kesitte de belirtildiği gibi, He-Man de "kâinatın hakimi olmak" istemektedir. İkinci kesitte He-Man'ın gücü,

(* Bu bağlamda He-Man'ın Prens Adam olması çok anlamlıdır. Nedensiz de değildir. Birçok dilde benzeri bulunan "Adam" adı, genellikle insanlığı, adem kavramını çağırılmaktadır. He-Man'ın Marc, Peters, Arthur vb. gibi bir ad da verilebilir.

tartışmasız üstünlüğü olaylar içinde kanıtlanırken, birinci kesitte aldığı güç, ve ünlü slogan tümce varlığı sürekli duyurumaktadır. Bu açıdan en önemli değişmeyenlerden biri, eşit olmayan aralıklarla, beklenmedik bir anda, reklam spotlarında olduğu gibi HE-MAN yazısının müzik eşliğinde döne döne ekrana gelmesidir. Bu sürekli yinelenir. İzleyicinin belleğine He-Man ve müziği iyice yerleştirilir. Tüm gelişmelerde He-Man'ın varlığı belleklerde canlı tutulur.

İkinci kesitte çok önemli bir işlev üstlenen diğer değişmeyen de, birinci kesitte ayrıntılarıyla irdelediğimiz He-Man'ın ünlü slogan tümcesidir: "*Gölgelerin gücü adına, güç bende artık*". He-Man, güç durumlarında kaldığında ve de kesin başarı sağladığında, aynı birinci kesitte olduğu gibi son üç sözcüğünü var gücüyle haykırarak, hep bu tümceyi yineler. Gerilim arttıkça, şiddetten, ölüm korkusundan bunalar gibi olan, nefesi kesilen izleyici, bir an önce bu tümceyi He-Man'le birlikte haykırıp soluklanmak ister. Hep kötülerin başarısızlığını, ölümünü bekleyen izleyici, yapmak istediğini sanki He-Man'e yaptırıyor izlenimini taşır. Sözün kısası, izleyici, He-Man'ın davranışını yerinde bulup, beğendiğinden, kendiliğinden onunla özdeşleşme sürecine girer.

He-Man o denli güçlüdür ki -karşıtları gibi- hep olanaksız olanı gerçekleştirir. "*Gölgelerin gücü adına, güç bende artık*" diye bağıra bağıra, ışıklar saçan kılıcını havaya kaldırdıktan sonra yapamayacağı iş yoktur. Çelik zırhları eliyle yırtmak, bir yumrukta kalın duvarlarda kapılar açmak, dağı gibi kayalardan iki yumrukta sular fıskırtmak, yarım dağı yerinden sökerek omuzlayıp uzaklara fırlatırmak işten bile değildir.

Şiddetin, büyü'nün, vurup kırmanın nedeni de ortada: "iyi" de "kötü" de "kâinatın hakimi olmak" ister. Bu ortak amacın aracı da kuşkusuz ortak olacaktır. Tek başına evreni yönetmek için, aynı amaçlı olanı(ları) ortadan kaldırmak. Yani başarmak için öldürmek. Anlayışın, sevmenin, hoş görünün yeri yok başarıya giden bu yolda.

İnsan üstü güçlerle donatılmış He-Man'ın hayran olan izleyici onun gibi olmak, onunla özdeşleşmek isterken, onun yaptıklarını onaylarken ayırımına varmadan şiddetin akıl almaz çılgınlıklarını yaşamakta, dahası, şiddeti bilinç altına yerleştirerek, soyut düzlemde, He-Man'le birlikte uygulamaktadır. Yukarıda belirlediğimiz nesnel evrenden kopuş sağlandıktan sonra, izleyici, "kötüler uzamı"nda nesnel gerçeklik arayamamaktadır. Nesnel uzamdan kopuşla, nesnel düşünme/bilme olanakları izleyicinin elinden alınmıştır. İzleyici, "kötüler" in nefes kesici, bunalıcı ve de büyüdü kapalı uzamında yapay/nesnel karşıtlığını düşünemez olmuştur. Burada, çocuğun imgelemse evreninden, **çok zararı** bir biçimde, sonuna dek yararlanılmaktadır. Bu nedenle, düşüncüdüse'

açıdan yönlendirilen izleyici, şiddet dolu bu uzamda, tek amacı öldürmek olan ve de başaracağına kesin gözüyle bakılan He-Man'ın yanında yer alır. Bu durum, **He-Man'ın söylenişmesine** önemli katkılarda bulunur.

İşin çarpıcı yanı şu: He-Man, her tehlike öncesinde ve her başarının sonunda "*Gölgelerin gücü adına, güç bende artık*" diyerek yeri göğü titretircesine bağırmasına karşın, yine de söylenişmiştir. Artık izleyiciler He-Man'ın "büyüsüne kapılıp" peşine düşmüşlerdir. Çizgi filmi izlerken ve daha sonraki oyunlarında ele geçirdikleri nesnelere büyüler arayarak He-Man gibi olmayı düşlerler. Oysa, açık seçik bir biçimde yukarıda da saptadığımız gibi, He-Man'ı söylenişten kendi gücü değil, belirli işleri yapabilmesi için başkalarının ona verdiği güçtür. Bu durumda, kafalarına, gönüllerine daha doğrusu bilinç altlarına He-Man olmayı kazıdığımız çocuklarımız, daha şimdiden, başkalarının verecekleri güçlerle başkalarının araçları olmaya hazır hale getirilmiyorlar mı?

Üzerinde fazla durmak istemediğimiz üçüncü kesitte en belirgin özellik, tüm bölümlerin birbirinden kopuk iki sonucu olmasıdır. Birinci sonuç, birinci kesitten, bir iki bölüm izledikten sonra da, dizi filmin birinci bölümünden beri bilinmektedir: He-Man'ın kötülere karşı kesin başarısı... Başka bir deyişle "Kâinatın tek hakimi" yine He-Man'dır. Bu sonuç herkese nefes aldırır. Gerilim istenen ve beklenen biçimde sona erer. Herkes rahattır. Bu sonuç, **üstün insan gibi görünen** He-Man'ın hak ettiği bir başarı olarak sunulur.

Ancak, sonunda yine tek bir insan evrenin yönetimini ele geçirmiştir. Yönetilenler açısından köklü bir değişikliğin olduğu söylenemez. Tek başına değil evreni, bir ülkeyi bile yöneten kişilerin hep "iyi" olabileceklerini insanlık tarihi yazmıyor. Ama yine de çocuklarımıza sürekli üstün insan imgesi verilerek onlar üstün insanın gerekliliğine inandırılmıyorlar mı?

Üstün insan söyleniyle büyüyen çocuklarımızı bekleyen düş kırıklığının yıkımı çok büyük olacaktır. Bu başarısızlığın doğal sonucu olarak, ya bu çocuklar günün birinde, başkalarından He-Man olma önerisi bekleyecek ya da başkalarının He-Man gibi sundukları üstün insana boyun eğeceklerdir.

Üçüncü kesitin ikinci sonucu çok ilginçtir. He-Man'ın tartışmasız başarısı sağlandıktan sonra film biter gibi olur. Bir iki saniyelik boşluktan sonra, ekrana yeniden He-Man gelir ve "çocuklar" sözcüğünü de kullanarak "kissadan hisse" türü öğütler verir. Çocukların dikkat kesildikleri ikinci kesitte işlenmeyen düşünceler, film bittikten sonra sanki bir reçete gibi sunulur. Çizgi filmin eğitici (!) yanının da olabileceğini ansitan, ama irdelediğimiz kesitlere yamalanmış yapay bir çaba olarak kalır. Zaten

bu ikinci sonucun iletisi izleyiciye ulaşmaz. Filmin bitişini belirleyen kısa süreli boşluktan sonra, bir yandan nefes kesici anların bitivermesine kızan, diğer yandan da kendisini içinde bulunduğu şiddet ve ölüm dolu uzamdan çıkararak nesnel dünyaya dönmeye çalışan izleyicinin dikkati dağılmıştır. Yama gibi kalan ikinci sonuç böylece araya gider.

Sonuç: Çözümlemeye çalıştığımız He-Man adlı çizgi filmin ilk bakışta hemen görülemeyen derin yapısındaki ileti şöyle özetlenebilir: Karanlık işler çeviren çok güçlü bir takım insanlar, varoluşlarının gizemlerini başkalarından saklamaktadırlar. Yaşamlarını sürdürebilmek için doğal olarak korunmak gereksinimini duyuyorlar. Korunmalarını da başkalarına olağan üstü güçler vererek yaptırıyorlar. Bu durumu da hiç saklamak gereğini duymuyorlar.

Karanlıkta yaşayanlar, savunmalarının sürekliliğini sağlamak amacıyla, kullandıkları aracı söylenişlerdir. Kullanılan aracın söyleniştilmesi, çizgi filmin en başarılı yanındır denebilir. Belki de çizgi filmin amacı, savunmalarının sürekliliğini sağlamak isteyen güçlerin amacıyla çakışmaktadır. Çünkü, yüzyıllımızda yaratılan her söylenin arkasında, ilk bakışta hemen görülemeyen, bir güç vardır. Claude Lévi-Strauss'un şu saptaması, He-Man'ın söyleniştilmesindeki amacı tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde açıklar: "Her söylen, bazı araçların bir amaca ulaşmaya nasıl olanak verdiğini açıklar"⁽⁴⁾.

Çizgi filmin temel amacına ulaşmakta araç olarak kullanılan He-Man söyleni üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. Jacques Lacan, "*söylen, bir sorunsalın anlam taşıyan biçimde denkleştirilmesini gösterir*" der. *Söylenin işlevini de şöyle saptar: Söylen, 'olanaksız göstereni üretir'*⁽⁵⁾. Çözümlemede de saptadığımız gibi, He-Man gerçekten de olanaksız bir göstereni değil midir? Lacan'ın da belirttiği gibi, He-Man söyleninin ürettiği bu "*gösterenin işlevini vurgulamak*" gerek⁽⁶⁾.

He-Man söyleninde gösterenin işlevi "kötü"yü "iyi"ye dönüştürmek olarak sunulur. Söylensel evrenin odak noktasını şiddetin oluşturması boşuna değildir. Birilerini ya da bir yerleri koruma edimini doğal sonucudur. Ancak, söylenide daha da önemli olan, He-Man'ın gerçekleştirdiği dönüştürme sürecinde "iyi" ile "kötü"nün amaç ve araçlarının aynı olmasıdır: Tek başına evrene egemen olabilmek için ötekini öldürmek. Bu dönüştürme sonucu ne olursa olsun, siyasal anlamda, yö-

netilenler için durum aynıdır. Kaldı ki He-Man'de, çizgi filmde sunulmak istendiği gibi "iyi" değildir. O He-Man göstere-ninde oluşturulan söylenin yaratıcıları olan "kötüler" in koruyucusundan başka bir şey değildir.

He-Man söyleninin oluşturduğu evrendeki imgelemse gerçekler, toplumumuzun kendi gerçeklerini yok sayarak ya da unutturarak, nesnel evrende, doğal, değişmez ve en geçerli değerler biçimine dönüştür. Böylece kendi toplumumuzun değerlerine yabancılaştırılan çocuklarımız, **süper insan olma uykusuna** yatılmaktadır. "*Söylensel söylemin ardında bu söylemin düzenlenişine yön veren, kesintili karşıtlıklardan oluşmuş bir düşünsel düzen bulunduğunu*"⁽⁷⁾ belirten C. Lévi-Strauss bu yapıyı yıllar önce belirlemiştir.

He-Man söyleninin yüzeysel yapısındaki ileti de yukarıdaki belirlemelerin bir uzantısıdır: Üstün insan vardır. Olması da gerekir, çünkü ölümle burun buruna gelen insanları yalnızca üstün insan kurtarabilir. Üstün insanın varlığı, korunması gerekler için, tartışmasız tek güvencedir. Çünkü üstün insan hep başarılıdır.

Bu durumda, He-Man söyleni anafordaki çocuklar, He-Man'le özdeşleşmek isterlerken, üstün insanın varlığını kendiliğinden bilinç altına yerleştirmişlerdir. Ancak, nesnel dünyada bu çocukların hepsi he-manleşmeyeceğine göre, başarısızlık, ancak başkalarının katkılarıyla gerçekleştirilebilecek başarıyı ararken gelecektir.

Üstün insan söyleniyle büyüyen çocuklarımızı bekleyen düş kırıklığının yıkımı çok büyük olacaktır. Bu başarısızlığın doğal sonucu olarak, ya bu çocuklar günün birinde, başkalarından He-Man olma önerisi bekleyecek ya da başkalarının He-Man gibi sundukları üstün insana boyun eğeceklerdir.

Bu saptamalarımız abartılmış gibi görülebilir. Ancak, televizyonlarımızla izlediğimiz Süper-Man I, II, Süper Nine, Kara Şimşek, Voltran, He-Man gibi ancak birkaçını sıralayabildiğimiz filmlerden sonra, güncel yaşamımıza "Süper" kavramı şimdiden girmiştir bile: Süper Star, Super Man (otobüs), Super öğrenci, Süper Babaanne, en son olarak da Süper Emeklilik. Daha nice "süperler" kuşkusuz sırada. Köylerimizde kimileri çocuğunun adını HE-MAN koymaya başladı bile. □

- (1) J. DUBOIS: "Présentation", *Langages*, 52, (1978), s. 3.
- (2) M. PECHEUX: "Mise au point et perspectives à propos de l'analyse automatique du discours", *Langages*, 37, (1975), s. 27.
- (3) G. CHAUVEAU: "Analyse linguistique du discours jaurésien", *Langages*, 52, (1978), s. 16.
- (4) R. JAKOBSON: *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, (1963) s. 213-214.
- (5) C. LEVI-STRAUSS: *Din ve büyü*, (Derleyen ve çeviren: Ahmet Güngören), Yol Yayınları (1983), s. 106.
- (6) Aynı yapıt: s. 136.
- (7) Aynı yapıt: s. 138.
- (8) C. LEVI-STRAUSS: *Yabancı düşünce*, (Çeviren: Tahsin Üçel), Hürriyet Vakfı Yayınları, (1984), s. 155.

Video ve Biz

Şakir Akhan

Avrupa video pazarının, en parlak dönemini yaşadığı söylenebilir. Sinemalarda oynayan herhangi bir filmi, birkaç aylık bir gecikmeyle video kuluplerinde bulup seyretmek her an için mümkün; hem de sinemaya ödeyeceğiniz ücret kadar bir parayla.

Genelde video kasetçiliğinin bu kadar yaygın olduğu bir ülkede, sinemaya giden seyirci sayısı açısından bir gerilemenin olduğu düşünülebilir. Ama yapılan araştırmalar sinemaların seyirci sayısında herhangi bir azalmanın olmadığını ortaya koymakta. 1970'lerde dolup taşan sinemaların bugün de bolca seyirci bulduğu bir gerçek.

Almanlar açısından durum böyle iken, bir de işin Türkiyeliler cephesi var ki evlere şenlik...

1965'lerden sonra Türkiye'den Avrupa'ya akan insanlar doğal olarak gelenek ve göreneklerinin yanısıra, sinemalarını da beraberlerinde taşıdılar. Daha önceleri buraya yerleşmiş, iyi kötü Almanca öğrenmiş, Almanlarla belli ölçülerde ilişki kurmuş olan kimselerin Alman sinemacılarıyla anlaşarak haftanın belli günlerinde (Cumartesi-Pazar) Türkçe filmler göstermeye başlamaları, Türkiyeliler arasında hafta sonlarını sinemaya giderek film seyretmekle geçirmek gibi bir alışkanlık yaratmıştı.

Bununla birlikte, film seyretme alışkanlığının belli bir kesimin dışına çıkmadığı da bir gerçek. Zira 5 kişilik bir ailenin 90 dakikalık bir filmi seyretmesi 35 mark gibi bir masrafı gerektiriyor; bir de buna otobüs ve tren ücreti ekleneince bayağı masraflı bir iş oluyordu.

1980'lere yaklaştığında, Türkçe film gösteren Alman sinemaları Türk filmlerine yer vermez oldular. ("Yol" filmi hariç). Çünkü Türkiyeliler giderek, sinemalardan, Türkiyeliler tarafından açılan video kulüplerine kaydı.

Her bölgede birden fazla video kulübünün açılması ve Türkiyelilerin de giderek sinema salonlarından video kulüplerine yönelmesi bu kulüpler arasında rekabet yarattı. Sonuçta, bir film kaseti bir günlüğüne üç mark'a kiralanır oldu (bir paket sigara dört mark). Kasetlerin bu kadar düşük fiyatla kiralanması, giderek daha çok video filmi seyretme alışkanlığına yol açtı. Önceleri hafta sonlarını birbirlerine giderek geçiren aileler, zamanla bütün hafta sonlarında, evlerinde, videolarının başında kalır oldular. Hatta hafta sonları kiralanmış kaset sayısı aile başına dörde, beşe çıktı.

Almanya'da, Türkiyeliler arasında yapılan bir araştırmanın sonuçları da hayli ilginç. Türkiyeliler ailelerin % 85'inin video

sahibi bulunduğu, bunların yanya yakınının ise çift video kullandığı ortaya çıktı. Önceleri ilgi duyulan filmlerin önemli bir kısmını Kemal Sunal'lı, İlyas Salman'lı, Şener Şen'li filmlerle arabesk filmler oluştururken giderek bu tür filmler yerlerini üç saatlik Hint filmlerine bıraktı.

İnsanlarımızın büyük bir kısmının kırsal kesimden ve muhafazakar-tutucu ailelerden gelmeleri Hint filmlerine yönelmelerinin başlıca nedeni. Çünkü, Türk filmlerindeki "açık saçık" sahneler (estetik değeri de olsa) bu insanların kendi değer yargılarına, namus anlayışlarına ters düşüyor. Hint filmleri ise Türk filmlerinden görece daha kapalıdır, öpüşme sahneleri yoktur, Hint müziği de arabeskin yerini rahatlıkla almaktadır. Bu tür filmlere yönelmenin yanısıra giderek dini içerikli filmlerin de ağırlık kazanmaya başladığını belirtelim.

Hint filmleri zaman zaman ailelerde çocuk bakıcısı görevini bile görüyor. Anne ve baba, sabah işe giderken iki-üç Hint filmi koyuyorlar televizyonun önüne, sabah uyanan evin diyalim beş-yedi-on yaşlarındaki çocukları kahvaltıdan sonra başlıyorlar film seyretmeye, ta ki anne baba işten dönsün. Böylece anne ve baba hem kreş parası ödemekten kurtulmuş oluyor, hem de çocuklarını Hıristiyan kültüründen korumuş oluyorlar...

"Açık saçık sahneler var", diye olumsuzlanan, önemli bir kısmı kadın sorunlarını işleyen Müjde Ar'lı filmlere olumlu gözle bakmayan, bizim, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı, kadınları başından baş örtüsünü eksik etmeyi, muhafazakar insanlarımızın Almanya'da serbestçe satılan ve Alman video kulüplerinde günlük kiraya verilen porno filmlerini evlerine bile sokmayacakları düşünülebilir. İşte burada iş tersine dönüyor: Bu kesimin önemli bir bölümünde geceleri el ayak çekilip çocuk çocuk uykuya dalınca, videolara yeni kiralanmış bir porno film konup, birkaç defa keyifle seyrediliyor, Türkiyeliler kadınların toplu olarak buldukları iş yerlerinde ise, birbirlerine anlattıklarının başında bu tür

filmler geliyor.

Avrupa'da çekilen Türkçe porno kasetlerin yanısıra Almanca çekilmiş kasetlerin Türkçeleştirilmesinin reklamlarını Avrupa'da yayınlanan Türkçe günlük gazetelerde her gün görmek mümkün. Fiyatları ise kırk-elli mark arasında değişiyor.

Video kulüplerine gidip, birkaç saat beklemek Almanya'daki insanlarımızın film seçmede ne bir kıstaslarının ne de bilgelerinin olmadığını görmek için yeter. O kadar ki çıkan tüm filmleri hiç ayırmaz seyretmiş kişilerin hangi filmi seyredip hangisini seyretmediğini bile anımsamayıp aldığı bir filmi "ben bu filmi seyrettim mi?" diye orada çalışan kişiye sorması hergün onlarca kez tekrarlanan sorulardan birisi...

OLUMLU YÖNLERİ

Videonun hiç mi yararı yok? Var elbette. Video kulüplerde Türkiye'de üretilen kaliteli, görülmeye değer filmler yok değil. Bu tür filmleri de video kulüplerden kiralamak olanaklı.

Burada yaşayan ilerici-demokrat kesimin, zaman zaman düzenlediği kültür geceleri filme alınıyor; derneklerde, toplantılarda ilerici filmler gösteriliyor, filmin bitiminden sonra da üzerinde tartışma açılıyor. Videonun buralarda en olumlu sayılabilecek işlevlerinden birisi ise, ülkemizde yasaklanan, değerli insan, yapımcı, yönetmen Yılmaz Güney'in filmlerinin istenildiği an seyredilebilmesi. Güney'in filmleri her video kulüpte bulunabiliyor.

Türkiyeliler Almanya'daki günlük yaşamlarını video çekimler sayesinde belgeleştiriyorlar. Film çekme olayı düğün ve sünnet gibi toplantılardan giderek iş yerlerine, kendilerinin nasıl ve kimlerle çalıştıklarını görüntülemeye kadar uzanınca, iş verenler tarafından tepkiyle karşılanıyor, bu yüzden zaman zaman tatsız olaylar çıkıyor ama sözün kısası iki milyon insanımız, olumlu yanlarıyla olumsuz yanlarıyla videoya haşır neşir ve bu topluluk daha uzun süre Avrupa video pazarının önemli bir kesimini oluşturacak.

Yuhanna'nın Keşfinden Çağdaş Apokaliptik Çılgınlıklara

Mazlum Beyhan

Batı'da "kitle kültürü"nü oluşturan ideologların, dinsel mistisizm ona bağlı olarak da "sosyal pesimizm", boşvermişlik ve kapitalist ülkelerin askeri harcamalarını haklı gösterecek bir savaş psikozu -yaratılabilmek yada bu eğilimleri sürekli ayakta tutabilmek için, sık sık "dünyanın sonu" fikrini işledikleri görülür. İnsanlara işlenen hep şudur: Gelecek, insanoğlunun iradesine bağlı değildir; dünyayı bekleyen trajik son karşısında insanın yapabileceği hiçbir şey yoktur.

Bu iki cümlede özetlediğimiz düşüncenin kaynağını, "Apokalypsis" oluşturuyor. "Apokalypsis", havari Aziz Yuhanna'nın yazdığı bir kitap. Yeni Ahit'in sonuncu kitabı. Hıristiyan mistikler yüzyıllar boyunca hep Yuhanna'nın bu kitapta yer verdiği keşiflere dayanmışlar. ("Apokalypsis" sözcüğü aslında Yunanca "vahiy" anlamına geliyor. Ancak vahiy "Bir fikir veya buyruğun Tanrı tarafından bir peygambere duyurulması" anlamında olduğu, Yuhanna ise bir peygamber olmadığı için, peygamberlere özgü olan "vahiy"i değil, evliyalara özgü olan "keşif" kulanmayı seçiyoruz burada; "bir sırı öğrenme", "olacak bir şeyi önceden anlama", "Tanrı tarafından ilham olunma" anlamında).

Yuhanna bu yapıtını dünyanın ve insanlığın başına gelecekleri anlatıyor: İsa dirilecek, onun hemen ardından Anti-İsa ortaya çıkacak, bunlar kapışacaklar, "korkunç mahkeme" kurulacak, dünyanın sonu gelecek, bunun ardından da bin yıllık bir İsa egemenliği kurulacak falan filan. Yuhanna, dünyaya ateş ve dolunun birlikte -üstelik kanla karışmış olarak- yağdığını, yıldızların dünyanın üzerine düştüklerini, ejderin insanları yuttuğunu "soluk renkli at" üzerindeki ölümün, elindeki kılıçla günahkarların kafalarını uçurduğunu; "ateş rengi, kükürt rengi, toprak rengi" atlarca binmiş kişilerin, ortalığı ateşe, kü-

kürt dumanına, toza toprağa boğarak imansızları tepelediklerini, yaktıklarını, boğduklarını söyler. "Gördüm bunları!" der. "Dünyayı da çok kısa bir süre sonra böyle bir son bekliyor işte!"

Yuhanna bunları 70'lerde söylemiş. O zamandan bugüne bin dokuz yüz yıldan fazla zaman geçmiş bulunuyor. Yuhanna'nın "bugün-yarın" dediği "kanla karışık ateş ve dolu" nun yağması, dört ayrı renkteki atlara binmiş ehli iman cengaverlerin münkirleri tepelemesi için daha kaç bin yıl bekleyeceğiz belli değil, ama erken Hıristiyanlıktan günümüze, kıyamet gününü ve Mesih'in dönüp gelmesini fanatikçe bekleyen insanların sayısı hiç az değil. Yuhanna'nın keşiflerinin, özellikle de eski toplumsal ilişkilerin yerini yeni toplumsal ilişkilere bırakmak zorunluluğunun doğduğu toplumsal bunalım dönemlerinde popüler olduğu görülüyor. Savaşlar, açlık ve salgın hastalıkların insanlara göz açtırmadığı Roma'nın çöküş döneminde örneğin.

Engels şöyle diyor: "Bu öyle bir zamandı ki, Roma ve Yunan uygarlıklarında, onlardan daha çok da Küçük Asya, Suriye ve Mısır'da en kör inançlar halklar tarafından hiçbir eleştirel süzgeçten geçirilmeden, kayıtsız koşulsuz dinsel inançlar olarak benimseniyor, bunlara bir de her türden softalık ekleniyordu... Bu öyle bir zamandı ki, mucizeler, ekstazlar, hayatletler, cinler, cadılar bir yandan, üfürükçülük, simyacılık, önbilicilik ve daha binbir mistik şarlatanlık öbür yandan, toplumların hayatında en belirleyici rolü oynuyordu."

Bu, Yuhanna'nın "Apokalypsis"i ni yazdığı zamandır.

Feodal toplum yapısının çöküşünün "kıyamet" olarak görüldüğü ve gösterildiği XV - XVII. yüzyıllarda da bu durumun yinelenildiğini görüyoruz. Proletaryanın, "burjuvazinin mezar kazıcısı"nın- tarih sahnesine çıktığı

XIX. yüzyıl başlarında apokaliptik çılgınlığın toplumlari yeniden sardığı biliniyor. İçinde bulunduğumuz XX. yüzyılın son çeyreğinde, sermayenin dünyasında çelişkilerin derinleşmesi, bunalımın keskinleşmesi nedeniyle Batı ülkeleri bir kez daha apokaliptik çılgınlığa tutulmuş bulunuyor.

New York, Londra, Paris, Bonn.. kentlerinde insanlar dünyanın sonunun ne kadar yakın olduğunu televizyon ekranlarında, gazete sayfalarında, yer alan "ciddi" yorumlardan, beyaz perde için yapılmış gösterişli filmlerden dehşetle izliyorlar. ABD'de "Kıyamet Haberleri" adlı, amacı "zamanın sona erişine haberler vermek" olan bir gazete bile yayımlanıyor. Aynı ülkede, dünyanın sonu ve kıyamet konusunda bilmek istediklerinizi telefonla sorup öğrenebileceğiniz özel servislerin de bulunduğunu animsatalım.

"Kıyamet" konulu kitapların sayısının ne olduğunu ise tam kestirebilmek güç. "Bininci Yıl", "Yıl 2000", "Son İnsan" gibi adları olan bu kitapların sayıları belli değil, ama bunlardan kiminin best-seller olduğu, içlerinde 12 milyonluk baskı sayısına ulaşanların bulunduğu ve yazarlarına akıl almaz paralar kazandırdığı biliniyor.

Batı gazete ve dergileri de dünyanın sonuna ilişkin "haber" ve yorumlara düzenli olarak yer veriyorlar. ABD'nin en büyükleri olan "New York Times" ve "Washington Post" da bile Amerika koşar adım yargı gününe yaklaşıyor" manşetine yer verilebiliyor. Her iki gazete de bu başlık altında, "Tanrı divanının kurulacağı günün yakın olduğunu", "İsa'nın dediği gibi, dünyanın çok yakın bir gelecekte görülmemiş bir yıkımla karşılaşacağını", "veba, depresyon, kuraklık, açlık ve benzeri felaketlerin insanlığın üzerine çullanmak üzere" olduğunu "haber veriyorlar."

Dünyanın sonuna ilişkin önbilicilik

Sue Coe, "Cadi Avı"

yapmak bugün Batı'da çok moda. Modalık dışında bu akımın bir başka özelliği de çok iyi para getirmesi. Yüzlerce önbilici, falcı, müneccim, astrolog, futurolog ve benzeri "uzman" kıyamet günü üzerine keramet döktürüyor. 1982 yılında İtalya'da yapılan "çağdaş münecimler" kongresinde iyice ileri giden bir "müneccimbaşı", dünyanın sonunu öyle uzak tarihlerde aramak gerektiğini öne sürüyor ve açıkça ilân ediyordu: "Birkaç gün var kıyamete. Tarih de verebilirim: 13 Kasım 1982 Cumartesi günü, dünyanın sonu gelecektir".

Münecimlerin bu kehanetlerine burjuva bilim çevrelerinden ekonomistler, demografiler, ekologlar, klimatologlar da katılıyorlar. Yalnız bunlar bilim adına ve bilimsel bir dille konuştukları için münecimler gibi kesin bir tarih vermekten kaçınıyorlar. Ama bilim adına ve bilimsel bir dille konuştukları için de, dünyanın sonunun iyice yaklaştığına ilişkin bunların yaptıkları tahminler, halk üzerinde çok daha etkili oluyor.

Burjuva kitle iletişim araçlarınınca yayılan apokaliptik çılgınlık sonucu bugün her 10 Amerikalıdan biri (yaklaşık 25 milyon ABD yurttaşı) "dünyanın sonu fobisi"ne yakalanmış bulunuyor. Kitle iletişim araçlarıyla zihinleri perişan olan bu insanlardan bir bölümü, nükleer savaş ya da "Marslıların saldırısı" sırasında yaşamını sürdürmesine yardımcı olacağı umuduyla derin dondurucularına, özel depolarına habire yiyecek stoklarken, bir bölümü de çeşitli din ve mezheplere katılıp, İsa'nın dönmesini, onun hemen ardından ortaya çıkacak olan Anti-İsa'yla kışırtmasını ve bunların aralarında "Armageddon" (ölümüne savaş)ın başlamasını bekliyor. Bu zihni perişanlara göre Armageddon sonunda Anti-İsa yenilecek ve evrende bin yıllık bir İsa egemenliği kurulacak. Ne var ki, bu egemenlikten herkes değil, ancak "seçilmiş" bazı kişiler yararlanabilecekler.

"Seçilmiş" olabilmek için bazı sektlerin üyesi olmak gerekiyor. Batı'daki apokaliptik sektlerin en yaygınları,

"yeni Hıristiyanlık" adı verilen bir öğretiyi savunuyorlar. Bunlar, Hıristiyanlığın kutsal kitaplarına dayanmakla birlikte, kilisenin ortodoks yorumlarından daha farklı yorumluyorlar bu kitapları. "Tanrının Çocukları", "Dünya Hıristiyanları Kutsal Ruh Birliği", "Halk Tapınağı" gibi adlar taşıyan bu sektler, tümüyle Apokalypsis'e dayanıyorlar; bütün umutlarını kıyamete, Anti-İsa'nın yenilgisine ve "dünyaya ikinci geliş"e bağlıyorlar.

Bu sektlerin önderlerinin hepsi kendilerini yeni Mesih olarak görüyor ve kurtuluşun yalnızca kendi üyeleri için sözkonusu olacağını söylüyorlar: "O gün sizi yalnızca ben kurtarabilirim... Benim gösterdiğim mağaraya gizlenenler dışında herkes ölecek... Ve biz ideal toplumu kuracağız." "Halk Tapınağı"nın önderi James Warren Jones'un sözleri bunlar.

"Tanrının Çocukları" (Şimdiki adı "Aşk Ailesi") adlı sekinin önderi David Berg ise, "İsa'nın ikinci gelişine dek" dünyayı bin yıl boyunca kendisine bağlı "Tanrı Çocukları"nın yöneteceğini ilân ediyor. "Tanrının Çocukları" dışında tüm dünyayı ve insanlığı yıkım bekliyor. Yıkım, Armageddon sonunda olacak. Tarihi de belli: 1993.

"Tevhit Kilisesi" (Dünya Hıristiyanları Kutsal Ruh Birliği) önderi Koreli Mun Son Men de kendini yeni Mesih ilan edenlerden. Armageddon habercisi kabul ettiği "ifrit"e karşı kozmik savaş ilan eden Koreli, yalnız kendi kilisesinin üyelerine kurtuluş garantisi veriyor.

Çağdaş kapitalist toplumların çetin yaşam koşulları karşısında korku, güvensizlik, korunma ihtiyacı duymaları itiyor insanları bu sektlere. Egemenliklerinin güvencesini onların bu korkularında bulan sekt önderleri de, aklı gelen her yola başvurarak onlardaki bu duyguları geliştiriyor, köklendiriyorlar.

Uysal insanların bu sektler içinde önderin her türden fanatik isteklerine boyun eğen yobazlar haline gelmeleri, kuşkusuz yalnızca dünyanın sonu korkusuyla değil, uzun ve dirençli bir eğitimin sonunda gerçekleşiyor. Her gün saatlar süren psikolojik beyin yıkamalar, özel dualar, özel şarkılar, dört saatlik kısa bir uyku, bedeni bitkin düşüren fizik çalışmalar, içine uyuşturucu katılmış kıt bir vejetaryen yemek... bu eğitimin belli başlı öğeleri. Bunlar, üyelerin kişilliğini yıkmayı, bilinç ve davranışlarını önderin irade-

si altına sokmayı sağlıyor.

"Daha güzel, daha yaşanılabilir bir dünya isteyen dürüst, temiz ruhlu kızlar aşağıdaki numaraya telefon edebilirler..." Gazetede böyle bir ilan gören ve Mun Son Men'in "Tevhit Kilisesi"yle böylece ilişki kuran Sintia adlı bir genç kız, daha sonra gazetecilere başından geçenleri anlatırken, "Eğer Mun senden birini öldürmeni isteseydi, öldürür müydün?" şeklindeki bir soruya, hiç duraksamadan "Evet" yanıtı yapıyor. Sintia, gerçi kimseyi öldürmemiş ama öldürenler de var. "Manson Ailesi"nden söz ediyoruz. Örgütün Amerika'daki yaygın adı "Dünyanın Sonu" mezhebi. Mezhebin önderi Charles Manson, hem İsa'nın, hem şeytanın birlikte-kendisinde "tecessüm" ettiğini öne süren bir fanatik. İncil'den ve Apokalypsis'in 9. bölümünden devşirdiği bilgilerle bir öğreti oluşturmuş. Temeli şu, öğretisinin: Kıyamet yakın. Ama bunu daha da yakınlaştırmak, hatta kı-

yameti başlatmak bizim elimizde... Ve böylece, kıyameti başlatabilmek için, Manson Ailesi'nin üyeleri birbiri ardınca korkunç cinayetler işlemeye başlıyorlar. Cinayetlerden ortaya çıkarılabilenlerin sayısı 35. Ama herkes sayının daha büyük olduğunu biliyor. Daha sonra açıkladığına göre, cinayetlerle bir zenci-beyaz savaşının başlamasını hedefliyordu, Manson. Zencilerin işlediği sanısı uyandırılacak şekilde işleniyordu cinayetler. Böylece beyazlar zencilerin üzerine saldırarak ve çıkacak içsavaşla tüm Amerika bir kan gölüne dönüşecekti. Savaş zenciler kazanacaktı. Ancak tüm beyazları yok ettikleri ve kendileri de "geri" insanlar oldukları için ülkeyi yönetemeyecekler ve yönetimi bütün bu "kıyamet"ten kurtulan tek beyaz olan Manson ve ailesine bırakacaklardı.

Amerikan toplumunun yetiştirdiği en büyük katillerden biri olan Manson'un duruşmalarında, yalnızca İncil'i değil, Nietzsche'yi ve Hitler'i okudu-

ğunu açıkladığı da anımsanacaktır. Mezhep üyelerinin, duruşmalardan birine, kesici bir aletle alınlarında açtıkları kanlı gamalı haçlarla girmesi de kimse için şaşırtıcı olmamıştır. Manson'un "felsefe"si de, Hitler'in "felsefe"si de dünyanın sonu düşüncesine dayanıyordu. Manson, Armageddon'u başlatmak için din adına cinayetler işlerken, Hitler, dünya egemenliği planlarının başarısızlığa uğraması nedeniyle "göklerin oç almak" istediğini öne sürerek, Amerikan uçaklarının bombardımanından korunmak için Berlin metrosuna sığınmış suçsuz 300 bin Almanı metroya su basarak boğmaya niyetleniyor, ancak Berlin'in düşmesi üzerine bu son büyük cinayetinin hazzını yaşayamıyordu.

Kıyamet öğretisiyle faşist ideoloji arasındaki bu ilişki bir raslantı değil. Egemenler için kendi sonları her zaman dünyanın sonu demek olmuş. Tâ Eski Roma'dan beri. □

BUGÜN
BİR KİTAPÇIYA
UĞRAMAYI
DÜŞÜNÜYOR MUSUNUZ?
SICAK
DOST BİR ORTAMDA
MUTLU OLUN

GÜN KİTABEVİ

Mithatpaşa Cad. 28/C Tel: 134 38 52

ANKARA'DA
EN FAZLA
KİTAP ÇEŞİDİNİ
BİZDE BULABİLECEĞİNİZİ
BİLİYOR MUSUNUZ?

GALERİ ARKADAŞ

Mithatpaşa Cad. 28/D Tel: 134 31 54

Perestroika* Demokratikleşme, Glasnost** ve Sanat

Aziz Çalışlar

"**B**irçok dürüst Sovyet yazarı, sinema ve sahne yönetmeni, müzikçi ve sanatçı - bunların çoğunluğu oluşturduğunu sevinerek söylüyorum- şu gerçekten haklı olarak onur duymalıdır: Bu kişiler, **perestroika** ile **glasnost**'un kendilerine yukardan bir gümüş tepsi içinde önlerine konmasını beklememişlerdir. Bu sanatçılar, güvensizliğe giderek kötülücü eleştiriye karşı, **perestroika** ile **glasnost** için yıllar boyunca savaşım vermişler; daha başkalarıyla birlikte, Sovyet toplumunda tarihsel değişimlere giden yolun hazırlanmasına yardımcı olmuşlardır."

1986 yılında Yazarlar Birliği Kurultayı'nda yaptığı konuşmada bunları söylüyor Yevtuşenko. Nitekim, Sovyetler Birliği'nde tarihsel yenileşme hareketinin öncülüğünü yapan kişilerin başında gerçekten de yazar ve sanatçılar geliyor. Bunuya yine Yevtuşenko çok doğal görerek (Gürçüstan'daki Yazarlar Toplantısı'nda, 16-23 Ekim 1987) şunu vurguluyor: "**Perestroika** ve **glasnost** ta Puşkin'den buyana vardı. Ancak, önü alınmıştı, şimdi yine önü açıldı". Bunu **glasnost**'un öncü adlarından oyun yazarı Gelman da şöyle doğruluyor: "**Perestroika** iyi, anlamlı, genelinde sevindirici bir görev, bugün yaşamda olmayan birçok yönetmen ve oyun yazarı, bu gibi dönüşümleri düşlemişler-

* Perestroika: Yeniden-yapılanma (Restructure).
** Glasnost: Açıklık.

Perestroika demokratikleşme ve **glasnost**, toplumsal praksise sanatçının (bireyin) etkin, yaratıcı bir biçimde katışmasının yolunu açmış olmaktadır. Toplumsal yaşamı ileriye doğru dönüştürmede sanat gerçek yerini almaktadır. Yenileşme hareketiyle birlikte sanatçı ile praksise doğrudan katılma (siyaset) arasındaki "kopukluk" kalkmakta, gerçek yerine oturmaktadır.

di hep"⁽¹⁾.

O halde, Sovyetler Birliği'nde Büyük Ekim Devrimi'nin 70. Yıldönümü'nde yeniden devrim rüzgârı estiren, "Devrim Sürüyor" diye nitelendirilen "yenileşme hareketi"nin sanattaki yansımaları nedir? Bunu, "yenileşme hareketi"nin temel yanlarını (**Perestroika**, demokratikleşme ve **glasnost**) ele alarak kısaca gözden geçirelim.

PERESTROIKA ve SANAT

"Niye bizim toplumumuz böylesine kökten bir dönüşüme yöneldi?" diye soran Gelman, bunu yine kendisi şöyle yanıtlıyor: Çünkü, "Yıllardır, ülkemizin tüm zenginlikleri üstündeki tüm halkın mülkiyeti ile bu mülkiyetin tüm halkça yürütülmemeyen, demokratik ve kolektif olmayan yönetimi arasında gitgide keskinleşen, derinleşen bir çelişki ortaya çıkmıştı.⁽²⁾ Onun için, diyor Gelman: "**Perestroika**, özgürlüğün toplumda yeniden bölüşümüdür"⁽³⁾.

Bir başka deyişle, **perestroika**, toplumda daha önce kendi istem ve yönetimlerini özgürce gerçekleştiremeyen sanatçıların bundan böyle bunu gerçekleştirebilmeleri, demektir. Bunun toplumsal karşılığı ise, **perestroika**, yani yeniden-yapılanma uyarınca, "özyönetim" in ve "kendi kendini finansman" yönteminin topluma yerleştirilmesidir. Bu "merkeziyetçilik-dışı" yöntem gereğin-

ce, sanat kurumları, merkezi, "administratif" ("yönetimsel") uygulamalardan çıkarak, "kendi kendine yönetimleri"ni "ekonomik yöntemler"ce gerçekleştireceklerdir. Nitekim, bu uygulamalar başlamış bulunmakta; örneğin yönetimsel ve mali yönden "özel tiyatrolar" açılmakta, kamu tiyatroları da bu yola dönmektedirler.

Sinemacılar Birliği Başkanı, yönetmen E. Klimov da bu konuda şunları söylemektedir: Film üretiminin yürütülmesinde administratif yöntemlerden ekonomik yöntemlere geçiş... ekonomik mali yönetim, verimlilik, yaratım özgürlüğü demektir.⁽⁴⁾ Bu doğrultuda, film yapım merkezleri, stüdyolar, yerinden yönetimle, kendi kendini finansman yöntemiyle yönetilecekler, kendini döndüremeyen stüdyolar ise kapanacaktır.

Temeldeki bu "merkeziyetçilik-dışı" yönetim ise, yönetim biçiminde ve yaratım alanında, ister istemez, "demokratikleşme" demektir.

DEMOKRATİKLEŞME ve SANAT

Sanat alanında demokratikleşme, sanat etkinliği kurumlarında "demokratik yönetim" biçimlerinin gelmesi anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle, sanat etkinliği kurumlarında bundan böyle "yukardan atama" ve "yukarıdan belirleme" yerine "serbest seçim" yöntemi uygulanacaktır. **Perestroika**, demokratikleşme'yi getirmiş; demokratikleşme'nin koşullarını ve ortamını yaratmıştır.

Nitekim, Sinemacılar Birliği Başkanı Klimov, Kurultay'dan sonra kendisine sorulan soruyu şöyle yanıtlıyor: "Değişimlerden yana olan çoğunluk, değişimlere karşı olan azınlık karşısında elde ettikleri zaferi kutladılar."

Kendinden de anlaşılacağı gibi, sanatta demokratikleşme, bütün bütüne "bürokrasi"yi karşısına almaktadır.

Bunu yönetmen İ. Tumanyan şöyle dile getiriyor "Literaturnaya Gazeta"da: "Bugün ise Parti bize kendi işinizi kendiniz düşünün, kendinize kendiniz çekidüzen veriniz, diyor. Biz de şaşır-dık. Direktifleri kim verecek? Hakem kim olacak? Nasıl yapacağımız üstüne son sözü söyleyip karar verecek olan kim? Hiçkimse, yalnızca bizbizler hepimiz!" Tiyatrocular Birliği başkanı, oyuncu Ulyanov da şunu söylüyor bu konuda: "Tiyatrolar, uzun zamandır resmî gözetim altındaydılar, şimdiyse özgürce soluk almasını öğrenmeleri gerekiyor."⁽⁵⁾ Devlet Yayıncılık Kurulu Başkanı M. Nenaşev de "Yayınların planlanmasına okuyucuların da katılması gerektiğini" söyleyerek, bürokrasiyle ilgili olarak düşüncelerini şöyle açıklıyor: "yeni-den yapılanmanın özü gereği, yayıncılıkta bürokrasiyi aşabilmemiz için çabalarımızı iki katına çıkarmak gerekiyor". "Ancak", diyor bu arada, "On bin üyesi olan Yazarlar Birliği içinde kendi yeteneklerini abartanların sayısı da oldukça çok. Bu kişilerin kitapları ise, yığınlara ulaştırılacak ölçüde iyi değil."⁽⁶⁾

Ancak, "bürokrasiye karşı savaşım"da söz konusu temel olgu, hiç kuşkusuz, yaratım özgürlüğü. Ama sorun, yazar ve sanatçılar için, siyasallıktan, ideolojik konumlanmadan uzakta kalmak değil hiçbir zaman; tam tersine, amaç bunun tam olarak uygulanabilmesi. Onun için sanatta demokratikleşme yoluna gidiliyor. Demokratikleşme'nin doğal sonucu ise **glasnost**.

GLASNOST ve SANAT

Glasnost, yani açıklık politikasının sanattaki yansımalarını aşağıdaki başlıca noktalar içinde özetleyebiliriz:

"Yukardan denetim" in kalkması

"Kitabımda, yakın geçmişimizi, sa-vaşı betimleyen acı ve ezginlik yaratıcı sayfalar var. Bu sayfaları okumak zor gelebilir. Ancak, inanın, bu sayfaları yazmak da aynı biçimde zor. Yine de yazamamalık edemedim... Nasıl olur da bir yazarın evi aranır da elyazmaları alıp götürülür? Kitabım ne denli yetersiz olursa olsun, gerçek adına ve insanlık sevgisi adına yüreğimin kaniyle yazılmıştır... Rica ederim, kitabımı serbest bırakın. Elyazmalarımın yayımcılarla birlikte konuluşulup tar-

tışılmasını istiyorum, KGB görevlileriyle değil." Bu satırlar, ünlü romancı V. Grossman'ın yakında çıkacak olan **Haklı Dava İçin** adlı, Stalingrad Savaşı'yla ilgili roman dizisinin sonuncu kitabıyla ilgili olarak, Kruşçev'e göndermiş olduğu mektuptan.⁽⁷⁾

Evet, demokratikleşmeyle birlikte gelen **glasnost**'un sanat alanındaki bizce en önemli sonucu, sanatsal yaratıcı etkinliklerde "yukardan denetim" in kalkarak, yerini özgürce belirlemeye bırakması. "Administratif", "bürokratik" uygulamaların bir sonucu olarak kimi sanat yapıtlarının yayınının engellenmesi böylece ortadan kalkmış oluyor. Vampilov, Honçar, Visotski, Gumilev, Nabokov, Zamyatin, Hodaseviç, İvanov, Pilnyak, Beliy, Bek, Bulgakov, Zoşçenko, Platanov, Andreyev, Pasternak ve Ahmatova gibi yazarların kitapları yeniden ya da daha çok yayıma alınmış bulunuyor. "Şu ya da bu nedenle daha önce seyrek yayınlanan yazarların listesini çıkardık. 60 adı kapsıyor. Bunlar özel bir dizi (**Nasledie: Miras**) içinde çıkarılacak", diyor Yayıncılık Kurulu Başkanı Nenaşev. Aynı şey, Panfilov, Abuladze, Daşçuk, Şeşukov, Krohin, Motil, Muratova gibi yönetmenler için de geçerli.

Ancak burda şunu vurgulamakta yarar görüyoruz. Yayıncı engellenmiş yazarların, sanatçıların yapıtları, daha çok "siyasal" nedenlerle yasaklanmış yapıtlar, salt "sanatsal" nedenlerle değil. Başka bir deyişle engellemelerde çoğunlukla ağırbasan yan, bu yapıtların, söz gelişi, "modernist", "avangart" yapıtlar olmasından kaynaklanmıyor. Nedeniyse çok açık, çünkü "**Sovyet halkı**", diyor Türkolog Tefvik Melikov, "**gerçekçi yapıtlardan hoşlanıyor. Öbür tür yapıtlara ilgi göstermiyor. Gerçekleri arıyor**" İşte **glasnost**'un sanata temelde getirdiği özgürlük ortamı bu: gerçeklerin özgürce araştırılıp ortaya konması.

Geçmişin özümlemesi ("Eleştiri ve Özeleştir")

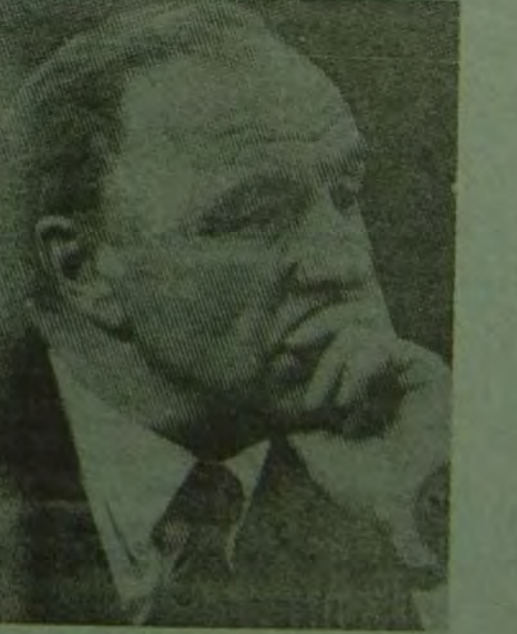
Gerçeklerin özgürce araştırılıp ortaya konması ise, başlıcalıkla geçmişin özümlemesinden, geçmişin "doğru" ve "yanlış" yanlarının açıkça ortaya konarak gerçeklerin bugüne maledilmesinden, kısacası, "tarihten ders çıkarılması"na dayanıyor. Örneğin, "alışlageldik görüşleri, stereotipleri bir yana bırakmazsak",

Aleksandr GELMAN. Oyun yazarı. Türkiye'de de oyunları oynanan Gelman'ın "Biz Aşağıda İmzası Olanlar" adlı oyunu da yine Türkiye'de oynayacak. Bugünlerde bitirdiği son oyunu Perestroika'ya eleştirel bir bakışı içeriyor.

Elem KLIMOV. SSCB Sinemacılar Birliği 1. Genel Sekreteri (Başkanı). Yönetmen.

Mihail ULYANOV SSCB Halk sanatçısı, oyuncu, Rusya Sosyalist S.B. Tiyatrocular Birliği Başkanı

Yevgeni YEVTUŞENKO. Şair, yazar, yönetmen.

diyor ünlü oyun yazarı M. Şatrov, "ne birey ile tarih arasındaki ilişkiyi görebiliriz, ne de bireyin meziyetlerini kestirebiliriz. Tam tersine, tüm ayrıntıları, açmazları ve çelişkileri bilirsek, bireyin tarihteki rolünü o denli daha iyi değerlendirebiliriz"⁽¹⁶⁾ Nitekim, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda Lenin'in son günleriyle ilgili bir oyunu ile Vaktangov Tiyatrosu'nda Brest Barışı ile ilgili bir oyunu oynanmakta olan Şatrov, bu oyunlarında tarihi inceden inceye elden geçirerek, Lenin'in gerçek önemini ortaya koymaya çalışıyor. (Aynı şey, Stalin dönemi için de geçerli). Sanatçı ve yazarlar, geçmişin karalama ya da yüceltme yerine, geçmişin yaratıcı bir gözle değerlendirmeye bakıyorlar. Çünkü, kendinden de anlaşılacağı gibi, "yukardan denetim" in getirdiği yolda, "geçmişin körkörüne oluulanması"nın tam karşıt kutbunu oluşturacak olan "geçmişin körükörüne olumsuzlanması" da yine sonunda aynı yanlışa, yani gerçeklerin tam ortaya konamaması olgusuna yol açacaktır. Dolayısıyla, gerçeklere yönelik "eleştiri ve özeleştir", glasnost'un başlıca bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanat Düzeyinin Yükseltilmesi

Açıklık politikasının sanatta yansımaları bulan en önemli yanlarından biri de, demokratikleşmeyle birlikte gelen yaratım özgürlüğü sonunda, sanatın niteliksel olarak daha yüksek bir düzeye ulaşarak, toplumda sanatsal alımlama düzeyini yükseltmesi olgusu. "Toplumsal yaşamın atalet içine sürüklenmiş olması kendi bir karşılı-

ğını sanatta da bulmuştu. Bize artık inanmayan izleyici, ortaya çıkan zihinsel boşluğu duygusallıkla, hoşluklarla doldurmaya çalışıyordu. Gerçek sorunlardan kaçış, durağan bir klişe durumun gelişmesine yol açtı... Son on yılda halkımız 'beyin perhizi' için yaşadı... Ancak, yüksek sanat yaşamda ileri bir ortam yaratabilir"⁽¹⁷⁾ diyor bu konuda Ulyanov. Başka bir yerde de bu durumu 1950'lere uzandırarak şunları söylüyor: "1950'lerde sanatta tek bir eğilim vardı, ben buna 'kötü anitsalcılık' diyorum... O yıllarda tiyatrodâ düzeysizleşme başlamıştı... Şimdi ise, tıpkı 1920'lerdeki gibi, tiyatrolar pıtrak gibi fıskırıyor, yeni yollar arıyor."

Sanat düzeyinin yükseltilmesini yine yaratım özgürlüğüne, gerçeklerin dile getirilmesine bağlayan Klimov da, "Yalan, ekonomik değildir", diyor. "Ne yazık ki, sinema, halkın beğenisini çarpıtmayı başarmıştır... İzleyicinin bilincinin değişmesi gerekli. Bunun en iyi yolu da iyi filmler yapmak"⁽¹⁸⁾ "Mediokr", "konformist" edebiyattan yakınan Yevtuşenko da, "tabuların yıkılmasından", edebiyatın "basitleştirilmesi"nin aşılmasından söz ediyor. Aynı yakınıya bir başka yazarda da, Roşçin'de de rastlıyoruz: "Silik ve ikinci dereceden iş istemiyoruz. Son yıllarda seçimci değildik; bize verilen, bizim için kararlaştırılan neyse kabul ediyorduk. Şimdiyse seçim şansımız var"⁽¹⁹⁾ Resim sanatındaki "atalet"ten, "kısırlaşma"dan, "yüzeysellik"ten yakınan eleştirmen A. Kamneski de toplumdaki değişmelerin sanatta da değişmelere yol açması gerektiğinden söz ederek, geçmişteki durumu Çehov'un bir hikayesiyle açıklamaya çalışıyor: "Yeni Yazlık Ev'deki kişi şöyle der: 'Köprüsüz yaşıyorduk. Bir köprümüz olsun istemedik; niye olsun ki? Köprü istemiyoruz! Gidecek yerimiz yok çünkü...'"⁽²⁰⁾

Kısacası, glasnost'un başlıca bir amacı da, yalnızca yaratım özgürlüğünü, yaratımda yenileşmeyi sağlamak değil, ama aynı zamanda, halkın "kalıplaşmış", "orta-düzeylemiş" sanat beğenisini, alımlama gücünü de bu yolla sarsarak daha da geliştirmek, alımlama düzeyini yükselterek, topluma daha etkin ve yaratıcı olarak katılmalarını sağlamak.

Yeni Yaratım ve Gerçekçilik

Kagan, Estetik ve Sanat kitabının

"Toplumcu Sanatın Sanatsal Yöntemi ile Toplumcu Gerçekçilik Kuramının Ortaya Çıkışı" Bölümü'nde⁽¹⁴⁾ şunları yazıyor: "Lenin, konuşma ve yazılarında, gerçek'in ne denli zorunlu olduğunu, gerçek durumu idealleştirmenin her türlü biçimi'nin, gerçeği güzelleştirme'nin, hayalcilik'in, gerçeklik'in yerine akla gelen'in, daha da kötüsü, yarım yamalak, belirsiz yarı gerçek'in konmasının, gerek devrimin, gerekse toplumcu kurulmanın çıkarlarına ne denli düşmanca ve zarar verici olduğunu yinelemiştir... Bir yerde de, şöyle der Lenin, 'bütün engelleri aşabilmişsek eğer, bu kendi durumumuzu güzel göstermeye çalışmadığımız içindir. Bütün zorlukları biliyoruz biz, bütün hastalıkları tanıyoruz. Aldatmayalım kendimizi. Zararlı çıkarız. Bürokrasimiz başlıcalıkla burdan kaynaklanıyor'. Lenin, gerçeklerin gerçeğe bağlı bir biçimde bilinebilmesi ve gerçeğe bağlı bir biçimde yargılanabilmesi için mücadele edenlere karşı 'boşboğazlık etmekten', 'çıplak gerçekten' korkan insanları da çok sert bir dille eleştirmiştir... Ne zaman ve nerde olursa olsun, bizim taktığımız, kitlelere gerçeği söylemektir, der. 'Hatta, bizim için bir yarar sağlamayacak hallerde bile. Ancak o zaman bize herkes inanır.'"

İşte bugünkü yeni yaratım dönemi bu ilkelerin izinde yol alıyor; perestroika, demokratikleşme ve glasnost gereğince.

Yönetmen Y. Heipnints, "yaşamı daha güzel kılmak için gerçeği konuşalım", derken, (bu yıl, Stalin dönemini eleştiren "Tövbe" ya da "Pişmanlık" filmiyle Cannes Şenliği Büyük Ödülü'nü alan yönetmen) Abuladze de kendi estetik ilke ve ölçütlerinin ne olduğu sorusuna şöyle yanıt veriyor: "Benim estetik felsefem şudur: toplumun bir parçası olmak, kendi yüreğimin sesini yakından dinlemek kesinlikle içten olmak ve yüreğimin 'hayır' dediği yerde 'evet' dememek".⁽¹⁵⁾ Yevtuşenko da "yaratıcı yaklaşım ve yöntemlerimiz çok büyük ayrımlar göstermekle birlikte, biz Sovyet sanatçılarının bir yönde tek bir düşüncesi vardır: yurt sevgisi, insanlık sevgisi, barış sevgisi ve sanatta gerçek sevgisi"⁽¹⁶⁾ diyor. Ulyanov, "tiyatro yazarlarının olayları özdeşleştirmek yerine nedensellikleri, olayların niye öyle oluştuğunu araştırmaya çalıştıkları"⁽¹⁷⁾ve "insan ruhunun ekolojisi" üstünde odaklaştıklarını belirtirken;

Gelman da, "tiyatronun bugünkü görevinin yaşamı daha kapsamlı, daha derinden, daha çözümsel olarak ortaya koymak"⁽¹⁸⁾ olduğunu vurguluyor.

Görüldüğü gibi, Sovyet yazarlarının ve sanatçıların bugünkü tutumları, yaklaşımları ve yaratım anlayışları temel bir ortak noktada birleşiyor: gerçekçilik! Çünkü, bilindiği ve çokça da yazılmış olduğu gibi, gerçekçiliğin biçimi yoktur. Abuladze'nin de dediği gibi, "biçim bir edebiyat yapıtında yalnızca dışsal bir kaygı olmayıp, içeriğin bütünsel bir yanıdır."⁽¹⁹⁾ Dolayısıyla bir sanat yapıtının içeriği yaşamı ne denli gerçeklere bağlı olarak derinden yansıtır, o yapıtın biçimi de o denli yaratımsal olacaktır. Çünkü, sanatta içerik, önünde sonunda, yaşamın bilgisinin ve değerlendirilişin bir yansıması olduğundan, yaşamsa diyalektik bir süreç olarak yer aldığından, yaşamın yaratıcı tükenmezliği ister istemez içerikle bütünlüştürülen biçimde kendini gösterecektir.

PRAKSİSE DOĞRUDAN KATILMA

İşte, perestroika, demokratikleşme ve glasnost, toplumsal praksise sanatçının (bireyin) etkin, yaratıcı bir biçimde katışmasının yolunu açmış olmaktadır. Toplumsal yaşamı ileriye doğru dönüştürmede sanat gerçeği yerini almaktadır. Yenileşme hareketiyle birlikte sanatçı ile praksise doğrudan katılma (siyaset) arasındaki "kopukluk" kalkmakta, gerçek yerine oturmaktadır. Sanatçının topluma gerçek sorumluluğu, kendi sanatsal eylemi ile toplumsal-siyasal eylemi arasındaki gerçek canlı bütünlüğü de ancak bu yolla gerçekleştirilecektir. □

(1) Perestroika, APN Yayınevi, s. 8, 1987.

(2) a.g.y., s. 5.

(3) a.g.y., s. 6.

(4) a.g.y., s. 23.

(5) Moskow News, 8 Kasım 1987.

(6) M. Nenaşev, Kitaplar Yeniden-yapılanma Süreci Anlayışını İleriye Götürür, APN Yayınları, 1987.

(7) Moskow News, 18 Ekim 1987.

(8) Moskow News, 8 Kasım 1987.

(9) Perestroika, s. 43.

(10) a.g.y., s. 24.

(11) Soviet Scene 1987, s. 214.

(12) a.g.y., s. 243.

(13) a.g.y., s. 238.

(14) Bu bölüm, Estetik ve Sanat'ın (Çev. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar, 1982) 1. Basım'ında yer almamıştır-A.Ç.

(15) Soviet Scene 1987, s. 221.

(16) a.g.y., s. 214.

(17) Moskow News, 8 Kasım 1987.

(18) Perestroika, s. 7.

(19) Soviet Scene 1987, 222.

Aziz Nesin'in 73. yaşını Tahsin Saraç'ın dizeleriyle kutluyoruz...

Aziz Nesin

Sen ey, kiliselerde hoca
Ve camilerde papaz
Havralarda Buda
Ve Musa pagodalarda
Yine de açığırtayı
Dinler dışçasında.

Sen, ölü denizleri kabartan kasırga
Gübrelikler içinde çiçek
Savaşılarda uçlak
Ve eşlek sevgilerde.

Sen, sıradağlarda doruk
Sık ormanlarda gürgen
Genelevde bakire
Erdem ayağ götürmüşken.

Sen çiftçi,
Has tohumu kıraç tarlaya atan
Sen kumarcı
Bile bile yanlış ata oynayan.

Sen, uzatmalı bilge
Gülümseyen gözyaşı
Kavramsız, özsaygısız günlerde
Onurun denektaşı.

Sen ey, ey ermiş şeytan
İnmeli bacak üstünde
Dik durmaya çalışan
Soylu atlar gibi hep
Hep ayakta uyuyan
Ve domuzlar, çakallar, sırtlanlar yilkısında
Sen insan oğlu insan.

Tahsin Saraç

Doğu Berlin Tiyatrosunda Teknoloji-Sanat İşbirliği

Ayşegül Yüksel

Doğu Berlin'de tiyatro, sinemanın, videonun, televizyonun karşısında gerilememiş; çünkü gelişen teknoloji olanakları, tiyatronun "insan malzemesinden oluşma" özelliğini zedelemeyen, insanın yaratıcı çabalarını sahnede verimli kılması yolunda kullanılabilmiş. Demek ki gelişen teknoloji tiyatronun düşmanı değil, dostu... İnsan bilinciyle, insan duyarlılığıyla, insanın yaratıcılığıyla değerlendirildiği sürece...

Geçen Kasım ayında Uluslararası Tiyatro Eleştirmenleri Birliği'nin X. Genel Kongresi'ne katılmak için gittiğim Doğu Berlin'de bir hafta süreyle çeşitli topluluklardan oyun izleyerek Doğu Alman tiyatrosunun özelliklerini saptamaya çalıştım. Oyun metinlerinin düzeyi düşük de yüksek de olsa, gördüğüm sahne olaylarının tümü de "yapım" olarak üstün düzeydeydi. Tüm yapımlar sahnede "uzam (mekan) kullanımı" ve "ışık kullanımı" yoluyla ulaşılmış, çarpıcı görsel boyutlar taşıyordu. Teknoloji ile sanatın el ele vererek oluşturduğu bu "sahne üstü mimarisi", oyunların yorumlanış biçimini belirliyor, "söz" ve "hareket" düzeyinde oyuncunun tüm çabalarının tam verimle değerlendirilmesini sağlıyor, oyuncuyu tiyatro olayının tüm yükünü omuzlamaktan kurtarıyor, aynı zamanda da oyuncunun oyunu istediği yana çekmesini engelliyordu.

İzlediğimiz tüm yapımlarda "uzam kullanımı" ile ilgili temel ilke sahnede tabandan tavana, soldan sağa, önden arkaya, alabildiğine uzanan bir "boşluk" yaratılmasıydı. Oyununa göre, beyaz, gri ya da saydam olabilen "boşluk", sahneye "göz aldatici" düzeyde bir yükseklik, genişlik ve derinlik kazandırıyor. Büyük ölçüde ışık kullanımıyla gerçekleştirilen bu biraz loş, biraz donuk "boşluk", çerçeve sahneli tiyatrolarda bile, bir yandan

uyarlanan "Savaşın Yüzü Kadınca Değildir" adlı oyunun sahne tasarımı bu saydam "fon"un önüne yerleştirilmiş cam vitrindeki manken askerlerden ve camdan yapılmış duygusunu veren "boş" bir platformdan oluşuyordu. Seyirci koltuklarına yakın bir düzlemde ise bir yanda nasıl bir malzemedeki yapıldığı seçilemeyen alçak bir pano, öte yanda dört metre yüksekliğe yerleştirilmiş, bombalanmış bir yapının iki boyutlu bir parçası yer alıyordu. Oyun, asker giysili bir kadının oyuncunun, tebeşire benzer bir

"Fatzer"de bombalanmış demiryolu ve çevresi (eskiz)

seyirciyi de sarıp sarmalarken bir yandan da, "oyun"u "yaşam"dan ayırma işlevi taşıyordu: böylece sahne olayı sinemanın verebildiğinden daha boyutlu bir görsel çarpıcılık kazanıyordu. Sahne tasarımı ve oyun işte bu "boşluk" üstünde oluşturuluyordu.

Theater im Palast'ta, yapının bir yüzünü boydan boya kaplayan -ve oturduğunuz yerden sokağı da görebildiğiniz- pencereler sahnenin doğal "fon" perdesi olarak kullanılıyordu. Bu tiyatrodaki izlediğim Rus yazarı Svetlana Alexijewitsch'ten

maddeyle panoya, "Ben Sophia, Berlin'e ölmeye geldim." sözlerini yazmasıyla başlıyor, pano ışık kullanımı yoluyla bir anda "ayna"ya dönüştürülüyor. Sonra iki yandan, fondaki gerçek yapılarla ve manken askerlerle içiçe geçmiş bir görüntü sağlayacak biçimde, yirmi dolayında sanatçı doluyordu platforma. Dışardaki yapılar, mankenler ve oyuncular biraraya gelince yüzlerce metrekairelik kalabalık bir alanda sanıyordunuz kendinizi. Dahası, camdan yapılmış duygusunu veren platformun iki ya-

nındaki -belki de salona gelmek için az önce sizin de kullandığınız- merdivenler de sahne uzamına katılıyor. (Neyin gerçek neyin "ışık oyunu" olduğunu anlayamıyordunuz artık!) Dört yanınız aynaydı sanki. Aynı oyuncuyu dört beş ayrı görüntüyle aynı anda izleyebiliyordunuz. Yalnızca ışık kullanımı ve "hareket"le oluşturulan bu görsel şölen (Oyunun işitsel özellikleri de var kuşkusuz!) boyunca izlediğiniz sahne olayının aslında oldukça sıradan bir "metne" yaslandığının bilincine varmıyordunuz bile.

Brecht tiyatrosunun "kâbe"si olan Berliner Ensemble'da izlediğim "Bençil Fatzer'in Düşüşü" ve "Galileo Galilei" oyunlarında ise doğal pencereler ve ayna görüntüleri yoktu. Her iki oyunda da çerçeve sahnenin iki yanına, gerisine ve tavanına doğru, sonuza dek uzanmış etkisini veren, ışık kullanımıyla oluşturulmuş, grimsi-beyaz değişmez bir "fon" egemendi. Her iki oyunu da Manfred Wekwerth-Joachim Tenschert ikilisi sahnelemiştir. Heiner Müller'in, Brecht'in yarım kalmış bir oyununu tamamlayarak oluşturduğu "Fatzer"de tek dekor yüksekteki kayaların arasından aşağı inip seyirci koltuklarının ikinci sırasına dek uzanan, bombalanmış bir demiryolu. Az sonra tepedeki kayaların arasından, gerçekten de kayalık bir tepeden iniyormuşçasına dört asker inecekti aşağı... Üç saat boyunca sahnede yer alan çeşitli "oyun uzamları" bu değişmeyen temel görüntü içinde bir oluşup bir yokoldu. İki paravanayla soyut bir ev kuruluveriyor, tavadan bir "mezbağa" ya da

atral boşluk" öyle inandırıcıydı ki, oyunun gelişimi içinde bir kurulum bir kaldırılan soyut ya da somut dekor birimleri arasında bir uyum ya da ortak biçim özelliği aramanız gerekmiyordu. Çünkü her dekor parçası bir işlev taşıdığı için geliyordu sahneye; görevini yerine getirdikten sonra da gözden yokoluyordu. Bu nedenle de sahne çoğunlukla boş kalıyor, oyunculara rahatça hareket etme olanağı sağlıyordu. "Galileo Galilei"nin sahne tasarımı da aynı ilkelerle yapılmıştı. Bu kez bombos ve geniş "fon"la yerleştirilmiş, çeşitli düzlemler oluşturan tahta iskele benzeri beyaza boyalı bir platform üstünde ve sahnenin doğal tabanında sergileniyordu oyun. Tavandan inen mekanik dekor parçaları kullanılmamıştı. Ancak, "mask"lar vardı. Orta çağdan Rönesans'a geçmeye çabalayan toplumu ileriye ya da geriye çeken elebaşları, oyunun başında, ortasında ve sonunda, sıradan insanların taşıdığı, normal insan kafasının on katı büyüklükte "mask"larla dile getiriliyordu...

Berliner Ensemble yapımlarında, Brecht'in oyunlarındaki kişilerin Breugel'in resimlerindeki insanlara benzetilmesinin nedenini görsel düzeyde de kavrama olanağı buldum. Oyunun çeşitli düzlemlerde oynanmasını sağlayan boş uzam içinde oyuncuların kümeleneş biçimi, belirli bir tabloda yansıyan "toplumsal tavır" "kuş bakışı" izleme olanağı veriyor seyirciye. Karşıt toplumsal tavırlar ise sahnenin boş uzamında aynı anda yer alan iki "insan kümesi"nde belirginleşiyor.

"Galileo Galilei"nin maskları ve insanları

bir "fabrika" iniveriyordu. Demiryolunun yanına konan bir yatakla bir "yatak odası sahnesi" gerçekleştiriliyordu. Sahnede yaratılmış olan "te-

Volksbühne'de izlediğim Mikhail Bulgakow'un romanından uyarlanan "Meister ve Margarita" ise "boş uzam"a bu kez de döner sahne yer-

leştirilmişti. Sahne gerisini aydınlatarak sürekli bir "boşluk" duygusu veren "loş" ışık yanında, her tabloya değişik tonlarda ışık veren "spot"lar da kullanılmıştı. "Döner sahne" üç saat boyunca durmadan dönerek otuz dolayında tabloyu birbirinden çok değişik görüş açılarından, sahnenin tüm derinliğini değerlendirerek sunuyordu. Bir anda bir sokak köşesinde, bir evin içinde, bir tiyatro salonunda, bir hastahane koridorunda buluyorlardınız kendinizi. Bir kaç kişi arasındaki kovalamaca iki üç tablo boyunca gerçek bir sokakta yer alıyormuşçasına sürdürülebiliyordu. Sıradan bir döner sahne değildi kullanılan. Yönetmenin, sahne tasarımcısının, ışık sanatçısının günlerboyu harcadığı teknik-estetik çabanın ürünüydü.

Deutsches Theater'da ünlü yönetmen Alexander Lang'ın sahne düzeninden izlediğim, Brecht'in "Yuvarlak Kafalar Sivri Kafalar"ında ise "boş uzam" sahne ortasında idi. Sahnenin üç yanı, tavana dek uzanan tahta bir panoyla çepeçevre kaplanmıştı. Oyun ortadaki boşlukta ve panonun kapı, pencere, balkon, teras gibi kullanılan çeşitli yükseltmelerinde sürüp gidiyordu. Böylece, Hitler'in insanları kafataslarına göre sınıflama yoluyla Alman toplumunu içine attığı kargaşa, sahnenin her bir yanında aynı anda oluşan toplumsal devinimle dile geliyordu. Öyküde önemli görev taşıyan oyun kişileri ise, sıraları geldikçe ortadaki boş uzamda, "spot" altında oynuyorlardı.

Doğu Berlin tiyatrosunun seyirciye sağladığı doyumun temelinde, gelişmiş bir sahne teknolojisinin, "gösteriş" ya da "göz boyama" uğruna değil, sanata hizmet etme yolunda, sanatçı kişi duyarlılığının yarattıklarını hem işlevsel hem de estetik çizgide gerçekleştirmek için kullanılabildiği yatıyor. Bir buçuk milyon nüfuslu Doğu Berlin'de her yaşta seyircinin her akşam tıkabasa doldurduğu onbeş profesyonel tiyatro var. Açık ki Doğu Berlin'de tiyatro, sinemanın, videonun, televizyonun karşısında gerilememiş; çünkü gelişen teknoloji olanakları, tiyatronun "insan malzemesinden oluşma" özelliğini zedelemeyen, insanın yaratıcı çabalarını sahnede verimli kılması yolunda kullanılabilmiş. Demek ki gelişen teknoloji tiyatronun düşmanı değil, dostu... İnsan bilinciyle, insan duyarlılığıyla, insanın yaratıcılığıyla değerlendirildiği sürece... □

Platoon

Olivier Stone, "Platoon"

Şahin Yenişehiroğlu

"Gençler, ilkönce gençliğinizi yaşayın".

Filmin Jeneriğinden

Nesnel bir dünyanın özneyi biçimlendirişini görüyoruz. Bu bir film. Üstelik, Vietnam cehenneminde iki yıl boyunca çarpışmış Amerikalı bir asker dramı ve serüveni. Amerika'nın, süper güç olan bir kıtanın, birçok yerinden birbirini hiç mi hiç tanıyamayan bazı kişiler, gençler, içlerinde buldukları toplumsal ekonomik ve psikolojik sefaletten kurtulmak için, kendi benlikleriyle hiçbir ilişkisi olmayan bir bilinmeze, bir ülkeye güya onu kurtarmak için asker kimliği altında kalkıp giderler. Sanki, bu, yeniden bir Batı'ya göçtür onlar için. Amerika'da üstlerine sinmiş umutsuzluğu Vietnam mahşerinde umuda çevirmek gayreti. Umuda çevirmek, Vietnam bataklıklarında Amerikan batağından kurtulmak çabası. Nasıl bir şey bu? Bir olumsuzdan bir başka daha büyük bir olumsuzlukla kurtulmak istemek. Ateş, kan, ölüm, kadavra ve cinayet fenomenleri (olgular) arasında bir kurtuluş aramak. Bu, insanın, bir insanın, bireyin, bir bireyin, hepsinden de öte ve korkuncu bir asker bir devlet ve politikacılar tarafından düpedüz aldatılması. Ama, insan, sonunda bu aldatmacayı, Amerika'yı yeniden keşfeder gibi keşfediyor.

İşte, Platoon, dilimize Müfrez olarak çevrilen bu film bu gerçeği vurguluyor. Filmin yönetmeni, işin ilginç yanı, Vietnam bataklığında, mahşerinde ölesiye çarpışmış bir Amerikan askeri. Kendisini filmde, büyük bir olasılıkla Charlie Sheen temsil ediyor. Ama, filmin esas altyapısında yatan temayı en zor ve sevimsiz rolü yüklenmiş olan Tom Berenger ve vicdanlı çavuş Willem Dafoe arasındaki insan-

lık çatışması oluşturuyor. Niçin insanlık çatışması?... Aslında bizim açıklamak ve irdeleyip tartışmaya açmak istediğimiz sorun filmin bu sorunsalı.

Savaş, silah yoluyla sana karşı çarpışanlarla çarpışmak demektir. Ama, bir savaş da masum insanları, çocukları, ihtiyarları, genci, kadını kızını nedensiz öldürmek değildir. Filmde iki Amerikalı çavuş arasındaki savaşmak felsefesine, zihniyetine ve bilincine ilişkin ölüme dek varan mücadele hem insanlık dramını ve hem de Amerikan Ordusu'nun, dolayısıyla Amerika'nın dramını simgelemektedir. Bu simgeleme nesnel olgunun, gerçeğin öznel gerçeği, nesnel bilincin öznel bilinci, nesnel vicdanın öznel vicdanı etkileyip biçimlendirmesidir. Savaş, Vietnam savaşı, ama Amerikan askerleri birbirlerini acımasızca ya sistem adına ya da insanlık vicdanı adına batakliklarda, her türlü haşeratin arasında, mahşerin orta göbeğinde vurmaktadırlar: Tamam savaşıyoruz ama, düşmanı yok ediyoruz ama, insanlığı da mı yok edeceğiz?

Filmin yönetmeni, Vietnam'da çarpışan ve insanları düşman kisvesi altında öldüren, sakat bırakan ve kendisi de ölüme meydan okuyan, bir tür ölümlün tutsağı olan, yaşamının değil de yck oluşun kölesi durumuna geçen Olivier Stone acaba bize, seyirciye, tüm dünyadaki düşünen vicdanlı insan yaratıklarına bir uluslararası ahlak dersi mi vermek istiyor? Yoksa, ülkesi "Great Amerika'yı bir öz eleştiriden geçirerek ve onu da bizim önümüze sererek bir gınahtan mı arındırmak istiyor? Böylelikle yer-yüzü insanlarının belleklerinde "Yüce Amerika"nın bir görünümünü giderip, alışageldiğimiz bir başka çehresini mi bize nakşetmek istiyor: Amerika'da ve Amerikan Ordusu'ndaki insanların da vicdanları ve politik görüşleri vardır.

Onlar da gerçekleri algılamasını bilirler.

Gerçekten de, insan, bu filmde çıkarken sanki, sanki değil tamamen öyle bu tür bir Amerika ve Amerikalılar olduğunu düşünüyor ve bundan da sevinç duyuyor. O zaman film işlevini yerine getirmiş, görevini başarmıştır. Böylelikle, Amerikan insanının ve ulusunun hem Amerika içinde ve hem de dışında görünümü ve algılanması kurtarılmış ve istenilen ölçekte ve niteliğe kavuşturulmuş bulunmaktadır. Acaba, sırf bu nedenle mi filmin çekimine izin verilmezken daha sonra bu izin verildi? Çünkü, Amerika'yı eleştiren her Amerikan filminin sonunda mutlaka Amerikan bireyi ve Amerika Devleti çekici kılınmakta ve Amerikan sistemi yüceltilmektedir: Çünkü, Amerikan sistemi bir özeleştirilme ve en iyiyi arama özgürlüğü sistemidir, duygusu aşılacaktır.

İşte Platoon bunu fazlasıyla başarmakta. Bu filmi ve bu tür yapıtları bir de bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Ama Vietnam ne oldu sonunda? O kadar insan, can, mal, mülk telef oldu. İşin garip yanı, savaş emri veren politikacı ve yönetici Vaşington'da purosunu tıttırırken bataklıklarda boğuşan, hem doğayı, hem düşmanı ve hemde kendisini yenmeye uğraşan insan bir başka insandır. Bizce, Stone'un filmi "Masum bir erin gözüyle Vietnam" değil, masum bir insanın gözüyle Vietnam'dır. Bu masum insan Amerikalı mı yoksa Vietnamlı mı? Bu ahlaksal olguyu düşünmekte yarar vardır. Aslında negatiflerden çıkarılacak ders bu gerçekte yatmaktadır.

Belki, salt bu nedenle bu film seyredilebilir? Çünkü, Amerikan Armadası burnumuzun dibinde. Bin kilometre ötede. Bı işin şakası yok. Texas'lı kovboyun şakası yok.

Amerikalı savaşarak da para kazanıyor, savaşışığını göstererek de. □

Kuşaklar da Yanar...

Hüray - Caner Fidaner

Su da Yanar, Yön: Ali Özgentürk, Oyn: Tarık Akan, Şahika Tekand, Senaryo: Işıl Özgentürk, 1987 yapımı.

Bir "Kuşak Filmi" dir, Su da Yanar... Toplum tarihinde, her kuşak özgün bir yer tutmayabilir, ama önemli toplumsal çalkantıları, sıkıntıları birlikte yaşayanlar ortak bir dünya görüşü oluşturabilirler ve bu görüşleri sinemaya aktarabilirler. ABD'nin Vietnam Savaşı'na katılanlar, etkilenmelerini savaşa karşı bir düşünce oluşturacak biçimde dünyaya anlattılar. Bu filmlerde cepheye ruhsal bozukluklar geliştiren (Birdy), bensekel olarak sakat kalan (Coming Home, The Deer Hunter), alkole sığınan (Apocalypse Now) bir kuşağı izledik, savaşa karşı insancıl duyguları (Hair), yaşadık.

Türkiye'de de, "kırkyedililer" olarak adı konmuş, özgün bir kuşak var. Bu kuşak, 1960'ların düşünsel açılım dönemiyle gerçeği (ya da "su"yu), 1968 olaylarıyla ateşi tanıdı, 1970 sonrasında ise suyun da yanabileceğini yaşadı. Oysa kendilerinden önceki kuşaktan yalnızca "su insanı boğar, ateş yakarmış" diye öğrenmişlerdi... Su da Yanar'da kırkyedililerin "romantik halkçı" diye tanımlayabileceğimiz dünya görüşünün önemli ipuçlarını buluyoruz. Bu kuşak için Nazım Hikmet, yalnızca "romantik" bir şairdir, bir özdeşim nesnesidir. "Nazım'ın filmi yapma" izleği, aslında bu kuşağın kendini aşma çabasıdır. Ama bu filmin yapılabilmesi için şairin düşünsel anlamda ölmesi ("Sonra ben gideceğim" dizesi ile uyanma) gerekmektedir.

Film bu kuşağın yaşadığı içsel çatışmaları anlatıyor. Bir yanda insanlık, dünyayı tanıma özlemi (Fellini-vari "Kar" bölümü), öte yanda baskı ("Adanali Hamlet") adeta yaşamın tiyatrosudur. Filmde Godot'yu Beklerken'i oynayanlar, 1968'lerin İstanbul'daki "Devrim İçin Hareket Tiyatrosu" değil mi? Ama beklerken, Godot yerine 12 Mart gelecektir.

Su da Yanar, yoğun çağrışım ve simgelerle dolu. Filmde kendisine hatırı sayılır bir yer ayrılan Beyazıt Meydanı, bir yandan "Beyazıt Meydanındaki Ölü" şiirini çağırıyor, öte yandan, bu kuşağın toplumsal bir simgesi oluyor. Bu benzetme geliştirilerek, bir sonraki kuşak için de Taksim Meydanı bir toplumsal simge olarak düşünülebilir. 1968'lerde Beyazıt Meydanında yalnızca öğrenciler vardır, ama 1978'lerde Taksim Meydanında artık halkı görürüz. Belki de bu farklar kuşakların özelliklerini belirlemiştir.

Nazım'ın Vera'sı ile 1968 hareketlerinde Fransa'ya duyulan ilgi filmde üstüste biter, yoğunlaşır ve Fransız sevgilide bütünleşir. Kösnül değil "romantik" olan bu ilişki, adeta yaşama ekleme gibi durur. Filmde köklerini arayan yönetmen, sıkılıp sazlı toplantıdan ayrılan sevgilisinin peşinden gitmeyecektir.

Filmin sinemamız için tanıdık olmayan karmaşık kurgusu, aslında 1980'ler dünya sinemasının birikimini taşıyor, örneğin anılar, düşler, fantastik sahneler, hatta "şa-

ir baba" ile Tarkovski'nin Ayna filminin biçimsel özelliklerini çağırıyor.

Su da Yanar'da Tarık Akan'ın donuk bakışlı, adeta "maskeli" oyunu, başkişinin arayış halindeki, yabancılaşmış durumunu yansıtan bir aracı olmuş. Yoğun, birkaç kez izlenmeye ve incelenmeye değer bir film olan Su da Yanar, bir kuşağın özeleştirisi de sayılabilir. Bu filmde "kırkyedililer" sanki "Biz buyuz, elimizden gelen budur. Bizler iyi niyetliyiz, toplum için çalıştık, alabildiğimiz yol uzun değilse bundan yalnızca bizi sorumlu tutmayın" diyorlar.

Etkileyici ve kalıcı bir film olan Su da Yanar için daha çok, daha değişik yorumlar da yapılabilecektir. □

Televizyonda Sinema, Ocak 1988

Dikkat Kaçırmanın!

Bu ay televizyonda gösterilmesi planlanan filmlerden kaçırmanızı önerdiklerimizi aşağıda sıraladık. Ancak programın her an değişebileceğini unutmayın ve bu filmlerden bir kısmına televizyonda rastlamazsanız hiç şaşmayın...

7 Ocak Perşembe (TV-1) Birth of a Nation (Bir Ulusun Doğuşu) Yön: David Wark Griffith, 1915 yapımı. Amerikan sinemasının kurucularından sayılan Griffith'in ilk uzun filmi. Konusu, Thomas Dixon adlı bir rahibin Ku Klux Klan'ı öven "The Clansman" adlı romanından alınan ve Amerikan iç savaşını güneyli gözüyle anlatan bu film, ırkçı içeriği nedeniyle yoğun biçimde eleştirilmiş, ama yüz milyonu bulan seyirci sayısı zamanının en çok kâr getiren filmi olmuştu. Griffith'in bu filmde kazandığı parayla çektiği ve demokratik bir dünya görüşünden kaynaklanan Hoşgörüsülük (Intolerance 1916) ise, ne yazık ki öncü niteliklerinden dolayı tam bir ticari başarısızlığa uğramıştı.

14 Ocak Perşembe (TV-1) Gold Rush (Altına Hücum) Yön: Charlie Chaplin, 1925 yapımı. Chaplin'in ilk başyapıtı. Yalnızca altın arayıcılarını değil, genel olarak "Amerikan düşü"nü anlatan bu filmin kulübede postal yemeği, masada çatal-sandviç dansı gibi klasik sahnelerini kaçırmanın. Olanagün varsa filmi videoya alın.

19 Ocak Cumartesi (TV-1) Under the Volcano (Volkanın Altında), Yön: John Huston, 1984 yapımı. Meksikadaki alkolik İngiliz konsolosunun yaşamının son günü. 1938'de geçen film, çağın sosyopolitik tablosu önünde, bir çöküşü anlatıyor. Yönetmen Huston, geçtiğimiz aylarda öldü. Bilim ve Sanatın 77'nci sayısında (Mayıs 1987) bu filmle ilgili bir yazı bulabilirsiniz.

23 Ocak Cumartesi (TV-1) Aaahh Belinda... Yön: Atif Yılmaz, 1986 yapımı. Kendisini, çevirdiği reklam filminin karakteri Naciye'nin dünyasında bulan Serap (Müjde Ar), yeni durumuna alışabilecek mi? Bilim ve Sanat'ın 73'üncü sayısında (Ocak 1987) bu filmle ilgili bir yazı bulabilirsiniz.

26 Ocak Salı (TV-1) Tootsie, Yön: Sydney Pollack, 1982 yapımı. Dustin Hoffman'ın zorunlu nedenlerle kadın kılığına giren bir erkeği canlandırdığı bu sevimli güldürüyü izlemelisiniz. Jessica Lange'nin bu filmdeki oyunuyla en iyi yardımcı kadın oyuncu Oskar'ını aldığını anımsatalım.

29 Ocak Cuma (TV-2) Rive Droite Rive Gauch (Sağ Yan, Sol Yan), Yön: Philippe Lebre, 1985 yapımı. Tekellere satılmayı reddeden iki aydının aşkını anlatan ve Gerard Depardieu ile Nathalie Baye'in oynadığı bu Fransız filmiyle ilgili bir yazıyı Bilim ve Sanat'ın 81'inci sayısında (Eylül 1987) bulabilirsiniz.

30 Ocak Cumartesi (TV-1) Teyzem, Yön: Halit Refiğ, 1986 yapımı. 1950'li yıllarda doğanların nostaljik tatlar bulacağı bu film, bir genç kızın (Müjde Ar) örselenmiş yaşamına, yeğeninin gözüyle, sıcak, sevecen ve duyarlı bir bakış olarak özetlenebilir. Sinemalarda gösterildiğinde nedense fazla sözü edilmeyen bu güzel film televizyonda ilgi çekebilir.

Halikarnas Balıkçısı'nın Son Eseri ya da Bir Kitabın Serüveni

Ahmet Seçkin

1960'lı yılların sonuna doğru, o zamanki Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Halikarnas Balıkçısı adıyla bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı'ya bir yazı göndererek, "Anadolu Medeniyetleri" adlı bir kitap hazırlamasını ister. Kitap Türkiye'nin dışarıda tanıtımını amaçladığı için İngilizce yazılacaktır. Halikarnas Balıkçısı öneriyi kabul eder ve çalışmaya koyulur. Kitap Dışişleri Bakanlığı tarafından bastırılacak, "telif" ücreti de aynı bakanlıkça ödenecektir. Ne kadar uzun olması gerektiği belirtilmemiştir, ilgili bakanlıklar da gereken kolaylığı sağlayacaktır. Sözgelimi, kitapta yer alacak fotoğrafların çekimi için Ara Güler ile anlaşmaya varılmıştır.

Halikarnas Balıkçısı yoğun bir çalışma sonucu kitabın yazımını 1971 yılının sonlarına doğru bitirir. Yazdığı bölümleri Dışişleri Bakanlığı'na göndermekte ve karşılığında da "telif ücretini" almaktadır. Bu arada, kitapla ilgili gelişmeleri de, o sıralarda Turizm ve Tanıtma Bakanlığı müsteşar yardımcısı olan arkadaşları Mukadder Sezgin'e mektuplarla aktarmaktadır.

"Anadolu Medeniyetleri"ni 1971 yılı Temmuz ayında bitirmeyi planlayan Halikarnas Balıkçısı, araya giren hastalıklar sonucu gecikir. Yıl sonuna doğru kitabı Dışişleri Bakanlığı'na teslim eder. Artık kitabın basımını beklemekten başka işi kalmamıştır.

O sıralarda Halikarnas Balıkçısı, 1973 yılının Ekim ayında öleceğini bilseydi bile, iki yıllık ömrü içinde kitabın basılmış halini görebileceğini umardı kuşkusuz, ama göremedi. Çünkü, kitabın basımı başlı başına bir sorun haline gelmişti.

Dışişleri Bakanlığı, "Anadolu Medeniyetleri" kitabının yurt dışında basımı için girişimlerde bulundu. Çeşitli firmalardan teklif istedi. Sonunda, kendilerine en az ücret veren İsviçreli Nagel firmasının kitabı basması uygun görüldü. Hemen Nagel firmasına bir mektup yazılarak, yetkililer görüşme için, Ankara'ya çağırıldı. Ancak, tam o sırada Nagel firmasının sahibi bay Nagel'in Kıbrıslı Rum olduğu

Merhaba hazret!

Yazılacak yazının yirmi üç sayfasını gönderiyorum. Bu boybosda on sayfa dahayla biter yazı. Yanlış şimdi Monos Glridi. Lyda ondan sonra Anadolu düşüncesi ve o düşünceyle Atina'nın düşüncesinin karşılaştırılması. Bizans ve Türkiye hakkında bir kaç söz, ek tamam. Bunlar daktilolanacak a, daktilolar gözden geçireyim. Ben sayfalarındaki -yani şimdi göndermekte olduğum sayfalarındaki- sözleri saydım. Bu sayfada 700 ile 800 arasında söz var. Normal sayfa 200 sözdür. Ama 50-40'lık sayfalar da olur. Neyse 30 sözlük sayfalarla basılsa bu gönderdiğim 23 sayfa 57 sayfalık bir kitap eder. Bana telefon ettiğiniz zaman ben (elli sayfa olur mu?) demiştim, siz elliyi az bulmuşunuz. Yazacağım on sayfa daha 25 daha etse, topu topu 80 sayfa kadar eder. Bu çoksa, daktilo sayfalarında kısaltılır. Ama çok kısaltılamaz. Uzatılması değil kısaltılması güç oluyor. Bu benim yazılara bir hal oldu. Evvelce çok büyük yazardım, şimdi neredeyse mikroskopik olacak yazım. Elimde de değil. Efendim, Ertuğ beyden telefon geldi. Faturanın imzalanmasına çağırıyordu. Hemen gittim. Efendim, bir imza attım kim demeyin gitsin. Piştov mu çekiyoruz, pala mı sıyrıyoruz belli değil! İçime bir gurur geldi. O dakikada içimden sanki koca.... bir or general afur tafuru kabarıyordu. Hehey! Biz ki ezelden beş liralık bir bankanotta Karneclisine de Rokfelerine de hatta tüm evrenine meydan şerif okuruz dokuz binle neye okumayız? Yirmi beş yıl önce son dişimi mavî arşipelde otuz kulaç derinliğine atmıştım. Ona, "ulan iki üç yıl sızlaya

sızlaya canımı çıkardın! Artık çık otuz kulaçtan karanfilin sıkıysa!" Diş dibe vanca hanos balıkları arasında kayametler koptu. Hacı Recep denilen mitolojik surathı kurbağa gözlü bir hanos, kelepİR buldum diye dişimi yuttu, gevişledi, katı buldu tükürdü, öteki hanos yuttu dişini. Neyse takma diş yaptırıldı. O da üç yıl önce, neşeyle bir kahkaha saldı. Sen misin gülen? Takma diş ağzımdan fırlayıp, yerde üç parça oldu. Neyse onarıldı, ama dişlerin kavsi büyüdü. Onu denkleştirirken çenemin ya sancağı ya da iskeles, yumruk kadar lokma sokmuşum gibi kabarıyordu. Çiğnemekten vaz geçtim, zaten yirmi yıl önce bile dişlerimi kısıncı kapanmıyorlardı. Hayde kırılın, takma diş iki parça olacağına zigzaklı üç parça oldu. Ama allaha çok şükür konuşabiliyordum. Eh dedik, şu dünyada kaç gün daha yaşayacağız. Yenisini yaptırmaktan vaz geçtik. Şimdi yenisini yaptırırız. Ufak tefek doktorlukları da doktorlukları, gel keyfim gel. Bunlara sana "efendim çok teşekkür ederim!" gibi sözler söylememek için yazıyorum. Merhaba. Hariciye de bu yazıları istiyor. Ne kadar para istediğini de soruyor. Bak Mukadder, ben ömrümde para istememişimdir. Ağır gelir bana. Ne deyeyim yahu? Ha bu yazıyı daktilolatınca iki nüsha olsun. Bir nüshayı onlara gönderirim. Yahu daktilo parası benden olsun. Hey hey dokuz bin liramız var. Sonra bunlara mutlaka siz söylemişsinizdir, şimdi de bana söyleyin, ne isteyeyim? Bana en kolay hiç bir şey istememektedir. Gözlerimden öperim. Çocuklara Merhabalar! Soran olursa soranlara da sormayanlara da merhabalar.

Cevat

3 Mart Galiba! 1971

ortaya çıktı. Kitabın yurt dışında basılması da ne demek oluyordu? Hadi dışarıda bastırıldı diyelim, Kıbrıslı bir Rum olan Nagel'in firmasına bastırma şart mıydı? Bu ülke, "Makarios'un torunlarına kitap bastırılacak kadar" alçabilir miydi? Öte yandan kitap "pekâlâ" Ajanstürk matbaasında basılabiliirdi. Türkiye'deki matbaaların neyi eksikti?

Sonunda Bay Nagel, Türk yetkililerle görüşmek üzere geldiği Ankara'dan apar topar gitmek zorunda kaldı. Halikarnas Balıkçısı da bu arada kitabının basıldığını görmeden öldü. Değil iki yıl, 16 yıl da yaşasaydı, Cevat Şakir kitabının basıldığını göremeyecekti. Kitap bir kez rafa kaldırılmıştı ve her nedense bir türlü inmiyordu. Kitabın basımı için arada bir girişimler olmadı değil, sözgelimi, daha sonra Kültür Bakanlığı'na müsteşar olarak atanan Mukadder Sezgin, kitabın basımı için girişimlerde bulundu. Ancak her defasında "büyük" sorunlar çıktı: Öncelikle kitabın İngilizcesi "çok iyi

sayılmazdı", İngilizcesinin kontrolden geçmesi gerekiyordu. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın Ara Güler'e çektiği resimlerin bir bakanlıktan ötekine gelmesi gerekiyordu. Resimler kimbilir neredeydi? Sonra, kitabın basımı için yine şartnameler hazırlanacak, teklifler incelenecekti. Kim uğraşacaktı kitapla o sıralar...

Geçenlerde gazetelerde yer alan bir habere göre, Dışişleri Bakanlığı kitabın basılmasına karar vermiş ve girişimlere başlamış. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan fotoğraflar istenmiş. Kitap yakında yayınlanacaktı.

"Anadolu Medeniyetleri", Halikarnas Balıkçısı'nın son kitabı olacak eğer yayınlanırsa. Bütünyle bürokratik olduğu anlaşılan 16 yıllık bir engelden sonra yakında yayımlanacağı belirtilen kitap, tüm telif hakları Dışişleri Bakanlığı'na satın alındığı için, büyük bir olasılıkla Halikarnas Balıkçısı'nın Bilgi Yayınevi'nden çıkan toplu eserleri arasında yer alamayacak.

Ancak, Halikarnas Balıkçısı'nın kitabının, Türkiye'nin yurt dışında tanıtımında önemli bir boşluğu dolduracağı kesin.

"Anadolu Medeniyetleri" adlı kitabın hazırlıkları sırasında Halikarnas Balıkçısı, yakın arkadaşı Mukadder Sezgin'e sık sık kitabın yazımı ile ilgili mektuplar yazmış. Daha önce hiç bir yerde yayınlanmamış olan bu mektupları sn. Mukadder Sezgin, Bilim ve Sanat Dergisinde yayınlamamıza izin verdi. Sezgin, yaklaşık 20 sayfayı bulan mektupları ileride, Halikarnas Balıkçısı ile olan anılarını topladığı kitabında kullanmak istediğinden de sözetti. Bu sayımızda Halikarnas Balıkçısı'nın Mukadder Sezgin'e yazdığı ve "Anadolu Medeniyetleri" adlı çalışmasından da sözettiği kısa bir mektubunu yayınlıyoruz. İleriki sayılarımızda, Sn. Mukadder Sezgin ile kitabın daha ayrıntılı öyküsü ve Halikarnas Balıkçısı ile ilgili anılarını da kapsayan bir söyleşi yayınlamayacağız.

Dayanışma Çiçek Açıyor

İbrahim Akyürek

Fotoğraf haberlerini yakından izlemisiniz? Fotoğraf alanında uğraş veren derneklerin sayısının çoğaldığını gözlemişsinizdir şu sıralar. Toplumsal durgunluğun zar zor aşılabildiği ülkemiz koşullarında son iki yılda beş fotoğraf derneği (bir bölümü sinemayı da içine alıyor) kuruldu: Antalya'da ANFAB (Antalya Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği), İstanbul'da FOTOGEN (Fotoğraf Sanatı Derneği), İçel'de İFAD (İçel Fotoğraf Amatörleri Derneği) Bursa'da BUFSAD (Bursa Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği), ve İzmir'de İFOD (İzmir Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği). Üniversitelerde ise kulüpleri var: Hacettepe Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Fotoğraf Kulüpleri. Ayrıca kişiler yan yana gelip çalışma grupları oluşturuyor. Bunlardan Grup FOG kalıcı, düzenli çalışmalarını örnek gösteriliyor.

Amatör fotoğrafçılar düzeyinde görülen bu canlılığın nedeni ne acaba? Ülkemizin üç önemli fotoğraf derneği AFSAD (Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği, bu yıl onuncu yılına girdi), İFSAK (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği, 28. yılını kutluyor) ve AFAD (Adana Fotoğraf Amatörleri Derneği, önümüzdeki yıl 10. yılına giriyor) 12 Eylül sonrasında da çalışmalarını

kendi olanakları ile sürdürdüler: Sergiler, gösteriler, söyleşiler, toplantılar, geziler, kurslar o cansız günlerde de sessizce sürüp gitti. Kaba engellerin aşıldığı. Anadolu'daki amatörlerle ilişkiler meyvelerini verdi ve son iki yılda beş yeni fotoğraf-sinema derneği doğdu. Bu dernekler bir yıldan bu yana da "Fotoğraf Dernekleri Çalışma Grubu" olarak toplanıp ortak işler gerçekleştirmenin çabası içindeler. Önümüzdeki aylarda bu çabanın ortak ürünleri yavaş yavaş ortaya çıkacak. İFAD, Türkiye Fotoğraf Dernekleri 6. Ortak Sergisi'ni bu yıl düzenledi; ANFAD, Fotoğraf Temel Eğitim Kursu Kitabı ve Fotoğraf Dernekleri 1. Ulusal Fotoğraf Yarışması'nın hazırlıkları içinde, İFSAK, Uluslararası Fotoğraf Yarışması'nın beşincisini dernekler adına 1988'de sonuçlandırarak. ANFAD, fotoğraf yarışmalarındaki kargaşaya son vermek üzere yarışma ilkeleri taslağı hazırlıyor. Bu çabalar profesyonel fotoğrafçıları da etkilemiş olmalı ki, geçtiğimiz aylarda İstanbul'da Profesyonel Tanıtım Fotoğrafçıları Derneği kuruldu.

Bu yılın başında AFSAD'ın Ankara'da düzenlediği 2. FOTOĞRAF SEMPOZYUMU'nun ardından gerçekleşen ikinci önemli etkinlik 3. İSTANBUL FOTOĞRAF GÜNLERİ oldu. 29 Kasım'da başlayıp bir ay süren et-

kinlikler arasında 14 sergi, 11 gösteri, 5 toplantı yer aldı. 15 ayrı salonda süren Fotoğraf Günleri; fotoğrafseverler arasındaki iletişimin sıklaştırılmasını, belli bir tartışma ortamı yaratılmasını ve fotoğraf alanındaki ürünlerin daha çok kişiye ulaştırılmasını sağladı.

Bu canlılığa karşılık, örgütlenme özgülüğünün önünde yeni dernekler kurulmasını zorlaştıran engeller var. Anadolu'daki derneklerimiz yasal kısıtlamalar yanında, yerel yöneticilerin tarklı yorumları ile bürokrasinin engellerine takılıyor. Örneğin, BUFSAD'ın düzenlemek istediği "Sinema Günleri" yöneticiler tarafından engelleniyor. İstanbul'da dört hafta oynayan "The Wall-Duvar" filmi Bursa'da gösterime giremiyor ve BUFSAD için soruşturma açılıyor. ANFAD'ın Antalya Belediye binasında sürdürmek istediği karanlık oda çalışmalanna, kızılı-erkekli çalışıldığı gerekçesiyle yasaklama getiriliyor, YÖK; bir yanda üniversitelerde güzel sanatlar bölümü oluştururken, bir yandan da ilkel denetim yöntemleri ile sanat-kültür etkinliklerine engeller çıkarıyor. İstanbul Üniversitesi Sinema Kulübü çalışmalarının durdurulması YÖK'ün ikili davranışının en yakın örneği. Uygur dünya için en sıradan örgütlenme özgülüğü bile, bizde, sınırlı ve izinli duruma dönüştürülüyor.

Amatör dayanışmanın bütün bunlara karşın çiçeklendiği ülkemizde, günlerin fotoğraf alanında da yeni olanaklar, yeni düşünceler, yeni ilişkiler yaratılmasını diliyoruz.

Bu da Bizim Zam Paketimiz...

Nezih Danyal

Yeni yılın ilk sayısında size artmış bir fiyatla ulaşıyoruz. Seçim sonrasında zam furçasından Bilim ve Sanat da nasibini (!) aldı. Nasibimize düşeni okuyularımızla paylaşmaktan başka çaremiz yok.

Zam, Özal ekonomisinin "mütemmim cüz'ü"; ama bu "cüz", sıra başına geldiğinde tam bir siyasi ceza-siyasi baskı aracına dönüşüyor. Uygulama yeni değil; kâğıt tahsisini kısarak ya da kâğıt fiyatlarını aşırı bir düzeye çıkararak işine gelmeyen basını yola getirme denemesinin siyasi tarihimize örnekleri çok. Elbette "super" Özal'ın bu vadideki uygulaması da "super" olacak ve basın "superior" kesiminden bile çatırtılar işitilecekti!

Bilim ve Sanat ve benzeri dergiler için dert daha büyük. Bir yanda artan fiyatına rağmen süren kâğıt darlığı ve derginin maliyetinde meydana gelen büyük artışın yarattığı parasal sorunlar, öte yanda da dağıtım mekanizmasının zorunlu ve zorlayıcı şartlarının getirdiği sorunlar var. Bu iki baskı aracının kısacında zor bir yeni yıl başlıyor. Sekizinci yaşımızda, bu zorluğun da üstesinden gelebilirsek eğer, çok iyi biliyoruz ki bu, hiçbir maddi karşılık almadan Bilim ve Sanat'ta yazıp çizenler, ürünleriyle ona katkıda bulunanlar ve yurtiçinde - yurtdışında dergimizi satın alarak okuyanlar, izleyenler sayesinde olacak.

Arkamızda yedi tam yıl bırakarak sekizinci yaşımıza girerken Bilim ve Sanat'ı yazılarıyla, çizgileriyle, fotoğraf çekimleriyle, düşünceleriyle, emekleriyle yaratıp yaşatanlara ve onu alıp okuyanlara gönül dolusu teşekkür ediyoruz. Bilim ve Sanat onların ortak ürünüdür.

Zaman zaman dostlarımızı üzdüğümüzü, hatta hiç istemediğimiz halde kırdığımızı biliyoruz. Doğrusu tek bir dostu bile kırmaktansa bu dergiyi hiç çıkartmamış olmayı yeğledik. Çünkü Bilim ve Sanat her şeyin başına insanı ve dostlarına olan gönül borcunu koyuyor. Elimizde olmayan nedenlerle üzdüklerimizden, kırdıklarımızdan; olanaklarımız el vermediği için bazı ürünlerini yayımlayamadıklarımızdan, bir yayın yılını daha arkada bırakırken bizi bağışlamalarını diliyoruz. Bütün dostlarımızın emin

Okuyucularımıza...

Dergimizin fiyat ve abone bedelini, Ocak 1988 sayımızdan geçerli olmak üzere, yükseltmek zorunda kaldık, üzelererek duyuruyoruz:

Fiyat: 1000 TL (KDV Dahil)
Abone Bedeli (6 aylık): 3500 TL.
Abone Bedeli (1 yıllık): 6000 TL.
Dış abone bedellerinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Eski sayılarımızdan edinmek isteyen okuyucularımızın beher sayı için 300 TL'lik posta pulu göndermeleri yeterli olacaktır.

1987 (7.) Cildimiz yakında çıkıyor. Bir yılın sayılarını içine alan dizinli ciltlerimizin her birinin fiyatı 6000 TL'dir.

Ellerindeki eski sayıları getirip ciltli olanlarla değiştirmek isteyenler cilt başına 2500 TL. ödeyeceklerdir.

Diziniyle birlikte cilt kapaklarımızın her biri 2000 TL'dir.

olmalarını istediğimiz bir tek nokta var: Bilim ve Sanat bugüne dek dergi platformunu oluşturan düşünceler tayfindaki zengin renklerden hiçbirini diğerine yeğlemedi, bundan böyle de yeğlemeyecek.

Bütün bir yıl birarada olmak, aydınlığa birlikte yürümek dileğiyle; sevgiyle, dostlukla...

"Erratum of the Errata": Geçen sayımızda bu başlıkla yayımlanan "Bizden Size"nin 2. paragraf 2. satırında yer alan yıl, 1883 değil 1833 olacaktır; düzeltilir, özür dileriz. Yine geçen sayımızdaki diğer hatalarımız, özellikle de derginin kapağında ve Sayın Oğuz Oyan'ın yazısında yer alan ve okuyucularımızın kolayca fark ettikleri dizgi hataları için de özür dileriz. B.S

BİLİM VE SANAT KİTAPLARI

BİLİM DİZİSİ

Kim Korkar Matematikten, Nazif Tepedelenlioğlu, 3. basım, 112 sayfa, 1260 lira.
Asimov Açıklıyor, Çeviren: Aykut Göker, 229 sayfa, 2625 lira

BARİŞ KİTAPLARI DİZİSİ

Nükleer Tehlike-Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş, Haluk Gerger, 2. basım, 152 sayfa, 1680 lira.

SANAT VE EDEBİYAT KURAMI DİZİSİ

Edebiyat Barış ve Özgürlük-Asya Afrika Yazarlar Hareketi ve Lotus Edebiyat Ödülü, Düzenleyen: Aziz Çalışlar, 299 sayfa, 3360 lira
Nazım Hikmet-Sanat ve Edebiyat Üstüne, Hazırlayan: Aziz Çalışlar, 362 sayfa, 4200 lira.

TOPLUMSAL BİLİMLER KİTAPLARI DİZİSİ

İrk ve İrkçilik Düşüncesi, Alâeddin Şenel, 156 sayfa, 2100 lira,
Topluluk ve Birey, A.V. Petrovski, Çevirenler: C. H. Fidaner, 2 cilt, 365 sayfa, 4200 lira.

DÜNYA SORUNLARI DİZİSİ

Yenilenme ve Kadro Politikası, Mihail Gorbaçov, 2. basım, 104 sayfa, 1260 lira
Nükleer Silahsızlanma ve Barış, Mihail Gorbaçov, 70 sayfa, 945 lira.

NEDİR DİZİSİ

Felsefe Nedir, Kirilenko-Korshunova. Çeviren: Gül Ay-su, 190 sayfa, 2100 lira
Kapitalizm Nedir, Buzuev, Çeviren: C. A. Kanat, 206 sayfa, 2310 lira

Bilim ve Sanat Kitapları'nı Cumhuriyet Kitap Kulübü ve ABC Kitap Kulübü'nden edinebilirsiniz. Yayınevimizden doğrudan isteklerinizde, ederi kadar posta pulu gönderiniz. 6000 liraya kadar toplu istekler, yüzde 20 indirimli ve **ödemeli** gönderilir. Yazışma ve havale adresi: Asmalı Çeşme Sokak, 14/2, Sultanahmet-İstanbul.

YARIN YAYINLARI

YAŞADIĞIMIZ DÜNYA DİZİSİ

Güney Afrika Cumhuriyeti-Çağdaş Sömürgecilik ve Emperyalist Yayılma Örneği, Gürhan Uçkan, 271 sayfa, 3180 lira
El Salvador'da Devrim-FMLN'nin Savaşımı, Brener-Gross, Çeviren: C. Kartal, 126 sayfa, 1470 lira.

ŞİİR DİZİSİ

Günlerimiz, Yağmur Atsız, 2. basım, 61 sayfa, 735 lira.
Yolculuk, Şükrü Erbaş, 54 sayfa, 735 lira.
Yine de Gülümseyerek, Nihat Behram, 217 sayfa, 2625 lira
Dingin ve Kuşkusuz, Kemal Durmaz, 78 sayfa, 735 lira.

ÖYKÜ-ROMAN DİZİSİ

Güneyde Söyleşiler, Marta Traba, Türkçesi: Gürhan Uçkan, 212 sayfa, 2520 lira.

TIYATRO DİZİSİ

İki Oyun, Richard Waverly Davası/Rolf Schneider-Sonuncular/Maksim Gorki, Çeviren: Yılmaz Onay, 144 sayfa, 1680 lira.

YAŞAMIMIZ DİZİSİ

Görölmüştür-Hapisaneden Mektuplar 1981-86, 151 sayfa, 1680 lira
İçerden Dışarıya Sevgilerle-24 hapisaneden karikatürler, 2. basım, 127 sayfa, 1470 lira.

Yarın Yayınları'nın Cumhuriyet Kitap Kulübü ve ABC Kitap Kulübü'nden edinebilirsiniz. Yayınevimizin doğrudan isteklerinizde, ederi kadar posta pulu gönderiniz. 6000 liraya kadar toplu istekler, yüzde 20 indirimli ve **ödemeli** gönderilir. Yazışma ve havale adresi: Asmalı Çeşme Sokak, 14/2, Sultanahmet-İstanbul.

Batıkent

*"dünyada kooperatifler
eliyle gerçekleştirilen
en büyük toplu konut projesi."*

Batıkent Konut Üretim
Yapı Kooperatifleri Birliği

KATILIMLARIMIZ

- Kentkur A.Ş.
- Kentajans A.Ş.
- Kenttaş A.Ş.
- Eskent A.Ş.
- Kentbeton A.Ş.
- Kentısı A.Ş.
- Kentgıda A.Ş.
- Kenthizmetleri A.Ş.
- Kentyapı A.Ş.